

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRK BASININDA II. İNÖNÜ MUHAREBESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir KELEŞ

TEMMUZ- 2023

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ * SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TÜRK BASININDA II. İNÖNÜ MUHAREBESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Kadir KELEŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ

TEMMUZ- 2023

TRABZON

ONAY

Kadir Keleş tarafından hazırlanan “Türk Basınında II. İnönü Muharebesi” adlı bu Çalışma 01/08/2023 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Unvanı- Adı ve Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Prof. Dr. Hikmet ÖKSÜZ	Başkan	☐	☐	
Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ	Üye	☐	☐	
Doç. Dr. Muzaffer BAŞKAYA	Üye	☐	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım.

Prof. Dr. Tülay İLHAN NAS
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanan bu çalışma da bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Kadir KELEŞ
13.07.2023

ÖNSÖZ

II. İnönü Muharebesi, Türk tarihinin en önemli olaylarından biridir. II. İnönü Muharebesi, Yunanistan'ın işgal hedeflerinin, başarısızlığa uğrayacağını bir göstergesi olarak harp tarihine geçmiştir. II. İnönü Muharebesi'nin nedenlerinden birisi; İngilizlerin, TBMM Hükümeti'ni etkisiz hale getirmek, onun dayanağı olan Türk Silahlı Kuvvetlerini ortadan kaldırmak ve dayattıkları Sevr Anlaşması'nı bir an önce tatbik etmek istemeleriydi. Yunanistan Hükümeti ise; yeni bir taarruz neticesinde elde edilecek zaferin, kısa süre öncesinde yaşanan I. İnönü yenilgisinin kötü izlerini sileceğini, Yunan kralının prestijini artıracığını ve Sevr Anlaşması'nın Türkiye tarafından kabul edilmesini kolaylaştıracağını düşünmekteydiler.

Bu çalışmada II. İnönü Muharebesinin Türk basınında görülen yansımalarının ve gazetelerin süreci yorumlamalarının tespit edilmesi amaçlanmıştır. Birinci bölümde iki muharebe arasında meydana gelen gelişmeler konu edilmektedir. Özellikle anlaşmalar ve dış siyasi durum dikkate alınarak değerlendirmeler yapılarak sunulmuştur. Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk tarafının durumu ve muharebenin cereyanı gün gün ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise Türk basınında İkinci İnönü Zaferi'nin yankılarının yanı sıra, basına yansıyan Yunan mezalimi ele alındıktan sonra muharebenin sonuçları detaylıca irdelenmiştir. Bu çalışmanın her aşamasında engin bilgi ve birikiminden faydalandığım danışmanım Sayın Prof. Dr. Uğur ÜÇÜNCÜ'ye, saygılarımı sunarım.

Temmuz, 2023

Kadir KELEŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ	X

GİRİŞ	1-6
-------------	-----

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ VE İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBELERİ ARASINDA MEYDANA GELEN

GELİŞMELER.....	7-27
1.1. Teşkilatı Esasiye	7
1.2. Londra Konferansı	9
1.3. Sovyet Rusya ile İlişkiler ve Moskova Anlaşması.....	16
1.4. Afganistan ile İlişkiler ve Dostluk Anlaşması.....	17
1.5. İstiklal Marşının Kabulü	18
1.6. Muharebe Öncesi Anadolu’da Siyasi Durum.....	20
1.6.1. Pontusçuluk Faaliyetleri.....	21
1.6.2. Koçgiri İsyanı.....	24
1.7. Muharebe Öncesi Yunanistan’da Siyasi Durum	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNİN CEREYANI

2.1. Türk Ordusunun Durumu	28
2.2. Yunan Ordusunun Durumu	31
2.3. İkinci İnönü Muharebesi Öncesinde Askeri Harekât	34
2.4. İkinci İnönü Muharebesi	38
2.4.1. 24 Mart 1921	43
2.4.2. 25 Mart 1921	45
2.4.3. 26 Mart 1921	46
2.4.4. 27 Mart 1921	48

2.4.5. 28 Mart 1921	50
2.4.6. 29 Mart 1921	53
2.4.7. 30 Mart 1921	54
2.4.8. 31 Mart 1921	56
2.4.9. 1 Nisan 1921	58
2.5. Türk Ordusunun Takip Harekâtı (2-4 Nisan)	59
2.6. Orduların Zaiyatları	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNDEN SONRA TÜRK BASINI	62-79
3.1. Türk Basınında İkinci İnönü Zaferi'nin Yankıları	62
3.2. İkinci İnönü Münasebetiyle Gelen Tebrikler ve Yapılan Kutlamalar	66
3.3. Basına Yansıyan Yunan Mezalimi	70
3.4. Halkın Yardımlarının Türk Basınına Yansıması	73
3.5. İkinci İnönü Muharebesi'nin Sonuçlarının Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerine , Etkileri	76
SONUÇ	80
KAYNAKÇA	83
EKLER	88
ÖZGEÇMİŞ	94

ÖZET

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri tarafından Anadolu topraklarında girişmiş olduğu ilhak amaçlı işgallere karşı ortaya çıkan Millî Mücadele, kendi içerisinde zamanla evrilmiş ve gelişmiştir. Millî Mücadele döneminin önemli bir safhasını ihtiva eden İkinci İnönü Muharebesi de bu gelişmenin bir sonucu olarak; TBMM'nin düzenli orduya geçişiyle birlikte vermiş olduğu ikinci bir askeri sınavıdır. Bu çalışmanın temel amacı İkinci İnönü muharebesinin Türk basınına nasıl yansıdığı; öncesi ve sonrasıyla İkinci İnönü Muharebesine ne gibi yorumlar getirildiği üzerinedir. Bu araştırmada muharebenin askeri ve siyasi boyutunun yanında sosyal açıdan da nasıl değerlendirildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken ana kaynak olarak Türk Basını kullanılmıştır.

Akademik disiplinler için önemli bir kaynak ve araştırma metodu olan basının; kitle iletişim organı görevinin yanında halkı bilgilendirmek ve hatta örgütlendirebilmek gibi gücü vardır. Türk basını bu işlev ve gücünü İkinci İnönü Muharebesi'nde son derece etkili bir şekilde kullanmıştır. Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri'nin ara dönemini oluşturan iki muharebe arası dönemde basın halkı, propaganda faaliyetleri ile savaşın içinde tutmuştur. Bununla birlikte aynı zamanda da muharebenin başladığı günden itibaren Türk ordusunun kazanacağı her şekilde dile getirilmiş ve halkın ordusuna olan güveni dinç tutulmaya çalışılmıştır. Muharebe sonrasında ise galibiyetin alınacağı ümitleri, Yunan işgal kuvvetlerinin Anadolu topraklarını terk etmek zorunda kalacağı inancı kamuoyuna benimsetilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İkinci İnönü Muharebesi, Basın, Kamuoyu

ABSTRACT

The National Struggle, which emerged after the annexation-oriented occupations of Greece in Anatolian lands, evolved and developed in time. The Second Battle of İnönü, which includes an important phase of the National Struggle period, is a second military test given by the Grand National Assembly of Turkey, with the transition to the regular army, as a result of this development. The main purpose of this study is how the Second Battle of İnönü was reflected in the Turkish press; It is about what kind of comments were made before and after the Second İnönü Battle. In this study, it was tried to reveal how the war was evaluated in terms of social as well as military and political dimensions. While doing this, Turkish Press was used as the main source.

The press, which is an important source and research method for all academic disciplines; In addition to its role as a mass communication organ, it also has the power to inform and even organize the public. The Turkish press used this function and power very effectively in the Second İnönü Battle. Create the interim period of the First and Second İnönü battles, the propaganda activities of the press kept in the war in the interwar period. However, at the same time, it has been stated in every way that the Turkish army will win from the day the war started, and the trust of the people in the army has been tried to be kept vigorous. After the battle, the hopes of victory and the belief that the Greek occupation forces would have to leave the Anatolian lands were tried to be adopted by the public.

Keywords: Second Battle of Inonu, Press, Public Opinion

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No.	Tablo Adı	Sayfa No.
1	II. İnönü Muharebesine Katılan Türk Birlikleri ve Silah Durumu	29
2	II. İnönü Muharebesine Katılan Yunan Birlikleri ve Silah Durumu.....	33
3	İki Ordunun Teçhizat Açısından Kıyaslandırılması	34

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
C	: Cilt
çev.	: Çeviren
Haz.	:Hazırlayan
K	: Kısım
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİH	: Türk İstiklal harbi

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti gerek siyasi gerek ekonomik sebepler yüzünden, tarafsız kalamamış savaşa dahil olmuştur. Kaybedilen topraklar, ödenemeyen borçlar, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere imparatorluğun son kalesinin üzerinde siyasi ve ekonomik hakların iddia edilişi, Osmanlı Devleti'ni kısmen kendi siyasi varlığını tanıyan İttifak Devletleri bloğuna doğru itmiş ve kendi açısından bir çıkış yolu olarak savaşa girme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Savaş başlamadan önce, askeri teknoloji ve ekonomik yetersizlikler yüzünden ciddi bir tehdit kabul edilmeyen Osmanlı Devleti, savaşın uzamasına sebep olacak cephesel başarılar elde etmiştir. Ancak Filistin ve Irak cephelerinde yaşanan başarısızlıklar Osmanlı Devleti açısından istenilen sonuca ulaşılamayacağını göstermiştir. Bu gerçeğin anlaşılmasından sonra da devletin savaş politikası, Anadolu topraklarını muhafaza etmek üzerine değişmiştir.¹

İttifak Devletleri, sadece Osmanlı Devleti temelli olmamak üzere açılan cephelerin büyük çoğunluğunda ciddi başarısızlıkların arka arkaya gelmesiyle, en azından zararlarını o an olduğu durumlardaki gibi muhafaza etmek amacıyla savaştan çekilme fikrini benimsemeye başlamış ve mütarekelere giden sürecin önü açılmıştır.²

Osmanlı Devleti adına Birinci Dünya Savaşı'nın sonlandırılmasını sağlayan Mondros Mütarekesi, 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanmıştır. Mondros Mütarekesi'nin maddelerinin içeriği çok ağır olsa da özellikle dikkat çeken bazı maddeler, olayın muhtemel seyrini daha açık bir şekilde göstermektedir.³ Özetle bu maddeler şöyledir:

- 1) Boğazlar açılacak ve müttefikler tarafından işgal edilecekti.
- 2) Sınırların denetlenmesi ve iç düzenin korunması için gerekli olan birliklerin dışındaki Türk ordusu, derhal terhis edilecek ve tüm savaş gemileri müttefiklere teslim olunacaktı.
- 3) Müttefikler; kendi güvenliklerini tehdit edecek herhangi bir durum ortaya çıkarsa, herhangi bir stratejik noktayı işgal etme hakkına sahip olacaktı.
- 4) Müttefikler; bütün Türk limanlarını, tersanelerini, Toros tünelini, telgraf ve posta merkezleri ile demiryollarını denetim altına alacaktı.
- 5) Türkiye, Kuzeybatı İran'da ve Kafkasya ötesinde bulunan birliklerini geri çekecek ve Batum ile Bakü'nün müttefiklerce işgaline karşı çıkmayacaktı.
- 6) Türk Hükümeti, ülkede bulunan bütün Alman ve Avusturyalıları bir ay içinde sınır dışı edecekti.

¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2005s. 108.

² **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 131.

³ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017 s.134.

7) Altı ilde (Vilayet-i Sitte)⁴ karışıklık çıkarsa, müttefikler bu illerin herhangi bir bölümünü işgal edebileceklerdi.⁵

Zikredilen maddelerin açıkça gösterdiği en önemli şey, müttefik devletlerinin Osmanlı Devleti'nin Anadolu'da kalan son topraklarının da yukarıdaki sebeplerden herhangi birinin yaşanması durumunda, istenildiği gibi işgal edilebilecek olmasıydı. Savaşın en çetin cephelerinden biri olan Çanakkale Cephesi'nde, İtilaf Devletleri'nin dönemin şartlarıncı son teknolojiyle donatılan savaş gemilerini durdurmayı başaran Osmanlı Devleti'nin kara ve deniz kuvvetlerinin terhis edilmesi, İtilaf Devletleri'ne ait savaş gemilerinin yaklaşık üç yıl sonra Çanakkale'yi herhangi bir direnişle karşılaşmadan geçmesinin önünü açmıştır. Osmanlı Devleti'nce herhangi bir direnişle karşılaşma durumunu mütareke şartlarıncı bertaraf eden İtilaf Devletleri'ne ait gemiler, mütarekenin imzalanmasından yaklaşık iki hafta sonra, 13 Kasım 1918'de İstanbul limanına demir atmıştır.⁶

Mondros Mütarekesi için Sadrazam Ahmet İzzet Paşa yayımladığı tebliğde mütarekenin hafif hükümlerden ibaret olduğu açıklamasını yapmakta bir beis görmezken, mütarekeyi imzalayan Rauf Bey de saltanatın muhafazasının sağlandığı görüşünü bildirmişti. Mütareke imzalandıktan sonra İtilaf Devletlerinin İstanbul'a ve akabinde de Güneydoğu Anadolu ve Akdeniz bölgelerine asker çıkarmaları bu durumun aksini göstermiştir.⁷

Osmanlı Devleti, mütarekenin ardından kendi ulusal çıkarlarını muhafaza etmenin yollarını ararken savaşın galip devletleri, mağluplarla imzalanacak olan barış antlaşmalarının detaylarını görüşmek için Paris Barış Konferansı'nı tertip etmiştir. Anlaşmanın müttefikler tarafından kabul edilmesinin ön şartı ise savaş kazanan devletlerin kendi aralarında uzlaşa sağlaması olmuştur; keza zikredilen konferansa 32 devlet galip sıfatıyla katılsa dahi her devlet aynı statüye sahip olamamıştır.⁸

Paris Barış Konferansı'nın 25 Ocak 1919 tarihli toplantısında, barışın sürekliliğini, galip devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda sağlamak ve uluslararası bir saldırmazlık paktı oluşturmak amacıyla Milletler Cemiyeti kurulması kararlaştırılmış ve o güne kadar bir örneği bulunmayan dünya örgütünün temelleri atılmıştır.⁹

⁴ Bu iller şunlardı: Sivas, Erzurum, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Harput.

⁵ Seha L. Meray, Osman Olcay, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 1-5.

⁶ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara, 2015, s. 324.

⁷ Cevdet Küçük, "Milli Mücadele", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2016, s. 76.

⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 148.

⁹ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih 1789-2012**, Der Yayınları, İstanbul, 2013, s. 678-680.

Toplanan konferansın genel hükümleri noktasında büyük devletler Irak, Suriye, sözde Ermenistan, sözde Kürdistan, Filistin ve Arabistan'ın tamamen Türklerden ayrılması noktasında anlaşmıştır. Bunların gerçekleştirilmesi ve Türkiye'nin baskılanması noktasında öteki devletlerin kuvvet gönderme isteğinden faydalanmak isteyen İtalya da Aydın ve Kuşadası civarına kuvvet çıkartmaya başlamıştır. Parçalanmaya başlanacak bir imparatorluğun karasal mirasından faydalanmak için de Venizelos, Yunanlıların Megali İdea Politikası çevresinde İzmir başta olmak üzere Rum nüfusunu korumak amacıyla devletin batı topraklarında ilhak hakkı istemiş ve izin de 6 Mayıs 1919'da iki veya üç tümenle sınırlı olmak kaydıyla verilmiştir.¹⁰

Yunanistan'ın İzmir'i işgalinin onaylanmasının ardından Amiral Calthorpe, Paris'ten gelen emir doğrultusunda İzmir'e hareket ederek işgal planlarını hazırlamaya başlamış ve 14 Mayıs'ta Amiral Webb tarafından Osmanlı Devleti'ne verilen notayla İzmir'in 15 Mayıs'ta işgal edileceğini bildirmiştir.¹¹ Yunan kuvvetleri 15 Mayıs 1919'da İzmir'e ilk askerlerini çıkarmaya başlamıştır, o ana kadar halk üzerinde etkili olan umutsuzluk, yerini protesto ve gösterilere ve en son olarak Yunan işgallerini bertaraf etmek isteyen Milli Mücadele'ye bırakmıştır.¹²

Anadolu'da işgallere karşı kurulan Reddi İlhak ve Müdafaai Hukuk cemiyetleri vasıtasıyla işgallere karşı oluşan tepki ve milis direniş olan Kuvayi Milliye, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçerek bu tepki ve direnişin başına geçmesiyle birlikte Millî Mücadele'nin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Daha önce bölgesel anlamda teşkilatlanan bu cemiyetler, Erzurum Kongresi ve sonrasında Sivas Kongresi ile; ulusal boyutta bir direnişin simgesi haline gelmiştir.¹³ Niteliksel anlamda ulusal bir hale bürünen Milli Mücadele, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ve Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasından sonra ileri bir evreye geçmiştir. 23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılmasıyla, milletin sesi ve iradesinin aracısı olma görevini yüklenen Milli Mücadele hareketi; direnişin yegane temsilcisi haline gelmiştir.¹⁴

Siyasi boyutunu TBMM ile güçlendiren Millî Mücadele hareketi, düzenli ordunun kurulmasıyla birlikte askeri anlamda da ulusal bir mahiyet kazanmıştır. Henüz teşkilatlanma sürecinde olan Türk ordusu bu dönemde Çerkez Ethem isyanı gibi önemli bir sorunla da karşı karşıya kalmıştır. Sevr Anlaşmasını Ankara Hükümeti'ne kabul ettirmek Yunanistan için Çerkez Ethem isyanı bir fırsat olarak görülmüştür. Bununla birlikte Kral Konstantin, İtilaf Devletleri'nin desteğini kaybetmemek için askerî harekât ile kesin bir sonuca varılması gerektiğini düşünmüş, böylece Yunanistan'ın içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sorunlar; Ankara Hükümeti'nin

¹⁰ Celal Erikan, **Kurtuluş Savaşı Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2019, s. 21-23.

¹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 152-153

¹² Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, Çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 210.

¹³ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, Goloğlu, **Erzurum Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969.

¹⁴ "Tarihi Bir Vaka: Türkiye Büyük Millet Meclisi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (23.4.1920), s. 1.

mağlub edilmesiyle çözülebilecekti. Ayrıca yeni teşkilatlanmakta olan Türk ordusu daha da güçlenmeden öñü kesilmeliydi. Bütün bunlar Birinci İnönü Muharebesinin sebeplerini oluşturmuş ve Yunan ordusu 6 Ocak 1921’de taarruza geçmiştir. 11 Ocak 1921’e kadar süren askerî harekât, Türk ordusunun galibiyeti ile sonuçlanmıştır.¹⁵

11 Ocak 1921 tarihinde İnönü’de düzenli ordu tarafından kazanılan Birinci İnönü Muharebesi’den sonra TBMM, yurttta ve yurtdışında önemli derecede nüfuz kazanmıştır. Bu askeri başarının getirmiş olduğı güçle beraber hareket eden Ankara Hükümeti, önce hukuki açıdan varlığını simgeleyen Teşkilat-ı Esasiye’yi (20 Ocak 1921) ilan etmiştir. Uluslararası boyutta Londra Konferansı’na çağrılmakla birlikte, Rusya ve Afganistan ile imzalanan anlaşmalar ile de bu zaferin getirdiğı olumlu sonuçlar TBMM’yi daha güçlü bir söz sahibi konumuna getirmiştir.¹⁶ Ayrıca bu zafer sonrasında Türk ordusu rüşünü ispat ederken, Batı Cephesi Komutanı olarak Birinci İnönü Muharebesini kazanan İsmet Bey(İnönü), muharebe sonrasında tuğgeneralliğe terfi edilerek paşa olmuştur.¹⁷

İkinci İnönü Muharebesi ile ilgili olarak daha önce yapılan çalışmalara bakıldığında ilk olarak Genelkurmay Başkanlığı tarafından hazırlanan Türk İstiklal Harbi çalışmasının II. Cildinin 3. Kitabı İkinci İnönü Muharebesi’ni askerî açıdan derinlemesine incelediğı görölmektedir. İkinci İnönü Muharebesi ile yapılan tezlere baidığında ise karşımıza iki adet çalışma çıkmaktadır. Bunlardan ilki 1997’de Selami Türker tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanan *Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri*’dir. Diğeri ise 2019’da İbrahim Tavukçu tarafından hazırlanmış olan *Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri*’dir. Bu iki tez çalışmasının dışında konuyu ele alan bir diğerk çalışma ise Şaduman Halıcı ve Mehmet Alkan ortaklığıyla kaleme alınan *100. Yılında İnönü Savaşları* adlı kitaptır. Söz konusu çalışmaların ana kaynakları basın değil, ağırlıkta arşiv ve telif eserler oluşturmaktadır. Dolayısıyla İkinci İnönü Muharebesi’nin basın odaklı bir şekilde; askeri ve siyasi boyutunun yanı sıra sosyal anlamda da yeterince araştırılmadığı görölmektedir.

Bu tez çalışması Millî Mücadele Dönemi’nin önemli bir safhasını oluşturan İkinci İnönü Muharebesi’nin, Türk basını ışığında siyasi, askeri ve sosyal açıdan incelenmesini sağlayarak alandaki boşluğun giderilmesini amaçlamaktadır. Bunu yaparken de İstanbul basınından; Peyâm-ı Sabah, İkdâm, Alemdar, Vakıf gazeteleri ve Sebülürreşâd dergisi incelenmiştir. Ankara’dan Hâkimiyet-i Milliye ve Anadolu’da Yenigün, Trabzon’dan İstikbâl, Erzurum’dan Albayrak, Sivas’tan Gaye-i Milliye ve Kastamonu’dan Açksöz gazeteleri¹⁸ çalışma için önemli kaynakları teşkil etmektedir. Söz konusu basın organları hakkındaki bilgiler ise kısaca şöyledir:

¹⁵ Muhammet Yıldız, **Türk Kamuoyunda Sakarya Savaşı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2023, s.10-12.

¹⁶ Selahattin Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya**, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 15-97.

¹⁷ Yıldız, **a.g.t.**, s. 13.

¹⁸ Semih Yalçın, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara, 2019, s. 162-191.

Peyâm-ı Sabah: 1 Ocak 1920’de *Sabah* ve *Peyâm* gazetelerinin birleşmeleriyle İstanbul’da kurulmuştur. Yöneticiliğini ve başyazarlığını Ali Kemal’in yaptığı gazete, Milli Mücadele’ye karşı muhalif bir tutum almıştır. Gazete yayın hayatına 14 Eylül 1922’ye kadar devam etmiştir.¹⁹

İkdam: 1894’te II. Abdülhamit döneminde İstanbul’da yayın hayatına başlayan gazete Ahmet Cevdet tarafından kurulmuştur. Yakub Kadri (Karaosmanoğlu) ve Falih Rıfkı (Atay) gibi isimlerin yazarlıklarını yaptığı gazete; 1926’da kapanmıştır. Milli Mücadeleyi destekleyen tutum içinde olmuştur.²⁰

Alemdar: Gazete; Tanin ve İkdam gibi gazetelerde yazarlık yapan Refi Cevad (Ulunay) tarafından 1909 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Yazar kadrosunda Aka Gündüz ve Fazıl Ahmet gibi isimlerin olduğu gazete, birkaç kez kapatılmak suretiyle 1922 yılına kadar yayın hayatını devam ettirmiştir. Gazete, Milli Mücadele’ye karşı muhalif tutum sergilemiştir.²¹

Vakit: Milli Mücadele’yi destekleyen gazete 22 Ekim 1917’de İstanbul’da kurulmuştur. Gazetenin kurucuları Ahmet Emin (Yalman) ve Mehmet Asım (Us)’dır. Gazete’de yazı yazarlar arasında Ahmet Rasim, Ziya Gökalp, Hüseyin Cahit (Yalçın), Halide Edip (Adivar) da vardır.²²

Sebilürreşâd: 1908’de *Sırât-ı Müstakim* adıyla İstanbul’da kurulan dergi, sonradan *Sebilürreşâd* adını almıştır. Milli Mücadele yıllarında Ankara’ya taşınan dergi, İslamcı olmakla birlikte Milli Mücadeleyi desteklemiştir. Derginin yazar kadrosunda Mehmet Akif (Ersoy) da bulunmuştur.²³

Hâkimiyet-i Milliye: Milli Mücadele döneminde Ankara Hükümeti’nin yarı resmi yayın organı mahiyetinde olan gazete Mustafa Kemal Paşa tarafından 1919 Aralık ayında kurulmuştur. Sivas’ta Heyet-i Temsiliye tarafından çıkartılan *İrade-i Milliye* gazetesinin Ankara’ya taşınmasının mümkün olmayacağından bu yeni gazete çıkarılmaya başlanmıştır. Gazetenin sorumluluğunu Recep Zühtü(Soyak) üstlenmiştir.²⁴

¹⁹ Hadiye Yılmaz, **Peyâm-Sabah Gazetesinde Milli Mücadele**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2014, s.20; Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 107.

²⁰ Topuz, a.g.e., s. 69-70.

²¹ Ahmet Tunç, **Alemdar Gazetesine Göre İstiklal Savaşı’nda İç Politika**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 2019, s. 47.

²² Yalçın, a.g.e., s. 232.

²³ Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1970, s. 220-221.

²⁴ Topuz, a.g.e., s. 119-120.

Anadolu'da Yenigün: Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından 1918'de İstanbul'da, *Yenigün* adıyla kurulmuştur. Milli Mücadeleyi destekleyen gazete, İstanbul'un işgal edilmesinden sonra Anadolu'ya geçmiştir. 1920 Ağustos'undan itibaren *Anadolu'da Yenigün* ismini alan gazetede; Mehmet Esat (Bozkurt), Celal Nuri (İleri), Tevfik Rüştü (Aras) gibi isimler yazılar kaleme almıştır.²⁵

İstikbâl: Milli Mücadele'nin başlarında, Karadeniz'de artan Pontusçu hareketlerin tehlikeli bir mahiyet kazanmış ve kendi yayın organlarını kurmuşlardır. Trabzon ve çevresindeki söz konusu tehlikenin farkında olan Faik Ahmet (Barutçu) ve arkadaşları tarafından bir Türk gazetesi çıkarılma fikri ortaya çıkmıştı. Rum propagandalarına karşı faaliyet göstermek amacıyla 10 Aralık 1918'de kurulan *İstikbâl* gazetesi, Milli Mücadele'yi desteklemiştir.²⁶

Açıksöz: 15 Haziran 1919'da Kastamonu'da Behçet Bey, Hüsnü Bey(Açıksöz) ve arkadaşları tarafından kuruldu. İsmail Habib (Sevük)'ün yazılar yazdığı gazete, Milli Mücadele'yi destekleyen Anadolu gazetelerinden birisidir.²⁷

Gaye-i Milliye: Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya taşınması, *İrade-i Milliye'nin* yerini *Hâkimiyet-i Milliye'* ye bırakmasının ardından; Sivas'ta 1921 yılında Maksud Azmi tarafından çıkarılan gazetedir. Milli Mücadele'yi desteklemiştir.²⁸

Albayrak: 1 Mart 1913'te Erzurum'da kurulan gazete, 11 Nisan 1915 tarihine kadar yayın hayatını sürdürdükten sonra kesintiye uğramıştır. İkinci dönem yayın hayatını 1919-1921 yılları arasında sürdüren gazete Solcu bir tavır içinde olmuştur. Gazete'nin sahibi Süleyman Necati (Güner)'dir. *Albayrak*, Milli Mücadele'yi destekleyen bir tavır almıştır.²⁹

²⁵ Mustafa Arıkan, "Anadolu'da Yenigün Gazetesi", **Atatürk Ansiklopedisi**, Erişim Tarihi: 12.07.2023, Bağlantı Adresi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadoluda-yenigun-gazetesi/?pdf=3853>.

²⁶ Uğur Üçüncü, "İstikbal Gazetesi'ne Göre Doğu Cephesi'nde Türk-Ermeni Savaşı (1920)", **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, Yıl: 8, Sayı 16, 2014, s. 90.

²⁷ Topuz, a.g.e., s. 128-129.

²⁸ Temuçin Faik Ertan, "Gaye-i Milliye Gazetesinin Tıpkıbasımı Üzerine Bir Değerlendirme", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı: 44, 2009, s. 772.

²⁹ Besim Yıldırım, "Milli Mücadele'nin Gür Sesi Albayrak Gazetesi'nin Köşe Yazılarının İncelenmesi", **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi**, Sayı:9, s. 379-381.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. BİRİNCİ VE İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBELERİ ARASINDA MEYDANA GELEN GELİŞMELER

1.1. Teşkilatı Esasiye

19 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a ayak bastığında yürütecek olduğu mücadele için arkasına en çok almayı istediği güç, şüphesiz "halk desteği" idi. Erzurum Kongresi'nde kurulan, Sivas Kongresi'nde genişleyen Heyet-i Temsiliye ile Anadolu'daki mücadelenin liderliğini üstlenen Mustafa Kemal'e, bu liderliği halkın içinden seçilip gelen kongre üyeleri vermişti.³⁰ 16 Mart 1920 tarihinde İstanbul'un resmen işgali ve Meclis-i Mebusanın dağıtılması, Ankara'da olağan üstü yetkilere sahip yeni bir meclisin toplanması fikrini ortaya çıkarmış, nitekim Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki mücadeleyi her koşulda halka mal etmek istemesi, bu fikrin zaman kaybetmeden uygulamaya geçirilmesini mecbur kılmıştı. Bütün bunlar doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa tarafından 19 Mart 1920'de illere, bağımsız sancak ve kolordu komutanlarına çekilen telgraf ile söz konusu işgalin ulusal gücü ortadan kaldırdığını, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri almak üzere; millet tarafından olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanacağını bildirilmiştir.³¹ 23 Nisan 1920'de yeni seçilen ve İstanbul'dan kaçarak gelen mebuslarla beraber TBMM'nin açılmasıyla Ankara, Milli Mücadele'nin tek merkezi haline gelmiştir.³²

Ankara'da bir meclisin toplanmış olmasına rağmen bu kurumun organları, görevleri ve en önemlisi hukuki kimliği üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştı. Meclis, birinci yılına yaklaşırken bu tartışmalar halâ devam ediyordu. Anadolu'da yeni bir devletin temeli atılmıştı ancak bu gerçeği gören ve anlayan kişi sayısı azdı. Meclisin içindeki mebuslar ve hattâ devlet adamları yazışmalarda hala "Osmanlı" deyimini kullanmaya devam ediyordu.³³

Büyük Millet Meclisi'nin neyin meclisi olduğu sorusunun yanında bir de "Halife ve padişah ne olacak?" tartışması ortaya çıkmıştı. Söz konusu meclis ortak bir amaç için toplanmıştı: Vatan'ın ve milletin bağımsızlığını sağlamak. Peki bunu yaparken saltanat ve hilafetin yeri neresi olacaktı?

³⁰ Mahmut Goloğlu, **Sivas Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 105.

³¹ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 288.

³² "Tarihi Bir Vaka: Türkiye Büyük Millet Meclisi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (23.4.1920), s. 1.

³³ Mahmut Goloğlu, **Cumhuriyete Doğru**, Başnur Matbaası, Ankara, 1969 s. 57.

Şüphesiz Mustafa Kemal Paşa'nın aklındaki; bu meclisten daha üstün bir idari ve siyasi gücün olmaması gerektiği idi. Bunu destekleyen mebuslar olduğu gibi buna karşı çıkan mebuslar da yok değildi. Padişah yanlılarına “*Saltanat ve hilafetin; şu anki vaziyet savuşturulduktan sonra, Büyük Millet Meclisi tarafından tayin edilen yasama ilkeleri doğrultusunda yerini alacaktır.*” denildi.³⁴ Bu beyanı muhataplarını tatmin etmemiş olmasına rağmen, Mustafa Kemal daha fazla zaman kaybedilmemesi gerektiğini görmüştü. Bu doğrultuda 13 Eylül 1920’de Mustafa Kemal tarafından, meclise “Halkçılık Programı” başlığıyla bir proje sunuldu. Bu proje Teşkilat-ı Esasiye’nin ruhunu oluşturan bir kanun tasarısıydı. Meclisteki çalışmalar sonucunda Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 20 Ocak 1921 yılında kabul edildi³⁵. Buna göre hakimiyet kayıtsız, şartsız millete ait olmakla birlikte yeni bir Türk Devleti’nin de temelini atıldığı görülmüyordu.

İstikbâl gazetesinde, Faik Ahmet Bey tarafından kaleme alınan bir yazıda; bu kanun memleketin idaresinin şeklinin belirlenmesinin yanı sıra, milletin varlığı ve bağımsızlığı için mücadele eden TBMM’nin üstün gayretlerinin ve vatanperverliğinin bir sonucuydu. Söz konusu kanun Birinci İnönü muharebesinin bir sonucu ve zaferin taçlandırılması idi. Yazar, yazısının devamında şu sözlerle yer vermektedir:

Mevcûdiyet ve istiklâlimizin bi’l-fi’il müdâfa’ası maksadıyla teşekkül eden Büyük Millet Mecisi ve bu ulvî maksad yolunda en büyük hâil ve müşkilleri, yılmak bilmez bir salâbet, mücâdelemizin meşrû’iyyetinden tarihimizin hazâin-i mefâhirinden feyz ve kuvvet alan metin bir îmân ile birer birer deviren, ezen, çiğneyen ve çiğnemekle gâyeye doğru açtığı geniş yollarda serbest adımlarla ilerlemektedir. Büyük Millet Meclisi bir taraftan, mütevâlî hücum ve savletlerle Anadolu’yu istilâya yeltenen düşmanlarla uğraşır, onlara haddini ve dersini verecek bir kudret ve kuvvetle bütün bir cihân-ı hasmâya karşı vatanın müdâfa’asıyla meşğûl olurken diğer taraftan da memleketin ihtiyâcât-ı hakîkiyesiyle ve zamânın inkılâb-ı fîkr ve cereyânlarıyla mütenevvis islâhât vücûda getirmek ve bu islâhât esâslarını ihtivâ eden kânûnları birer birer neşr eylemekde olduğunu görmekdeyiz³⁶

5 Şubat 1921 tarihli İnkıdam gazetesinin “*Teşkilatı Esasiye Kanunu*” başlıklı haberini incelediğimizde, 20 Ocak 1921’de kabul edilen kanuna göre hakimiyet kayıtsız şartsız millete ait olup, bu sorumluluğun Büyük Millet Meclisi tarafından yürütüleceği, Türkiye Devleti’nin Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunacağı şu sözler ile vurgulanmıştır:

Büyük Millet Meclisi’nin 20 Kânun-ı sâni sene 337 târihli ictimâ’ında Teşkilât-ı Esâsiye Kânûnu kabul edilmiştir. Bu kânuna göre hâkimiyet bilâ kayd ve şart millete aid olacak, icrâ ve teşrî’ salâhiyeti Büyük Millet Meclisi’nde temerkûz edecektir. Bu sûretle Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından idâre olunacak ahkâm-ı şer’iyyenin tenfizi ve vatan müdâfa’ası i’lânı gibi hukûk-ı islâmiye Büyük Millet Meclisine aid olacaktır. Bu kanunun sekizinci maddesi mücebince Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin inkisâm eylediği devâiri meclis a’zâsından

³⁴ Niyazi Berkes, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yayına Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 498.

³⁵ İhsan Güneş, “Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası’nın) Yapılış Süreci”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 20, Sayı 2, 2020, s. 244.

³⁶ Faik Ahmet, “Yeni Teşkilat Kanunu”, **İstikbâl**, (28.1.1921), s. 1.

intihâb ideceği İcrâ Vekilleri vâsıtasıyla idâre edecekler. Büyük Millet Meclis Reisi Vekiller Heyeti'nin de reis-i tabi'isidir³⁷.

23 Nisan 1920'de kurulan Büyük Millet Meclisi, düzenli ordunun kurulmasının hemen ardından I. İnönü muharebesiyle birlikte Anadolu'da askeri egemenliğini kanıtlamakla beraber bu zafer sayesinde siyasi nüfuzunu da güçlendirmişti. TBMM bu gücü doğru zamanda ve doğru şekilde kullanarak zaferini Teşkilatı Esasiye ile taçlandırmış ve hukuki açıdan da Anadolu'ya egemen tek güç haline gelmiştir.

1.2. Londra Konferansı

I. ve II. İnönü Muharebeleri arasındaki zaman diliminde meydana gelen gelişmelerin en önemlilerden birisi de kuşkusuz Londra Konferansı'dır. 1914 senesinde başlayıp 1918'de biten ve dünyayı derinden etkileyen, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler Osmanlı topraklarını paylaşma mücadelesine girişmiştir. Bu mücadeledeki en önemli aktörler İngiltere başta olmak üzere Fransa, İtalya ve Yunanistan idi.³⁸

Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918'de Mondros Ateşkes anlaşmasını imzalayarak savaştan çekilmiş, İtilaf Devletleri Osmanlı topraklarını kendi aralarına paylaşmışlardı. Anadolu topraklarının Akdeniz kıyılarına uzanan batı bölgesi savaş öncesinde İtalya'ya bırakılmak üzere vaat edilmişse de Paris Konferansı ile bu bölge Yunanistan'a verilmişti.³⁹ Yine 1920 yılının yazında Osmanlı Hükümeti ile imzalanan ve konferanstaki kararların tatbikinin yapıldığı Sevr Barış Antlaşması ile de toprak paylaşımı yapılmış, geciken barışın tesis edildiği düşünülmüştü. Ancak Batı Anadolu'da Yunan işgallerine karşı halk tarafından bir direniş başlamış ve Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkarak liderliğini üstlenmesi ve TBMM'nin teşkil edilmesiyle tek vücut halinde Milli Mücadele'ye dönüşmüştür.⁴⁰ Bu mücadele, giderek güçlenmiş bir meclise ve düzenli bir orduya sahip, Anadolu'nun hakimi bir duruma gelmişti. TBMM, Sevr Antlaşması'nı Türk milleti adına kabul etmediğini her fırsatta dile getirmiştir. Tüm bunların üzerine İtilaf Devletleri, Sevr'i hafifletip Ankara Hükümetine kabul ettirmek, toprak paylaşımından memnun kalmayan İtalya gibi devletleri de tekrar ikna edebilmek adına Londra'da TBMM'nin de davet edildiği bir konferansın toplanmasına karar vermişti. Konferansın toplanmasındaki en önemli etkenlerden biri Anadolu'daki Türk direnişi idi. Bu direniş sayesinde TBMM konferansa çağrılarak İtilaf Devletleri tarafından da tanınmış oluyordu. I. İnönü Muharebesindeki askeri başarı böylece siyasi bir zaferle de taçlandırılıyordu.⁴¹

³⁷ "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu" **İkdam**, (5.2.1921), s. 1.

³⁸ Doğan Avcıoğlu, **Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, C. I, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1978, s.38

³⁹ Sina Akşin, **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Tarihi, İstanbul, 2007, s.122.

⁴⁰ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C. III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 95.

⁴¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, s. 272.

Londra Konferansı, daha toplanılacağıının ilan edilmesinden itibaren Türk basını ve kamuoyunu ileri derecede meşgul etmiştir. 7 Aralık 1920 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde toplanacak olan konferans şu cümlelerle duyurulmuştur:

“Londra’da yeni bir konferans toplanıyor. Bu konferansta cihân siyâsetini işgâl itmekde olan birçok mühim meseleler müzâkere idilecektir. Bu içtimada Sevr Muahedesi yeniden mevzu bahis olacak... Konferans cihân siyâsetinin bugünkü başlıca dikenlerini ayıklamak işiyle meşgul olacak, bu meyânda bize karşı yalancı, fakat her halde müsâ’id bir çehre göstermeği de birinci vazifelerinden biri bilecektir.”⁴²

Anadolu’da Yenigün ise 3 Ocak 1921 tarihli sayısında şu satırlara yer vermiştir;

“İtilaf Devletleri, Türklerle gerçek bir barış imzalamak ya da savaşı sürdürmek yollarından birini seçmek zorundadır. Karşılarında bir Cezayir yoktur ne sahillerinin hemen gerisi çöl ne de teşkilatı olmayan bir toplumdur. Doğuda barışın, Balkanlar’da güvenliğin sağlanması isteniyorsa Sevr Barışı değiştirilmelidir.”⁴³

Vakit gazetesi, Londra Konferansı’nın şark meselesinin yeniden gözden geçirilmesi amacıyla toplanacağını 28 Ocak 1921’de okuyucularına bildirmişti.⁴⁴ Konferansın toplanmasının altında yatan nedenleri ise Yunanistan’ın, Anadolu’da girişmiş olduğu mücadeleyi tek başına sürdüremeyeceğinin anlaşılması, buna karşılık Türklerin büyük bir direnç ile Yunanistan’a karşı koyuyor olmasından ötürü artık Sevr’in uygulanmasının imkansızlaştığına dikkat çekmiştir. Gazeteye göre Aynı zamanda Anadolu’daki bu harp durumunun, Avrupalı devletlerin menfaatlerine zarar vermesi sebebiyle Sevr’in tadilatının tartışılmasının zaruri olduğu anlaşıldığından böyle bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştı.⁴⁵

Türk basınının toplanacak olan konferanstan ümitli olduğunu söylememiz mümkündür. Ancak aynı beklentinin Ankara’da olduğunu belirtemeyiz. TBMM, konferansa Sadrazam Tevfik Paşa aracılığıyla davet edilmişti.⁴⁶ Tevfik Paşa ile Mustafa Kemal Paşa arasında geçen ve Londra Konferansı’na katılımı konu alan telgraflar, mecliste okunarak mebuslar konu hakkında bilgilendirilmişti.⁴⁷ Mecliste konu gündeme alındıktan sonra, bazı mebuslarca İtilaf Devletlerinin konferans girişimlerinin samimiyetten uzak oldukları, Yunanistan’a zaman kazandırma amacı taşıdıkları ve bundan dolayı da Londra’ya delege gönderilmemesi gerektiği görüşleri

⁴² “Londra’da Yeni Bir Konferans Toplanıyor”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7.12.1920), s. 1.

⁴³ Nurettin Gülmez, **Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu Yeni Gün**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1999, s. 450.

⁴⁴ “Londra’da Bir Konferans Akdine Karar Verildi”, **Vakit**, (28.1.1921), s.1.

⁴⁵ “Davamızın Temyizi”, **Vakit**, (31 Ocak 1921), s.1.

⁴⁶ “Ankara ile Muhabere Devam Ediyor”, **Vakit**, (4.2.1921), s.1.; “İstanbul-Anadolu Müzâkerâtı”, **Peyâm-ı Sabah**, (5.2.1921), s.1.

⁴⁷ Goloğlu, **Cumhuriyet Doğru**, s. 96.

savunulmuştu. Meclis Başkanı Mustafa Kemal Paşa ise bu görüşlere katıldığını bildirdikten sonra İtilaf Devletlerince resmi bir şekilde davet edildiği takdirde konferansa katılımın doğru olacağı kanaatini dile getirmiş ve Meclis de bu fikir üzerinde anlaşmıştır.⁴⁸ TBMM, Londra Konferansı'nda temsil için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir heyet kurmuştu.⁴⁹ Heyet önce Roma'ya uğramış, burada biraz bekledikten sonra doğrudan resmi davetin gelmesini beklemiş, davet ulaşınca Londra'ya hareket etmiştir.⁵⁰

Konferans 21 Şubat 1921'de Saint James Sarayı'nda başladı. Konferansta İngiltere'yi Lloyd George, Fransa'yı Briand, İtalya'yı Kont Sforza, Yunanistan'ı dönemin başbakanı Kalogeropoulos temsil ediyordu. Türk tarafı ise ikiye bölünmüş durumdaydı. Toplantıda Osmanlı Hükümetini temsilen Tefik Paşa, Ankara Hükümetini temsilen Bekir Sami Bey vardı.⁵¹

Londra Konferansı üzerine yapılan tartışmalarda Türklerin iki farklı heyet tarafından temsil edilmesi soru işareti yaratmaktaydı. Vakıf gazetesi 22 Şubat tarihli bir yazısında, iki heyetin resmen olmasa bile gayri resmi bir şekilde birleşmelerinin yararlı bir sonuç doğuracağını yazmıştı.⁵² İktidam ise Türklerin menfaati için heyetlerin şahsi ve gayri şahsi ihtilaflarını bir tarafa bırakıp, ittifak yapmalarının lazım geldiğinin altını çizmişti.⁵³

Bekir Sami Bey ve heyeti resmi davet bekledikleri, Tefik Paşa heyeti de ilk toplantıya çağrılmadıkları için 21 Şubat'ta yapılan birinci görüşmelerde Türk tarafı yer almamıştı. Bu toplantıda Yunan Başbakan Kalogeropoulos, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'da giriştiği hareket ve eylemlerinin karışıklık ve katliamlara neden olduğunu iddia etmiş, kendilerine tazminat verilmesini istemiştir.⁵⁴ Konferansın ikinci gününde Lloyd George, Sevr Barış Antlaşmasının tatbiki için İzmir'in işgal edildiğini, buna karşın tesis edilen barışın, Türkler tarafından bozulduğunu belirtmişti.⁵⁵ Daha konferansın ilk günlerinden itibaren İngiliz ve Yunan taraflarının tavrı ve amaçları ortaya konulmuştu.

⁴⁸ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s.273.

⁴⁹ "Anadolu'dan Konferansa Giden Murahhaslar", **Vakit**, (11.2.1921), s.1; "Londra'ya Heyet-i Murahhasa İzâmı", **Albayrak**, (14.2.1921), s. 2.

⁵⁰ "Birleşecekler mi?", **Vakit**, (22.2.1921), s.1.; **Türk İstiklâl Harbi Batı Cephesi**, II. Cilt, III. Kısım, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1969, s. 257.

⁵¹ Bülent Kara, "Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı", **Gazi Adakemik Bakış**, C. 3, Sayı 5, 2009, s. 159.

⁵² "Birleşecekler mi?", **Vakit**, (22.2.1921), s.1.

⁵³ "Londra Konferansında", **İktidam**, (3.3.1921), s.1.

⁵⁴ Çağla D. Tağmat, "1921 Londra Barış Konferansı'nda Yunan Heyeti ve Tezleri", **Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi**, C. 9, Sayı 18, 2013, s. 40.

⁵⁵ Kara, a.g.m., s. 159.

Bu siyasi hava içinde söz hakkı Türk tarafına geldiğinde Tevfik Paşa, asıl söz sahibinin Ankara Hükümeti'nin heyetinin olduğunu dile getirerek sözü Bekir Sami Bey'e bırakmıştır.⁵⁶ Bunun üzerine Bekir Sami Bey, Türk tarafının isteklerini Konferansta şöyle dile getirmişti:

- 1- İzmir'in tahliyesiyle tamamen hâkimiyet-i Osmâniye altında olarak iadesi,
- 2- Boğazların taht-ı hâkimiyetimizde olması ve İstanbul müdâfa'asına hâlel vermeyecek sûrette sefâinin seyr ü seferinin serbestisi,
- 3- Beyne'l-milel Boğazlar meclisinde Türkiye'nin de mümessili bulunması,
- 4- Türk hukûk-şinâsları tarafından adlî islâhât yapılması,
- 5- Hudut ve sevahil muhafazasına ve dâhilî asayîşi temin için lüzumu olan kuvâ-yı berriye ve bahriye mevcudunun kabulü,
- 6- Jandarmanın ecnebi zâbitleri ma'rifetiyle islâhı,
- 7- Milli ve iktisâdî istiklâl-i tâmm ve mütekâbilen yapılmış olan zararların mütekâbilen tazmini.⁵⁷

Konferans sırasında yapılan müzakerelerinin genel konularını İzmir ve Trakya'da yapılacak olan tahkikat, Türkiye'ye hak tanınan jandarma mevcudunu biraz artırmak, Türkiye'de kalacak yabancı subay sayısını biraz azaltmak, bütçe üzerindeki sınırlamaları hafifletmek oluşturuyordu. Bunun yanı sıra Sevr Antlaşması'ndaki kapitülasyonlar, kurulacak sözde Ermenistan ve Kürdistan, gibi konularda kesin olmayan bazı küçük vaatler veriliyor, İzmir bölgesinde yeni bir yönetim kurulacağı ve Türk tarafına bırakılabileceği ancak Yunan askerlerinin de olacağı İtilaf Devletlerine ait birlikler tarafından güvenliği sağlanan bir şehir statüsü tanınacağı gibi teklifler yapılıyordu.⁵⁸

İzmir ve Trakya'da yapılacak olan tahkikat hususu Türk basınına en çok meşgul eden konulardan biriydi. Tahkikat teklifini Türk tarafı, Yunan işgalinin kaldırılarak yapılması şartıyla kabul etmişken, Yunan tarafı bunu reddetmişti. Alemdar gazetesi Fransız basınına dayandırdığı bir haberde: “Yunanistan İzmir ve Trakya'da beynelmilel tahkikât icrâsı hakkındaki teklife karşı cevâb-ı red vererek heyetin mukarrerâtını beyân eylediği takdîrde bizzat meseleyi kendileri halletmek üzere tarafeynin serbest bırakılacaklarını”⁵⁹ yazmıştı. Londra'daki bu tehditkar hava içerisinde konferansın savaşı bitirecek bir mahiyette sonuçlanmayacağı aşîkar olduğundan İngiliz ve Yunan taraflarının birbirleriyle olan savaş pazarlığı Hâkimiyet-i Milliye'de şu cümleler ile yer bulmuştu: “Lloyd George, Yunanistan'da umûmî bir seferberlik ilanına imkânı olup olmadığını sormuş ve Kalogeropoulos'dan Kostantin'in krallığı resmen tasdik edildiği ve Yunanistan tarafından talep edilen borçlanmanın kabul edilmesi şartıyla bunun mümkün olabileceği cevâbını almıştır.”⁶⁰

⁵⁶ “Londra Konferansı'nda Bekir Sami Bey'in Müdafaatı”, **Gaye-i Milliye**, (3.3.1921), s.1.; “Londra Konferansında” **İstikbâl**, (6.3.1921), s.1.; “Londra Konferansında”, **İkdam**, (13.3.1921), s. 1.

⁵⁷ “Bekir Sami Bey'in Müddeayâtı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (7.3.1921), s. 1.

⁵⁸ “Londra Konferansı”, **Sebilürreşâd**, (21.3.1921), C. 19, S.472, s. 41; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 274.

⁵⁹ “Türkiye ile Yunanistan Karşı Karşıya”, **Alemdar**, (3.3.1921), s. 1.

⁶⁰ “Lloyd George- Kalogeropoulos Pazarlığı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (11.3.1921), s. 1.

İngilizler açık bir şekilde Yunan tarafını desteklerken, İtalyan ve Fransızların Türk tarafına daha ılımlı baktığını, Yunan ordusunun Anadolu’da kesin bir zafer kazanacağına inanmadıklarını söylemek mümkündür.⁶¹ Zira İtalyan heyetinin başkanı Kont Sforza, Lloyd George’un hala Yunanlıların kazancı için çalışması üzerine “*Napolyon’un Rusya seferinde uğradığı hezimet ve akıbetin Anadolu’da Yunan ordusu için pek muhtemel olduğunu*” dile getirmiştir.⁶² Fransız kamuoyu ise Ankara Hükümeti ile bir anlaşma yapılarak Kilikya bölgesinden çıkılmasını tartışmıştır.⁶³ Ancak Almanya ile tamirat sorunu sebebiyle çıkarlarını tehlikeye sokmak istemeyen Fransız ve İtalyanlar, İngilizler üzerinde Türk tarafının lehine bir etki sağlayamamışlardır.

Konferans 12 Mart 1921’de almış olduğu kararları taraflara bildirerek dağıldı. Konferansın aldığı kararlar basın tarafından kamuoyuna şu şekilde duyurulmuştur

- 1- Bizim cem’iyyet-i akvâma kabulümüzün teshili,
- 2- Boğazlar mıntıkasının şu suretle taksiri: Bir taraftan Gelibolu’dan Tekfurdağı’na kadar, diğer cihetinden Karabiga’ya kadar sahilin bî-taraflığı
- 3- Yalnız Gelibolu ile Çanakkale mevki’lerinde müttefikler garnizonunun bulundurulması.
- 4- Boğazlar komisyonunda bahriye nazırının riyâseti ve bir Türk a’zâ bulunması
- 5- Boğaziçi’nin işgalsiz bî-taraflığı ile berâber Türk askerinin burada ve İstanbul’da serbestisi.
- 6- Adli kapitülasyonların lağvı için teşkil edilecek komisyonda bizden a’zâ bulunması.
- 7- Askerimizin otuz bine, jandarmanın kırk beş bine tezyidi
- 8- Kuvve-i bahriyemizin tezyidi
- 9- Mesâil-i iktisâdiyede Türk metâlibinin tatmini için ehemmiyetli müsâ’adâtta bulunulması. Ez cümle mâliye komisyonunun mâliye nâzırının riyâset-i fahriyesine tevdi’i ve re’y sâhibi a’zamızın bulunması ve imtiyâz i’tâsı hakkının devlete i’âdesi ve meclise karşı bûdcede komisyon-ı mülâhıkın hemen lağvı.
- 10- Ecnebi postalarının lağvı nazar-ı i’tibâra alınacak
- 11- Ecnebi tâbi’iyetine aid müsâ’adâtdan hukuk-ı düvele muhâlif olanlarının ta’dili esâsının kabulü
- 12- Kürdistan için vaz’iyyet-i hâzîrenin kabulü
- 13- Ermenistan vaz’iyyet-i hâzîresinin kezaik kabulüyle berâber havâlî-i şarkiyemizdeki Osmânî Ermenileri hakkında beyne’l-milel komisyonun yapacağı tahkikâta göre bazı aksâm-ı arazinin Ermenistan’a i’tâsı icâb ederse ona muvâfakat olunması.
- 14- İzmir’e gelince: Daha fazla kan dökülmek için İzmir sancağının Türk hâkimiyetinde ibkâsıyla berâber yalnız İzmir şehrinde Yunan kuvveti bulundurulması. Diğer aksâmda nisbet-i ahaliye göre müttefikler zâbitânının kumandasında muhtelit bir jandarma teşkili ve me’mûrîn-i idâre ta’yîn kılınarak cem’iyyet-i akvamca mansûb muhtelit bir jandarma teşkili ve me’mûrîn-i idâre ta’yîn kılınarak cem’iyyet-i akvamca mansub bir Hristiyan valinin ve müntehab bir meclis ve encümenin idâresine tevdi’i ve sancak nâmına Türkiye’ye senevî bir virgü i’tâsı ve beş sene sonra tarafeynden birinin mürâca’atı üzerine cem’iyyet-i akvâmca bu tarz-ı tesviyenin tekrâr tedkik olunabileceği.⁶⁴

⁶¹ Muhyiddin “Harp Silahı, Sulh Silahı”, **Anadolu’da Yenigün**, (20.3.1921), s. 1.

⁶² “Kont Sforza Yunan Felâket-i Kurbiyesini İhtâr Ediyor!”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (9.3.1921), s. 1.

⁶³ “Hariç Haberler”, **Albayrak**, (17.1.1921), s. 2.

⁶⁴ “Londra Konferansı’nın Teklifatı Neler İmiş”, **Anadolu’da Yenigün**, (21.3.1921), s. 1; “Londra Teklifâtının Metn-i Resmîsi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (21.3.1921), s. 1.; “Bekir Sami Bey’in Telgraf Namesi”, **İstikbâl**, (22.3.1921), s. 1.

21 Şubat'ta başlayıp 12 Mart 1921'de sona eren Londra Konferansı'nda Sevr'in biraz hafifletilmesi dışında hiçbir gelişme olmamıştır. Bekir Sami Bey'e verilen talimat, Misak-ı Milli ve Türk Milleti'nin haklı davasını anlatması idi. Fakat konferansın barışı tesis etmek gibi bir amacı olmadığı ortaya çıkmıştı. Ayrıca konferansın dağılmasının üstünden henüz iki gün geçmiş iken Lloyd George, Yunan delegeleriyle yaptığı görüşmede Anadolu'da yeni bir taarruzun kaçınılmaz olduğunu ve Yunan tarafının hiçbir şekilde işini şansa bırakmaması gerektiğini dile getirmişti. Yunan tarafı ise 45.000 kişilik askeri, silah altına almaya hatta ordunun moralini yükseltmek için Yunan Kral'ını da cepheye göndermeye karar verdiklerini bildirmişlerdir.⁶⁵

Türk kamuoyu İtilaf Devletlerinin, özellikle de İngiltere'nin Yunanistan'a zaman kazandıran bu siyasi oyunu karşısında tepkisini ortaya koymaktan çekinmemiş, 18 Mart 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde imzasız olarak yayınlanan "Londra Oyunu" başlıklı başyazıda konferans, şu şekilde değerlendirilmiştir:

Son gelen haberler İtilaf Devletlerinin Londra'da tertip ettikleri oyunu artık büsbütün meydana çıkarıyor. Anlıyoruz ki ihtiraslarını duyurmak için bu vatani parçalamak ve bu milletin kanını içmek isteyen Avrupa vahşileri, hazırladıkları cinayet tasavvurundan biraz olsun vazgeçmiş değildirlir. İtilaf Devletleri bu cinayeti iki sene evvel tasmin ettikleri vakit, Türkiye'yi bir hamlede parçalamayı kolay görmüşlerdi. Medenî katiller konferans dedikleri içtimalarında suikast tertibatını aldılar. "Hasta Adamı" öldürmekten kolay ne vardı? Mütareke ile silahları alınır, sonra biraz sarsılınca uzuvları birbirinden ayrılır, giderdi. Fakat hesapları doğru çıkmadı. Daha ilk baskını müteakip hasta zannetkileri adam, cürret ve azametle doğruldu. Ve kendini metanetle müdafaa etti. O zaman mütearrızlar bizi silahla tehdit ettiler. Fakat bunda da yanıldılar. Biz bu tehdide karşı da harbi kabul ettik. Sağdan, soldan, şimalden, cenuptan gelen istila ile aylardan beri çarpışıyoruz. Ve bu mücadelede yorulan biz değiliz! Şimdi oyunun üçüncü perdesi başladı. Mademki tehdit, harp ve kuvvet kâr etmiyor. O halde politika yapmak, mücadelede gasib olanı, hile ile kazanmak lazım dediler. Bir buçuk aydan beri devâm eden bu macera aşağı yukarı şuna inhisâr ediyor: İzmir'de Yunan askeri olacak! Fakat şehri cemiyet-i akvam idare edecek!

Muahedenin tadili diye ortaya konulan şey, îzâha değmeyecek kadar boş, âdî ve kıymetsizdir. İzmir bize iade edilmiyor, Adana vatanına dönmüyor, Edirne Yunan'a kalıyor! Kontrol komisyonu Boğazlar komisyonu hepsi berdevam! Altı ay evvel katiller, niyetlerini fiilen, silahla yürütmeye çalışıyorlardı. Hamleleri vahşiyane, çehreleri açık, bakışları muzlim idi. Türk milliyetperverleri bu tavra ehemmiyet vermeyince, yüzlerini değiştirdiler, sözlerine halâvet, dudaklarına tebessüm geldi. Ve kanlı yumruklarını eldivenle sakladılar. Fakat katil ellerini daha uzatır uzatmaz hissediyoruz ki eldivenlerinin sakladığı cinayet yumruğu hâlâ kaskatı muhteris ve mütekâsıddır!"⁶⁶

Anadolu'da Yenigün gazetesi ise "Londra Siyaseti" başlıklı bir köşe yazısında, konferansın bir meselenin halledilmesinden ziyade, taraflı bir siyaseti amaçlayan bir toplantı olduğunu vurgulamıştır. Bundan dolayı da hiçbir sonuca ulaşmadan dağıldığını belirtmiştir. Köşe yazısında konferans hakkında ayrıca şu yorumlar yazıya alınmıştır: "Avrupa bu Avrupa oldukça onun müessesât-ı siyasiyesi bugünkü müessesât-ı siyasiye olarak kaldıkça ondan haber beklemek zehirden şifa ummaktan başka bir şey değildir... Korktuğumuz şey, Londra konferansı'yla düşmanların takib etdikleri maksadın – bizi aramızda parçalamak, sulh kurdu ile bizim ma'neviyatımızı zehirlemek maksadının – tahassül etmesi idi. En ziyade bundan endişe ediyorduk, endişelerimizin boş olduğunu gösterir hâdisâta tesâdüf etmedik de değil, fakat, büyük bir memnuniyetle görüyoruz ki memleket, mukadderâtının ma'nâsını anlamış, Londra tuzağına düşmemeğe ahd etmiştir. Düşman yalanlarının, düşman hile ve tuzaklarının te'siri ne olursa

⁶⁵ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 169.

⁶⁶ "Londra Oyunu" Hâkimiyet-i Milliye, (18.3.1921), s. 1.

olsun memleket nasıl bir düşmanlık karşısında bulunduğunu biliyor ve buna mukâbil yenilmez ve sönmez bir azm ile mücâdele etmeye hazır bulunuyor.... Bundan sonra Anadolu Türkünün konferansda görülecek bir işi yoktur, konferans, Yunanlıları Anadolu topraklarından attıktan sonra ictimâ edilebilir.⁶⁷

Sebilürreşâd dergisi konferansın sonucu hakkında “*Konferans son buldu. Fakat hiçbir hayra yaramadı. İtilâf devletlerinin tertîb ettikleri tuzağa düşmekten Cenâb-ı Hak bizi korudu.*” yorumunu yaparken⁶⁸; İstikbâl gazetesi konferansı bir tuzak olarak nitelemiş, bu tuzağı Türklere karşı güdülen bir imha siyasetinden ibaret olduğunu altını çizmiştir. Yazının devamında ise şu sözlere yer verilmiştir.

Londra Konferansı’nın iflâsı İtilaf başvekilleri son teklifleri iledir ki ilan eylemiş oldular. Filhakika o tekliften sonra artık Londra’da Türklerin müzakereye devam etmeleri imkânı kalmamış ve işin çözümü ancak mücadele ile edecektir... İtilafçıların Sevr muahedesinde tadilat namına yapmak istedikleri şeyin bir kelime oyunundan ibaret bulunduğu İzmir’in, Trakya’nın ve Kilikya’nın hatta İstanbul’un ve boğazların tarzı idaresinde esas itibarla hiçbir tebeddül kabul edilmekte olduğu tamamen anlaşılmaktadır. Halbuki Türkler Sevr muahedesinde o muahedenin ihdas eylediği şekilde bir sureti tesviye kabulüne bile razı olamayacaklarını evvelden söylemişlerdi ve şark sulhunun hangi esaslar dahilinde teessüs edeceğini Sevr muahedesi ortada oldukça Türklerin hiçbir suretle silahı ellerinden bırakmayacaklarını katıyetle anlatmışlardı.⁶⁹

12 Mart’ta Londra Konferansı’nın herhangi bir netice vermeden dağılmasından sonra Bekir Sami Bey, Londra’da bulunan İtilaf Devletleri delegeleriyle ikili görüşmeler yaparak bazı anlaşmalar imzalamıştı. Bu anlaşmalar İngilizler ile esir takası anlaşması, Fransızlar ile Çukurova bölgesinde Fransa’ya bazı siyasi ve iktisadi imtiyazlar veren bir anlaşma ve Güneybatı Anadolu’da İtalyan sermayesini öne çıkaran anlaşmalardı. Bekir Sami Bey’in yapmış olduğu bu anlaşmalar Türkiye’nin hakimiyet hakkını sınırlandırdığı, karşılıklı menfaat ve bağımsızlık ilkelerine uymadığı gerekçesiyle TBMM tarafından onaylanmamıştır. Her ne kadar Bekir Sami Bey yaptığı anlaşmaların doğruluğunu dile getirmeye çalışsa da Mustafa Kemal tarafından istifası istenmiş ve bunun sonucunda Bekir Sami Bey Dışişleri Bakanlığı mevkisinden istifa etmiştir.⁷⁰ Londra Konferansı olumlu bir şekilde bağlanmadan dağılmış olsa bile TBMM Hükümeti açısından bazı olumlu sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle TBMM bir siyasi güç olarak tanınmış ve konferansa davet edilmiş, Sadrazam Tefik Paşa’nın sözü TBMM heyetine bırakmasıyla TBMM’nin Anadolu’ya hâkim bir kuvvet olduğu kanıtlanmıştır. Ayrıca İtilaf Devletleri Sevr Barış Antlaşmasının kolay bir şekilde tatbik edilemeyeceğini görmüş hatta Fransız ve İtalyanların İngilizlerle bu konuda görüş ayrılığı ortaya çıkmaya başlamıştır. Diğer bir önemli unsur ise Misak-ı Milli ile Türk tezinin dünya kamuoyuna duyurulmuş olmasıdır.⁷¹

⁶⁷ Muhyiddin, “Londra Siyaseti”, **Anadolu’da Yenigün**, (20.3.1921), s. 1.

⁶⁸ “Londra Konferansı”, **Sebilürreşâd**, (21.3.1921), C. 19, S.472, s. 41.

⁶⁹ Faik Ahmet, “Konferansın İflâsı”, **İstikbâl**, (22.3.1921), s. 1.

⁷⁰ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 278-269.

⁷¹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 274.

1.3. Sovyet Rusya ile İlişkiler ve Moskova Anlaşması

1917'nin son çeyreğinde Çarlık Rusya yıkılmış ve yerine kapitalist sistemin yani, batının karşısında duran bir Sovyet Rusya ortaya çıkmıştı.⁷² Çarlık rejimine son verildikten sonra, bu sefer Bolşevikler ve Menşevikler anlaşmazlığa düşmüş ve ülke iç savaşa sürüklenmişti. İktidarı elinde tutan Bolşevikler'in dış siyasetinin ana amacı; iç savaşı kazanmaya çalışırken kendilerine dost edinmeye çalışmaktı.⁷³ Diğer taraftan TBMM ise dış siyasette düşmanınım düşmanı dostumdur anlayışıyla Sovyet Rusya ile yakınlaşma yolunu seçmişti. Sovyet Rusya ile ilişkileri tesis edecek olan ilk heyet Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında 11 Mayıs 1920'de Rusya'ya hareket etmişti. İlk temaslarda Sovyetler, her ne kadar Misak-ı Milli'yi tanımayı kabul etse de TBMM'den Ermenistan lehine bir sınır değişikliği talebinde bulunması üzerine görüşmelerde bir sonuca varılamamıştı. Ermenistan'ın Türk ordusuna mağlup olup 3 Aralık 1920'de Gümrü Anlaşmasını imzalamasıyla birlikte, Sovyetler bu tutumunu değiştirmek zorunda kalmıştı. Mevzunun bir yanlış anlaşılardan kaynaklandığını ileri sürerek Ankara Hükümeti'ni tekrar masaya döndürme yoluna gitmişti.⁷⁴ Bunun üzerine 14 Aralık 1920 tarihinde Ali Fuat (Cebesoy) başkanlığında başka bir heyet Moskova'ya gönderilmiş ve 16 Mart 1921'de Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk Antlaşması imzalanmıştır.⁷⁵ Bu antlaşma ile Sovyetler Misak-ı Milli'yi tanımış ve Sevr Antlaşmasını geçersiz saymıştı. Kars ve Ardahan Türkiye'de kalırken Batum Gürcistan'a, Nahcivan ise Azerbaycan'a bırakılmıştı. Diğer bir önemli husus ise Sovyet Rusya, TBMM'nin onaylamayacağı hiçbir antlaşmayı tanımayacaktı.⁷⁶

Sovyetler ile girişilen bu diplomatik ilişkiler basının dikkatinden kaçmamış ve gazetelerde önemli bir yer bulmuştu. Antlaşma imzalanmadan önce 8 Mart tarihli İstikbâl gazetesinde yayınlanan Faik Ahmet imzalı başyazıda emperyalistlerin daveti ile iştirak edilen Londra Konferansı'ndan ziyade şarkta Ruslar ile bir antlaşma yapma çabasının daha önemli olduğu vurgulanmıştır. Böyle bir antlaşmanın imzalanması halinde bunun şarkın, garba karşı verdiği mücadele için bir zafer olarak nitelendirileceğinin altı çizilmiştir.⁷⁷ Antlaşmanın imzalanmasının ardından 22 Mart 1921'de yine aynı isim tarafından kaleme alınan yazıda Moskova Antlaşması'nın önemi şu şekilde ifade edilmiştir:

⁷² Oran, a.g.e., s. 155.

⁷³ Oran, a.g.e., s. 156.

⁷⁴ Salahi R, Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara, 1991, s. 50.

⁷⁵ "Türk-Rus Muahedesi İmza Edildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (21.3.1921), s. 1; "Sulh ve Muhâdenet Ahidnamesi Mevâd-ı Esasiyesi", **Anadolu'da Yenigün**, (22.3.1921), s. 1; "Türkiye Rusya Muahedenamesi" **İkdam**, (29.3.1921), s. 1.

⁷⁶ "Türk-Rus Muahedesi İmza Edildi", **Hâkimiyet-i Milliye**, (21.3.1921), s. 1; "Sulh ve Muhâdenet Ahidnamesi Mevâd-ı Esasiyesi", **Anadolu'da Yenigün**, (22.3.1921), s. 1; "Türkiye Rusya Muahedenamesi" **İkdam**, (29.3.1921), s. 1.; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C.I, s. 255.

⁷⁷ Faik Ahmet, "Moskova Müzakeresi", **İstikbâl**, (8.3.1921), s. 1.

Moskova müzakeresi nihayete erdirilerek Türklerle Ruslar arasında bir muavenet-i siyasiye ahitnamesi imza edildiğini gelen haberlerden anlıyorum. Şark müzakeresinin hüsnü neticelerle bağlanması şarkın davasını omuzlarında taşıyan iki büyük milletin Türklerle Rusların, müşterek maksat ve mücadele sahasında eyledikleri pek kıymetli bir muvaffakiyet olmak üzere gösterilebilir. Garp imparatorlarının her iki millet ve hükümetin varlığına mevcudiyet-i siyasi yerlerine atıf ve tercih eyledikleri kasıt ile tertip edecekleri siyasi entrikalara metanetle karşı koymak için milletin samimiyet ile el ele tutarak Garbın akınlarına kuvvetli bir serhat mukavemet teşkil edebilmelerine Moskova müzakeresinden müspet neticeler alındığından kıymet ve ehemmiyeti o zaman tamamen anlaşılır. Şarkın galebe ve muzafferiyeti her şeyden evvel garba karşı mücadele eden kuvvetlerin vahdet hareketleri ile yekdiğerini incitmeden müşterek düşmanlarla mücadelede tam birlik vücuda getirmeleri ile mümkündür.⁷⁸

1.4. Afganistan ile İlişkiler ve Dostluk Anlaşması

1800 yılının Temmuz ayında imzaladığı antlaşmayla beraber İngiltere'nin himayesi altına giren Afganistan, 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu ülkenin nüfuzu altında kalmıştır.⁷⁹ 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanistan tarafından işgal edilip 19 Mayıs'ta Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele için Samsuna çıktığı sırada; Afganistan'da da halk Amanullah Han liderliğinde İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesine girişmişti. Türklerin, halifelik makamına sahip olması Afganlar için Türkiye'yi öne çıkaran bir etkendi. Hal böyle olunca bağımsızlık mücadelesi veren iki Müslüman toplumun birbiriyle yakınlaşması doğal bir sonuç olarak ortaya çıkmıştı. Mustafa Kemal Paşa henüz Erzurum Kongresi sırasında iken, Afganistan'ın bu hassas durumunu dile getirerek: *"Afganistan ordusu da İngilizlerin milliyeti imha siyasetine karşı savaşıyor, İngilizlerin bel bağladıkları hudut kabilelerinin dahi Afganlılara iştirak ettiğini ve bu yüzden İngiliz askerlerinin dâhile çekilmeğe mecbur olduğunu İngiliz gazeteleri itiraf etmişlerdir"* demiştir.⁸⁰ 8 Ağustos 1920 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından Amanullah Han'a yazılan bir mektupta Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tarafların az veya çok barışa ulaştıkları, İtilaf Devletlerinin İngilizlerin siyasetinin bir sonucu olarak; hilafet makamını elinde bulunduran Türklere karşı hala savaşı sürdürmek istedikleri ve yine İngiltere'nin Afganistan için de bir tehdit olduğu ifade edilmiştir.⁸¹

8 Ağustos 1920'de Rawalpindi Anlaşması ile bağımsızlığını kazanan Afganistan ile Ankara Hükümeti arasındaki bir diğer birleştirici ortak nokta ise her iki devletin de Rusya ile olan yakınlığıydı. Nitekim 1 Mart 1921'de imzalanan Afgan-Türk Dostluk anlaşması her iki tarafın heyetlerinin Moskova'da bulunmaları hasebiyle imzalanacaktı. TBMM tarafından Sovyet Rusya ile ilişkileri geliştirmek ve mümkünse bir antlaşma imzalamak için Rusya'ya gönderilen Ali Fuat Paşa, Dr. Rıza Nur ve Yusuf Kemal Bey'den oluşan heyet 19 Şubat'ta Moskova ulaşmışlardı. O sırada

⁷⁸ Faik Ahmet, "Konferansın İflası", *İstikbâl*, (22.3.1921), s. 1.

⁷⁹ Oran, a.g.e., s. 207.

⁸⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. I, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2006, s. 3.

⁸¹ Noor, Mohammad İbrahimi, *Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2014, s. 58.

bağımsızlığını yeni kazanan Afganistan da Sovyet Rusya ile iyi ilişkiler kurmak amacıyla Mehmet Veli Han başkanlığındaki bir heyeti Moskova'ya göndermişti. Her iki heyet de bu tesadüf bir fırsata çevirerek 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Anlaşmasını imzalamışlardı.⁸²

İstikbâl, antlaşmaya farklı bir bakış açısı getirerek bu sıralarda Londra Konferansı'ndan, emperyalist devletlere karşı vermiş olduğu mücadelede bir uzlaşmaya varamayan Türkiye'nin diğer taraftan Asya'nın büyük devletlerinden olan Rus ve Afgan devletleri ile anlaşmalar imzalayarak geri dönmesini zafer olarak nitelendirmişti. Diğer taraftan iki Müslüman kardeş devlet olan Türkiye ve Afganistan'ın imzaladıkları anlaşma ile Türkiye'nin şimdiye kadar ihmal ettiği Asya politikasıyla artık alakadar olacağını ve daha da önemlisi “*kuvvetini*” şarktan alarak Avrupa'nın “*sömürgeci*” zihniyetine karşı çıkabileceğini savunmuştu.⁸³

31 Mart 1921 tarihli haberinde ise Açıksoz, TBMM'nin Moskova'daki heyetiyle, Afganistan'ın tam yetkiye sahip heyeti arasındaki imzalanan bu ittifakla beraber, iki devletin de birbirlerinin bağımsızlıklarını tanıdıklarını, taraflardan birine yapılacak olan saldırının yine her iki tarafa da yapılmış sayılacağını sayfalarına taşımıştır. Yine gazete bu anlaşmanın iki Müslüman ve kardeş devleti birbirine bağladığını belirtmiştir.⁸⁴

1.5. İstiklal Marşının Kabulü

Ankara'da yeni bir devletin temellerinin atılışının tarihi olan 1920 Nisan'ı takip eden süreç içerisinde TBMM askeri, siyasi ve hukuki açıdan kendini kanıtlamış ve güçlü bir otorite haline gelmişti. 1921 başlarında TBMM, işgallere karşı gayrinizami mücadele veren Kuvayı Milliye yerine düzenli ordusunu kurmuş; bu ordu I. İnönü Muharebesi ile Yunan taarruzunu püskürtüp rüştnü kanıtlamıştı.⁸⁵ Bu muharebeden sonra Anadolu'ya hâkim olduğunu gösteren TBMM zaman kaybetmeden yeni devletin nasıl yönetileceği konusundaki tartışmalara son vermek için *Teşkilat-ı Esasiye Kanunu* ile bir de anayasal düzen getirmişti.⁸⁶

Her alanda taşların yerine oturmaya başladığı bu dönemde yeni bir aşama olarak Milli Mücadele'nin duygu ve heyecanını temsil edecek, vicdan ve gönüllere hitap edecek bir milli marşla sahip olunması gerektiğine inanılmıştır.⁸⁷ Anadolu'da şehirlerde, kasaba ve köylerde İstanbul Hükümeti tarafından Milli Mücadele'ye karşı yapılan kara propagandayı engellemek amacıyla

⁸² İbrahimi, a.g.t., s. 18.

⁸³ Faik Ahmet, “Temenni”, *İstikbâl*, (24.3.1921), s. 1.

⁸⁴ “Türkiye-Afganistan Muahedesi”, *Açıksoz*, (31.3.1921), s. 1.

⁸⁵ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C. IV, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s. 25.

⁸⁶ Faik Ahmet, “Yeni Teşkilat Kanunu”, *İstikbâl*, (28.1.1921), s. 1; “Teşkilat-ı Esasiye Kanunu”, *İkdam*, (5.2.1921), s. 1.

⁸⁷ Goloğlu, *Cumhuriyet Doğru*, s. 113.

faaliyet gösteren İrşat Heyeti üyeleri cepheleri gezip askerlere moral vermeye çalışmışlardı. Bu üyeler, Genelkurmay Başkanı İsmet Paşa'ya hem halkın hem de askerin manevi duygularını güçlendirecek bir marşın gerekliliğini bildirmişlerdi. Bu talep İsmet Paşa tarafından makul bulunmuş ve ilgililere gerekli talimatlar verilmiştir.⁸⁸

Bütün bunlar doğrultusunda TBMM tarafından 25 Ekim 1920 tarihinde basında yayınlanan bir ilanla milli marş için yarışma açılmıştır. İlan şu şekildedir:

“Milletimizin dâhili ve harici istiklâli uğrunda girişmiş olduğu mücadeleyi ifade ve terennüm için bir İstiklâl Marşı, Umum-u Maarif Vekâleti Celilesi'nce müsabakaya vaz edilmiştir. İşbu müsabaka, 23 Kanun-ı evvel sene 1336 tarihine kadar olup bir heyet-i edebiye tarafından gönderilen eserlerden intihap olunacak ve kabul edilen eserin güftesi için beş yüz lira mükâfat verilecektir. Ve yine beş yüz lira tahsis edilecek olan beste için bilahare ayrıca bir müsabaka açılacaktır. Bütün müracaatlar Ankara'da Büyük Millet Meclisi Maarif Vekâletine yapılacaktır.”⁸⁹

İlanın ardından Maarif Vekaletine 700'ü aşkın şiir gelmiştir. Şiirler incelenirken Mehmet Akif'in yarışmaya katılmadığı görülmüştür. Yarışma sonunda kazanan şaire 500 lira ödül verilecek olmasından dolayı Mehmet Akif yarışmaya katılmamıştı. Ancak dönemin Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey, Balıkesir Mebusu Hasan Basri Bey aracılığıyla Akif'ten de bir şiir yazmasını rica etmiştir. 500 lira ödülün hayır kurumlarına bağışlanması şartıyla teklifi kabul eden Akif, zaten üzerinde çalışmakta olduğu şiirini on gün içerisinde bitirmiş ve Maarif Vekaletine göndermiştir.⁹⁰ Mehmet Akif'in yoğun milli duygular altında kaleme aldığı İstiklal Marşı 17 Şubat 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesi ve Sebilürreşâd dergisinde, 4 gün sonra 21 Şubat'ta Açıksöz gazetesinde yayınlanmıştır.⁹¹ Yarışmaya katılan 7 şiir 26 Şubat'ta TBMM oturumuna getirilmiştir. Delegelerin bir şiirin okunmasını istemesi üzerine Hamdullah Suphi Bey kendi tercihini Mehmet Akif'in şiirinden yana kullanmış ve TBMM huzurunda sürekli alkışlarla okunmuştur.⁹² 12 Mart 1921 tarihli oturumda yapılan oylama ile İstiklal Marşı, Türk Milleti'ne armağan edilerek milli marş olarak seçilmiştir.⁹³

⁸⁸ Nihan Altınbaş, **Millî Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı**, TBMM Basımevi, Ankara, 2016, s. 35.

⁸⁹ “Şairlerimizin Nazâr-ı Dikkatine”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (25.10.1920), s. 1.

⁹⁰ M. Orhan Okay, “İstiklâl Marşı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2009, s. 355-356.

⁹¹ “İstiklâl Marşı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (17.2.1921), s. 1.; “İstiklâl Marşı”, **Sebilürreşâd**, (17.2.1921), C. 18, S. 468, s. 329; “İstiklâl Marşı”, **Açıksöz**, (21.3.1921), s. 1.

⁹² “Büyük Millet Meclisinde”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (13.3.1921), s. 1.

⁹³ “Akif'in Marşı Kabul Edildi”, **İstikbâl**, (23.3.1921), s. 1; “İstiklâl Marşı”, **Gaye-i Milliye** (20.3.1921), s.1; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, C. I, s. 276.

1.6. Muharebe Öncesi Anadolu’da Siyasi Durum

Türk Milletinin varlığını korumak amacıyla Anadolu’da filizlenen Milli Mücadele’yi yürüten TBMM Hükümeti, bu topraklardaki söz sahibi olduğunu Birinci İnönü Muharebesi ile göstermiş bulunuyordu. Batı’da Yunanlılara karşı düzenli ordu tarafından mücadele verilirken Güneydoğu’da Fransız işgallerine karşı milis savunmalar mevcuttu. Doğu’da Ermenilerle savaşın bitmiş ve Gümrü Antlaşmasının yapılmış olmasına rağmen, Sivas bölgesinde çıkan Koçgiri isyanı ve Karadeniz bölgesinde devam eden Pontusçuluk faaliyetleri Ankara Hükümetini uğraştırmak zorunda kalmıştır. Tüm bunlar ile uğraşılırken daha temelleri yeni atılan Türkiye Devleti dış politikada da aktifliğini sürdürerek Rusya ve Afganistan ile dostluk anlaşmaları yaparken, haksız işgalleri sonlandırabilmek ve bunları tüm dış dünyaya duyurmak için faaliyetler gösteriyordu.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya, Elviye-i Selâse olarak adlandırılan Kars, Ardahan ve Batum illerini işgal etmişti. Ancak 1917 Bolşevik ihtilali ile Rusya, Osmanlı Devleti ile 1917 yılında Brest-Litovsk anlaşmasını imzalayarak bu üç ili Türk yönetimine bırakarak savaştan çekilmişti.⁹⁴ 1918 yılında İtilaf Devletleri ile yapılan Mondros Mütarekesi gereğince kurtarılan bu üç bölge Türk yönetiminin elinden çıkmıştır. Ancak Kars, Ardahan ve Batum’un Türk ve Müslüman halkı, kendi imkanlarıyla ana vatana katılabilmek için milli şuralar teşkil etmeye başlamışlardır. Söz konusu şuralar 7 Ocak 1919 tarihinde Ardahan Kongresi’nde, merkezi Kars olmak üzere birleştirilmişti. 18 Ocak 1919’da bu üç ilden gelen delegelerin katılımıyla Kars Kongresi gerçekleştirilmiş ve kongrenin sonunda en büyük amacı Türkiye ile birleşmek olan Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti kurulmuştur. Fakat bu hükümetin ömrü uzun olmamış, 19 Nisan 1919’da İngilizler tarafından dağıtılmış ve önde gelen yöneticileri Malta’ya sürgüne gönderilmiştir. Belli bir dönem İngilizlerin elinde kalan Kars, Ermenilere, Ardahan ve Batum Gürcülere bırakılarak İngilizler tarafından boşaltılmıştır.⁹⁵ Bu üç il Milli Mücadele döneminin Doğu Cephesi’ni oluşturacaktır.

Erzurum ve Sivas kongreleri ile ulusal bir boyut kazanan Milli Mücadele için Doğu Cephesi’nin kontrolü Kazım Karabekir Paşa’da idi. Kars’ın Ermenilerden kurtarılması amacıyla 24 Eylül 1920’de Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusu birçok cephede saldırıya geçmiş Eylül’de Sarıkamış, Ekim’de Kars ve Kasım’da Gümrü, Türk birlikleri tarafından geri alınmıştı. Bundan sonra da Ermeni Hükümetiyle 3 Aralık 1920’de Gümrü anlaşması imzalanarak Milli Mücadele dönemindeki Ermeni sorunu çözülmüş oluyordu.⁹⁶ Batum ve Ardahan için durum biraz daha farklıydı. TBMM Batum ve Ardahan’ın elden çıkmasını kabullenmemiş ve Gürcülere iki defa

⁹⁴ Armaoğlu, 20. Yüzyıl Tarihi, s. 132.

⁹⁵ Mahmut Goloğlu, *Üçüncü Meşrutiyet*, Başnur Matbaası, Ankara, 1969, s. 278.

⁹⁶ “Ermeni-Millici Müsahalâsı”, *Peyâm-ı Sabah*, (14.12.1920), s. 1”; “Ermenistan Sulhu”, *Vakit*, 23.12.1920, s. 1; Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya*, C. III, s. 243-245.

nota verilmişti. 6 Mart 1921’de Gürcü Hükümeti; Tiflis’in Bolşevik Rusların eline geçmesi üzerine Batum’dan çekilmek zorunda kalmıştı. Gürcü yönetimi Ankara’ya başvurarak Batum’un Türkiye tarafından işgalini istemişti. 17-18 Mart tarihlerinde Batum ve Ardahan Türk ana vatanına katılmışlardı.⁹⁷ Ancak Rusya ile Moskova ve sonrasında ona bağlı devletler ile yapılan Kars Anlaşmaları ile Batum Gürcistan’a terkedilirken, Artvin ve Ardahan Türkiye’ye bırakılmıştır.⁹⁸ İkinci İnönü muharebesine giden süreçte Anadolu’nun doğu bölgesinin son vaziyeti bu şekildeydi. Ermeni tehdidi yapılan harekât sonucu etkisiz hale getirilmiş, Rusya ile Moskova antlaşması yapılarak Milli Mücadele için büyük bir devletin desteği alınmıştı.

Anadolu topraklarının Güneydoğu bölgesi ise Fransa ve İngiltere tarafından Osmanlı Devleti ile 30 Ekim 1918’de imzalanan Mondros Mütarekesine dayandırılarak işgal edilmişti. Fransa, Çukurova bölgesine İngiltere ise Urfa, Antep, Maraş’a asker çıkarmıştı. Bir süre sonra İngiltere; Maraş, Urfa ve Antep bölgesini tamamıyla Fransa’ya teslim edip çekilmişti.⁹⁹ Ancak bu bölgenin halkı işgali kabul etmeyerek Fransa’ya karşı aktif bir direnişe geçmişlerdi. Bölgedeki direniş büyük kahramanlıklarla dolu mücadeleye dönüşmüştü. Bu mücadelenin sonucu olarak önce 12 Şubat 1920’de Maraş’ta, ardından da 11 Nisan 1920’de Urfa’da işgal güçleri bozguna uğratılmış; Fransızlar bu iki bölgeden çekilmek zorunda bırakılmıştır. Antep’te ise aylardır sürdürülen kahramanca direniş; şehir halkının kuşatmadan dolayı açlıkla daha fazla mücadele edemeyecek duruma gelmesiyle şehrin, 8 Şubat 1921’de Fransızlara teslim edilmesiyle sonuçlanmıştır. Aynı gün Antep’e TBMM tarafından gazi unvanı verilmiştir¹⁰⁰ Antep’in bu hassas durumunun II. İnönü muharebesinin hemen öncesinde yaşanması ordu üzerinde manevi bir iz bırakacağı mutlaklı.

1.6.1. Pontusçuluk Faaliyetleri

“Pontus” kelimesi belli bir *ırk* veya *soy* ismini ifade etmekten uzak bir şekilde, tarihsel süreçte *coğrafi* tanımlama olarak Karadeniz’in kıyı şeridi için kullanılmıştır.¹⁰¹ Pontus Meselesi ise 1814’te kurulan Filik-i Eterya Cemiyeti’ne kadar dayanır. Söz konusu Cemiyet’in 1820’de başlattığı Yunanlıların bağımsızlık hareketi, Avrupalı devletlerinin de askeri ve siyasi yardımlarıyla 1830’da Yunanistan Devletinin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kuruluşundan itibaren Osmanlı Devleti aleyhine toprak genişleme politikası izleyen Yunanistan, Osmanlı toprakları içinde yaşayan Rum nüfusla sürekli ilgilenmiş, onlar üzerinden toprak iddiasında bulunmuştur. Karadeniz’deki amaçları ise Megali İdea ülküsünün adımlarından birisi olarak, bölgede yaşayan Rumlara yapmacık bir tarih atfederek; bu kimlik üzerinden Rumları temel unsuru göstererek sözde Pontus devletini

⁹⁷ “Askerlerimiz Batum’da”, **Gaye-i Milliye**, (15.3.1921), s. 1.

⁹⁸ Derya Çini Şimşek, “Milli Mücadele Dönemi Türk-Gürcü İlişkileri”, **Researcher**, C. 6, Sayı 2, s. 326

⁹⁹ Tansel, **Mondros’tan Mudanya’ya**, C. III, s. 193.

¹⁰⁰ Goloğlu, **Üçüncü Meşrutiyet**, s. 90.

¹⁰¹ Yılmaz Kurt, **Pontus Meselesi**, TBMM Basımevi, Ankara, 1995, s. 60.

canlandırmaktı.¹⁰² Pontus devletini diriltmek için ilk girişim 1904 yılında Merzifon'daki Amerikan kolejinde Pontus Cemiyeti adıyla bir dernek kurularak yapıldı. Cemiyet gizli şekilde Pontus propagandası için Rum gençlerini eğitiyordu. 1908 yılında da Müdafaa-i Meşrute adında bir ihtilal teşkilatı oluşturuldu.¹⁰³ Bu teşkilat ise askeri bir örgüt olarak bölgedeki Rumları silahlandırmak amacı güdüyordu.¹⁰⁴ 1920 yılında Merzifon'daki Amerikan kolejine yapılan bir baskınla kolejin Rum çeteler için çalıştığı ortaya çıkarıldı.¹⁰⁵ Baskında Yunanistan'ın ülkesine katmak istediği Türk topraklarıyla meydana getirmeyi tasarladığı Büyük Yunanistan ve Pontus haritaları gibi birçok belge ve kitap ele geçirildi. Yine baskın sırasında ele geçirilen ve Amerikalı kolej müdürü tarafından yazılmış bir mektup bütün amaçları ortaya çıkarmaktaydı. Mektubun içeriği şu şekildedir:

Hristiyanlığın en büyük rakibi Müslümanlıktır. Müslüman devletlerinin en kuvvetlisi Türkiye'dir. Bu hükümeti ve memleketi yıkmak için Ermeni ve Rum dostlarımızı yalnız bırakmamalıyız. Hristiyanlık için, Ermeni ve Rum dostlarımız tarafından birçok Hristiyan feda edildi. Bunlardan birçoğu Müslümanlara karşı yapılan savaşlarda şehit oldular. Unutmayalım ki, kutsal hizmetimizin sonuna kadar daha pek çok böyle şehit verilecek. Alevilere de mezhep hususunda serbestlik tanırsak, onlar da bize katılacaklardır. Bizim görevimiz bu fırsatı kaçırmamak, gerektiği gibi uygun hareket etmektir. Hristiyanlara, şimdiye kadar görmüş oldukları zulümlere karşı onların zekatını ödeyecek bir ruh karşılamalıyız. Biz bunu şimdiye kadar yaptık ve başarılı olduk.¹⁰⁶

Pontuşçuluk faaliyetleri İkinci İnönü Muharebesi öncesi ve muharebe sürecinde TBMM'yi hem askeri hem de siyasi açıdan uğraştıran bir olay olmuştur. Türk basını ise muharebenin devam ettiği günlerde bu meseleyi sayfalarına taşımıştır. 30 Mart 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde bu hassas meseleden şu şekilde bahsedilmiştir:

"Anlatacağımız mesele bir masal gibidir. Hem yılan masalı... Bir varmış bir yokmuş. Allah'ın akılsızı pek çokmuş. Bugün Akdeniz'de yüzlerinin karasını temizleyemeyen Yunanlılar, nihayet Karadeniz sahillerinde yıkanmaya karar vermişler ve eski efendilerinin sarayında velev hayalen olsun birkaç dakika yaşamayı bir sa'âdet telakkî etmişler.."¹⁰⁷

Pontuşçuluk faaliyetlerinin merkezinde Yunanistan olmakla birlikte ABD, İngiltere ve Fransa gibi önemli devletler de bu harekete destek vermekteydi. Bağımsızlığından sonra bütün gücünü Osmanlı Devleti aleyhine yayılmacı bir politikayla harcayan Yunanistan, Anadolu'daki Rumların örgütlenmesine, silahlandırılmasına ve uluslararası temsilciliğine kadar her türlü desteği kendilerine sağlamıştır. Gümüşhane'de bir grup Rum'un Yunanistan'ın bağımsızlığından güç

¹⁰² Mehmet Okur, "Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde Pontuşçu Faaliyetler", **Karadeniz Araştırmaları**, C. 14, Sayı 14, İzmir, 2017, s. 5.

¹⁰³ **Türk İstiklâl Harbi İç Ayaklanmalar (1919-1921)**, VI. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1974 s. 281.

¹⁰⁴ Mustafa Serdar Palabıyık, Yıldız Deveci Bozkuş, "Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış", **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, Sayı 11, 2011, s. 96.

¹⁰⁵ "Yılanları Koynumuzda Besliyoruz", **İstikbâl**, (27.3.1921), s. 2.

¹⁰⁶ **TİH**, VI. Cilt, s. 281.

¹⁰⁷ "Pontus Rum Cemiyet-i Hafıyyesi Nasıl Başladı, Nasıl Bitti?", **Hâkimiyet-i Milliye**, (30.3.1921), s. 1.

arak ayaklanması Karadeniz bölgesinde bilinen ilk Rum çete faaliyeti olarak tarihe geçmiştir. Bu ayaklanma Osmanlı Devleti'nin müdahalesiyle bastırılmıştır. Bundan sonra, uzun bir süre sadece fikri aşamada kalan Pontusçuluk faaliyetleri Mondros Mütarekesi ile Yunanistan için gerekli hareket alanını kazandırmıştı. İstanbul merkez olarak, Fener Rum Patrikhanesi üs olarak kullanılırken kiliseler, Rum okulları, hastaneler yetimhaneler ve sahipleri Rum olan gazeteler bu örgütlenmenin iskeletini oluşturmuşlardı.¹⁰⁸ 1918'de Mondros Mütarekesi'nden sonra Karadeniz kıyılarına serbestçe girip çıkan Yunan harp ve ticaret gemileri vasıtasıyla, Yunanistan'dan gönderilen silah ve cephaneler bölgeye sokulabiliyordu. Bunun yanında İngiltere de bölgeye silah ve cephane göndermekteydi. Tüm bunların sonucu olarak Rumlar tamamen silahlanmış bir vaziyetteydi. Silahlanan Rum çeteleri etkinlik alanını genişleterek bölgede, Türk ve Müslüman kesime karşı her türlü saldırıda bulunuyorlardı. Bölgedeki jandarma teşkilatının yetersizliği, İstanbul Hükümeti'nin içinde bulunduğu durum ve Ankara Hükümeti'nin ise henüz kurulma aşamasında bulunmasından dolayı, Rumların bu gibi terör faaliyetleri, bölgedeki halkın can, mal ve ırz güvenliğinin kalmamasına sebep oluyordu. Bölgedeki en büyük savunma ise düzensiz şekilde toplanan milis kuvvetlerdi.¹⁰⁹

1919'a gelindiğinde Rum çetecilerin Karadeniz bölgesindeki mevcudiyeti 25,000 civarına ulaşmıştı. Pontus isyanının bastırılması için bölgede askeri tedbirlerin artırılmasına rağmen, sorunun bir an önce ele alınması ve tek merkezden yönetilmesi için 9 Aralık 1920 tarihinde Nurettin Paşa komutasında Merkez Ordusu kurulmuştu. 1921 Şubat'ına kadar ordunun mevcudiyeti 10,000'e ulaşmıştı.¹¹⁰ Ancak ikinci Yunan taarruzunun başlama evresinde bulunulduğundan dolayı bu birliklerin bir kısmı Batı cephesine yardıma gönderilmiştir. Nitekim bölgede Rumların elindeki silahları toplamakla görevli 5. Fırka birlikleri Batı Cephesi'ne kaydırıldığı için Rumların elindeki silahlar tamamen toplanamamıştı. Batı Cephesi'nde Türk kuvvetleriyle Yunan ordusunun İnönü mevkiinde ikinci defa karşı karşıya geldikleri günlerde, Ankara Hükümeti batıda Yunanlılarla savaşırken, Kuzey Anadolu'da, Rum çetelere karşı mücadele vermektedir. Hatta bölgedeki Rumlara güvenen Yunanlılar, Karadeniz kıyılarına bir çıkarma yapmaktan bile söz etmeye başlamışlardı. Bu plana göre Yunan ordusu, Karadeniz kıyılarına çıkacak, Rum nüfusunun yoğun olduğu bölgelerden teşkilatlanıp, Ermenilerin de yardımıyla Sivas ve Erzurum üzerine yürüyecekti. Ancak Batı Cephesi'nde 23 Mart'ta başlayan Yunan taarruzu yenilgiyle sonuçlanıp, merkez ordusu da Karadeniz kıyısına bir çıkarma yapılması ihtimaline karşı Samsun'da gerekli tedbirleri aldığı için Yunanlılar böyle bir harekate kalkışamadılar.¹¹¹

¹⁰⁸ Sinan Miser, "Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması", **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. I, Sayı 1, 2019, s. 65.

¹⁰⁹ **TİH**, VI. Cilt, s. 282.

¹¹⁰ Miser, a.g.m., s. 95.

¹¹¹ Mustafa Balcıoğlu, **Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, YÖK Matbaası, Ankara, 1991, s. 91.

Bölgedeki Pontusçu faaliyetlere karşı verilen mücadele II. İnönü Muharebesi'nden sonra hız kazanmış, Ankara Hükümeti bu faaliyetleri engellemek ve halkın can güvenliğini sağlamakla uğraşmıştı. 1922 yılına kadar bölgede kurulan İstiklal Mahkemeleriyle birlikte Pontusçu Rum liderler deşifre edilmiş, idam veya hapis cezalarına çarptırılmışlardır. Diğer alınan önlem ise göç politikasıdır. İsyancılar ile ilgisi bulunan Rum aileler Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç ettirilmiştir. Bu gibi tedbirler sayesinde Karadeniz'deki Türk ve Müslüman halkın can ve mal güvenliği teminat altına alınmıştır.¹¹²

1.6.2. Koçgiri İsyanı

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından İngiltere, Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgaline destek verirken Ortadoğu'nun zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmak amacıyla bölgedeki Kürtleri kullanmaya karar vermişti. İngiltere'nin bölgedeki amacı Anadolu'nun doğu ve güney bölgelerinde aşiretler halinde yaşayan Kürtleri ayaklandırarak, kendi siyasi eksenini etrafında hareket eden bir Kürt devleti kurmaktır.¹¹³ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan fırsatlardan yararlanmak isteyen Kürtler de çeşitli dernek ve cemiyetler kurmaya başlamışlardı. Kurulan bu cemiyetlerin içerisinde en önemlisi Kürdistan Teali Cemiyeti idi. İstanbul merkezli kurulan cemiyet, Kürtlerin yoğun olduğu bölge ve şehirlerde şubeler açarak halkı yönlendirmeye çalışmaktaydı.¹¹⁴

Sevr Barış Anlaşması'na göre Fırat'ın doğusunda özerk bir Kürt Devleti kurulması öngörülmüyordu. Antlaşmanın bu boyutu bölgedeki ayrılıkçı hareketlerin de hız kazanmasında etkili olmuştu. Bu ayrılıkçı hareketlerden birisi de Koçgiri isyanı idi. Koçhisar, İmranlı, Zara, Suşehri Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal ilçelerinde dağınık bir şekilde bulunan Koçgiri aşireti; liderleri Alişan Bey önderliğinde, 1920 Ekim'inde bir isyan girişiminde bulunmuşlardı. Koçgiri aşiretinin bu ayrılıkçı tutumu yeni olmayıp isyanın daha öncesinde TBMM'nin dikkatini çekmiş olmasına rağmen, ilk olarak heyetler gönderilmek suretiyle; aşiretin önde gelenlerine bölgede mutasarrıflık vekilliği gibi yetkiler verilerek kontrol altına alınmaya çalışılmıştı.¹¹⁵ 1 Ekim 1920 yılında aşiretin ileri gelenlerinden Alişir'in, Kemah'ın köylerini basması, diğer taraftan da Alişan Bey'in 15 Kasım 1920'de bölgenin diğer Kürt aşiretleriyle yapmış olduğu toplantıdan sonra Ankara'ya göndermiş olduğu mektup, Koçgiri aşiretinin amacını belli eder nitelikteydi. Söz konusu mektubun içeri şu şekildeydi:

¹¹² Miser, a.g.m., s.91-92.

¹¹³ Bayram Ayna, "Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey'in Faaliyetleri", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, C. 5, Sayı 18, s. 215.

¹¹⁴ Orhan Örs, "Koçgiri İsyanı'na Farklı Pencereleden Bakmak" **Tunceli Üniversitesi 2. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler** Kitabı, Tunceli, 2014, s.263 264

¹¹⁵ "Zara İşi", *Gaye-i Milliye*, (9.3.1921), s. 1; Balcıoğlu, a.g.e., s. 118-121.

1. Özerk Kürt yönetimini kabul eden İstanbul Hükümetinin bu konudaki kararını Ankara Hükümetinin de resmen kabul edip etmeyeceğinin açıklanması,
2. Özerk Kürt yönetimi hakkında Ankara Hükümetinin hangi görüşte olduğu hususunda Dersimlilere acele cevap verilmesi,
3. Elâzığ Sivas Malatya ve Erzincan'da tutuklu bulunan Kürtlerin serbest bırakılması,
4. Kürt çoğunluğu bulunan bölgelerden Türk memurların çıkarılması,
5. Koçgiri bölgesine gönderildiği öğrenilen askeri kuvvetlerin derhal geri çağırılması.¹¹⁶

6 Mart 1921 de İmranlı'yı basan asiler Altıncı Süvari Alayı Komutanı Albay Halis Bey'i şehit ederek nahiye merkezinde sözde Kürt bayrağı asmaları ile isyan resmen başlamış oldu. Bunun üzerine Ankara Hükümeti tarafından Merkez Ordusu, 13 Mart 1921'de Nurettin Paşa liderliğinde bölgedeki isyanı bastırmakla görevlendirildi.¹¹⁷ Nurettin Paşa bölgeye hareket etmeden önce bir beyanname yayınlamıştı. Beyannamede bölgeye asker sevkini neden zorunlu olduğunu anlattıktan sonra etnik köken üzerinden ayrımcılık yapmak ve huzur bozmak isteyenlere şu sözleri sarf etmiştir: *"Kürdler ve Türkler asla inkısam edilemezler. Sonuna kadar din ve vatanın yek vücud müdafaa muhafızdırlar. Bunun hilafındaki efsar-ı bed-bahânenin din düşmanlarımız tarafından işa edildiğini herkesin bilmesi lazımdır"*.¹¹⁸

İsyanın bastırılması için Nurettin Paşa tarafından Zara, Kangal, Refahiye ve Kemah'taki askeri birlikler harekete geçirilmiş; 54. Süvari Tümeni Sivas'tan Koçhisar'a, 32 Süvari Alayı Tokat'tan, Sivas'a gönderilmiştir. Oradan 14. Süvari Tümeni ile 27. Süvari Tugayı Sivas'ta toplanmıştı. Topal Osman komutasındaki Giresun Piyade Taburu ile gönüllü birliği de Giresun'dan Refahiye'ye gitmek üzere görevlendirilmiştir. 16 Nisan 1921'de Nurettin Paşa komutasındaki 14. Tümen Koçgiri aşiretinin önde gelen isimlerinden Alişan ve Haydar Bey'in ikamet ettiği Boğazviran köyü ele geçirmişti. Burada Alişan Bey'in eşi ve çocukları yakalanmıştır. Ancak Alişan Bey ve beraberindeki 32 kişinin 17 Haziran 1921'de teslim olmasıyla isyan bastırılabilmiştir.¹¹⁹

Yukarıda ortaya konan Pontus ve Koçgiri isyanları ve bunlara karşı verilen mücadelenin bir diğer önemli özelliği ise TBMM'nin 23 Mart 1921'de başlayan ikinci Yunan taarruzuna karşı elindeki tüm askeri ve maddi gücü kullanamamış olmasıdır. Büyük yokluk ve fedakarlıklar ile yürütülen Milli Mücadele'nin bu aşamasında Ankara Hükümeti kısıtlı imkanlarının bir kısmını da Anadolu'daki bu ayrılıkçı hareketleri önleyebilmek için kullanmak zorunda kalmıştır.

1.7. Muharebe Öncesi Yunanistan'da Siyasi Durum

İkinci İnönü Muharebesinin hemen öncesinde Yunanistan'ın durumu Anadolu'daki kadar değilse de pek iç açıcı olduğu söylenemez. Siyasette Venizelistçiler ve kralcılar karşıtlığı söz

¹¹⁶ Örs, a.g.m., s.270.

¹¹⁷ TİH, VI. Cilt, s. 270.

¹¹⁸ "Beyanname", *Gaye-i Milliye*, (16.3.1921), s. 1.

¹¹⁹ Ayna, a.g.m., s. 227.

konusuyken, halk ise savaş yanlısı ve savaş karşıtı olarak ikiye bölünmüş durumdaydı. Bu bölünmüşlük, esasen Yunanistan'ın Birinci Dünya Savaşı'na katılma serüveniyle başlamıştı. 1910 yılında Türk toprakları üzerinde büyük emelleri olan Venizelos başbakanlığa gelirken, Kral tahtında Konstantin oturmaktaydı. 1914'te savaşın çıkması ve Osmanlı'nın İtilaf Devletlerinin karşısında harbe dahil olması Venizelos'un *Megali İdea* emelleri için beklemiş olduğu fırsatı vermişti. Ancak Kral Konstantin Alman taraftarıydı ve Almanlara karşı savaşa girme eğilimi yoktu. Nitekim İngiltere ve Fransa'nın Atina'yı işgaline kadar sürecek olan olaylar silsilesinde Konstantin, hem tahtını hem de ülkesini terk etmek zorunda kalırken; yerine gelen yeni Kral Alexander ile iktidarı ele geçiren Venizelos, Yunanistan'ı Birinci Dünya Savaşı'na dahil etmiş ve harp sonrasında Yunanistan'ı Anadolu'da büyük hayal kırıklıkları ile bitecek olan Batı Anadolu'nun işgaline taşımıştı.¹²⁰

1920 yılının son çeyreğinde Kral Alexander'ın vefat etmesiyle beraber Konstantin'in tahta geri dönme ihtimalinin tartışılmaya başlanması üzerine Venizelos, elini güçlendirmek ve güven tazelemek için girmiş olduğu seçimi kaybederek ülkeyi terk etmiştir. Kral Konstantin ise yapılan bir plebisitle tahtına geri dönmüştü.¹²¹ Ancak Venizelos'un bu çekilişi siyasi çalkantıların da başlangıcını oluşturmuştur. Siyasetçiler ve halk arasındaki bölünme büyük bir kutuplaşmaya dönüşmüştü. Bu kapsamda olayların iç boyutu bir takım suikast girişimlerine kadar gidecekti. 1921 yılı başlarında biri Sıkıyönetim Mahkemesi Başkanı, diğeri de Venizelos yanlısı bir gazetenin başyazarı olan iki Venizelist suikast sonucu öldürülmüştü.¹²² Siyasi karışıklık o kadar ileri düzeydeydi ki Atina'da İngilizlerin tahrikiyle Venizelistçi mebuslar tarafından bir ihtilal planlandığı haberi Türk basınına meşgul etmişti.¹²³ İkinci İnönü Muharebesine giden süreç içerisinde hem savaşın getirdiği yük ile ekonomik sorunlar yaşayan ve aynı zamanda da siyasi çalkantılarla uğraşan Yunanistan'da 4 Şubat 1921'de iktidar el değiştirmiş, Venizelos'un seçimi kaybetmesiyle göreve gelen Başbakan Rallis kabinesi istifa etmiştir.¹²⁴ Rallis'ten boşalan koltuk, Kalogeropoulos kabinesi tarafından doldurulmuştur.¹²⁵

İstikbâl'e göre Yunanlılar şimdiye kadar propaganda kuvveti ile Avrupa'da pek çok taraftar kazanmış ve Yunanistan'ın şarkta sükûneti sağlayacak güce sahip olduğuna inandırmıştı. Sevr Antlaşması, Yunanistan üzerinden Türklere kabul ettirilecekti. Ancak Yunanlılardan beklenen hiçbir şeyin kalmadığı ortaya çıkmaktaydı. Gerek askeri gerekse de siyasi olarak Yunanistan'ın böyle bir iradeye sahip olamayacağı bir gerçektir. Birinci İnönü zaferi, Yunanlıların başarılı

¹²⁰ Andrew Dalby, **Eleftherios Venizelos**, Çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2014, s.62-84.

¹²¹ Nilüfer Erdem, **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Hareketi (1919-1923)**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2010, s. 279-286.

¹²² Michael Llewellyn Smith, **Yunan Düşü**, Çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2002, s. 262.

¹²³ "Atina'da Yeni Bir İhtilâl Hazırlığı", **Hâkimiyet-i Milliye**, (16.3.1921), s. 1.

¹²⁴ "Yunan Kabinesi İstifa Etti", **İkdam**, (6.2.1921), s. 1.

¹²⁵ "Yunan Ahvalı", **İkdam**, (9.2.1921), s. 1.

olamayacağını gösterdiği gibi Türk davasının da kabul edilmesi gerekliliğinin bir göstergesi olarak vurgulanmıştır.¹²⁶ Albayrak gazetesi de Yunanlıların İnönü mağlubiyetinden sonra çözümün Türkler ile sulh yoluna gidilmesinden başka çare olmadığını, Avrupalı devletler tarafından da anlaşılacağını yazmıştır.¹²⁷ Hâkimiyet-i Milliye ise Fransa ve İtalya'nın, Yunanistan'a tam destek vermediğini, bu siyasi destekten mahrum olan Yunanlıların başarılı olamayacağını altını çizmiştir¹²⁸

Bütün bunların yanında Yunanistan maliyesi de iyi durumda değildi. Yunan hazinesi artık askeri hareketin getirdiği yükü kaldıramayacak duruma gelmişti.¹²⁹ Albayrak gazetesi Yunan basınına dayandırdığı haberinde modası geçmiş savaş gemilerinin satılığa çıkarıldığını öne sürmüştür.¹³⁰

¹²⁶ Faik Ahmet, "Yunan Zihniyeti", **İstikbâl**, (14.3.1921), s. 1.

¹²⁷ "Son Haberler", **Albayrak**, (24.1.1921), s. 2.

¹²⁸ "Yunanlılar Haksızlıklarını İtiraf Etmişler" **Hâkimiyet-i Milliye**, (3.3.1921), s. 1.

¹²⁹ "Hariç Haberler", **Albayrak**, (3.1.1921), s. 1.

¹³⁰ "Satılığa Çıkarılan Yunan Sefineleri", **Albayrak**, (24.1.1921), s. 1.

İKİNCİ BÖLÜM

2. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİ'NİN CEREYANI

2.1. Türk Ordusunun Durumu

Ankara Hükümeti, Birinci İnönü Muharebesi ile İkinci İnönü Muharebesi arasında geçen iki buçuk aylık süre içerisinde askeri yapısını iyileştirmekle meşgul olmuştur. Bu doğrultuda ordunun silah ve cephane sayısı çoğaltılmaya çalışılırken bir yandan da silah altına alınan asker sayısı artırılarak muhtemel bir taarruz için hazırlıklar yapmıştır. Diğer taraftan Millî Savunma Bakanlığı ve Genel Kurmay Başkanlığı'nca alınan kararlar doğrultusunda ordunun teşkilatında birkaç değişikliğe gidilmiştir. Buna göre piyade tümenleri; üçer taburlu üç piyade alayı, bir hücum taburu, tümen topçusu (ikişer toplu iki bataryadan oluşan bir karışık ve dörder toplu iki bataryadan oluşan bir sahra topçu taburu), bir süvari, bir istihkam bölüğü bir muharebe takımı ve bir sıhhiye bölüğünden kurulacaktı. Her bir piyade taburunda 450 tüfek ve 4 makineli tüfek bulunurken, hücum taburlarında 4 makineli tüfek, süvari bölüklerinde ise 120 tüfek bulunacaktı. Bu şekilde teşkilatlanacak birliklerin eksik kalacak olan bazı teçhizatları da Doğu Cephesi'nden gelen mühimmatlarla tamamlanacaktı.¹³¹

1921 yılının Mart ayında Türk Kara Kuvvetlerinin kuruluş konuşlanmasında büyük değişiklikler olmamıştı. 9 Aralık 1920'de 3. Kolordu, Merkez Ordusu ismini almış, 10 Kasım'da ise Adana Cephesi Komutanlığı'nın adı 2. Kolordu olarak değiştirilmişti. Türk Genel Kurmayına bağlı olan kuvvetler Doğu, Batı, Güney, Elcezire Cepheleri Komutanlıkları, Merkez Ordusu, 2. Kolordu, Kocaeli, Ankara ve Kastamonu Dolayları Komutanlıklarından kuruluydu. Bu kuvvetlerden İkinci İnönü Muharebesine katılan birlikler ise Batı ve Güney Cephe Komutanlıkları ile Kocaeli, Kastamonu Komutanlıklarıydı.¹³² Bu askeri kuvvetlerin kuruluşu, silah ve insan gücü şu şekildeydi:

¹³¹ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 274.

¹³² TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 275-276.

Tablo 1: II. İnönü Muharebesine Katılan Türk Birlikleri ve Silah Durumu

Komutanlıklar	Kuruluşu						Asker Sayısı	Silah Sayısı
Batı Cephesi Komutanlığı	1. Tümen	11. Tümen	24. Tümen	61. Tümen	1. Süvari Tümeni	-	1.151 Subay 24.936 Er	13.068 Tüfek 96 Ağır Makineli Tüfek 16 Hafif Makineli Tüfek 39 Top 1.500 Kılıç 2 Uçak
Güney Cephesi Komutanlığı	4. Tümen	8. Tümen	23. Tümen	41. Tümen	57. Tümen	1-2. Süvari Tümeni	2.287 Subay 34.044 Er	22.225 Tüfek 143 Ağır Makineli Tüfek 24 Hafif Makineli Tüfek 69 Top 2.000 Kılıç 2 Uçak
Kocaeli Komutanlığı	1. Tümen	-	-	-	-	-	287 Subay 6.368 Er	5.126 Tüfek 16 Ağır Makineli Tüfek 15 Hafif Makineli Tüfek 5 Top
Kastamonu Komutanlığı	23. Piyade A.	-	-	-	-	-	153 Subay 2.270 Er	1.293 Tüfek 1 Ağır Makineli Tüfek 4 Hafif Makineli Tüfek 4 Top

Kaynak: TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 275-276.

Birinci ve İkinci İnönü Muharebeleri arasındaki iki buçuk aylık hazırlanma sürecinde Türk Genel Kurmayı, Batı Cephesi'ne asker sevkiyatını devam ettirmişti. Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra Batı ve Güney cepheleri güçlendirilmeye çalışılmış; Ocak ayından itibaren Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından istenilen asker 27/28 Ocak 1921'de cepheye ulaştırılmıştı. Yine tümenlerin silah gücünü artırmak için de gerekli tedbirler alınmaktaydı. Eskişehir bölgesinden 11., 24. ve 61. Tümenlerine takviye topçu bataryaları ilave edilmişti. Cephedeki askeri yapılanmanın güçlendirilmesi için Doğu Cephesi'nden getirilen asker ve teçhizatlar da bulunmaktaydı. Ermenilerle olan mücadelenin sonuçlanmasıyla birlikte Doğu Cephesi'ndeki bazı birlikler Batı Cephesi'ne sevk ediliyordu. Bu sevk kapsamında son teknoloji toplar ile donatılmış olan 6. Tümen, Batı Cephesi'ne gönderilmişti.¹³³ Ordunun asker ve silah kuvveti artırılmaya çalışılırken, bir yandan da bu silahlara cephane takviyesi yapılmaktaydı. Bu doğrultuda 15 Şubat 1921'de Savunma Bakanlığı, 20. Kolordunun İtilaf Devletlerine teslim etmediği 1.700 adet top mermisini Eskişehir'e göndermişti. 27 Şubat'ta ise yine Eskişehir'e 2.000'in üzerinde top mermisi gönderilmişti. Muhtelif zamanlarda İstanbul'dan Karamürsel'e 120

¹³³ İbrahim Tavukçu, **Milli Mücadele'de İnönü Muharebeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2019, s. 184-186.

sandık Alman cephanesi, 273 Alman tüfeği, 391 sandık tüfek cephanesi, 20 adet makineli tüfek ve 6,5 milyon kapsül getirilmişti. Tüm bunlar yapılırken bir yandan da milli imkanlar ile bazı top ve tüfek mermileri Türk ordusunun kullanabileceği duruma getiriliyordu. Bu kapsamda Eskişehir’de bulunan top fabrikasında, kudretli dağ ve Krup dağ mermileri Türk askeri birliklerinde bulunan topların çapına göre değiştirilmekteydi.¹³⁴

Muharebenin mali yükü de göz önüne alındığından, Ankara Hükümeti; vilayet ve kazalara gönderdiği bir beyanname ile kasadaki paraların izinsiz bir şekilde kesinlikle harcanmaması gerektiğini emretmişti. İktidar tarafından “*Anadolu da Bilmukabele Hazırlanıyor*” başlıklı duyurulan bu beyanname, kasalardaki meblağların harcanma önceliği ordu olduğunu gösterir durumdaydı.¹³⁵ Yine muharebe öncesinde mali bir kaynak yaratmaya çalışan hükümet, milli bir sigara yapılması için Samsun reji idaresine emir vermiştir.¹³⁶

Muharebeye hazırlık aşamasında, alınan tedbirlerden bir diğer önemli adım ise İsmet Paşa’nın emriyle kurulan İnönü Mevzii Müstahfız Komutanlığı’dır. Buna göre komutanlığın asıl amacı İnönü mevziisini korumak olurken, görevleri ise ikmal ve tahkim ile uğraşmak, mevzii haricinde tehlikeli gördüğü mıntıkaları keşif ve tahkim etmek, mevziinin geri ile irtibatını temin etmek için yolları ve köprüleri daima harekete müsait durumda bulundurmak, mevcut muharebe şebekesini muhafaza etmek ve gerekirse yeni muharebe hatları inşa etmektir.¹³⁷

Cephedeki askeri tedbirlerin yanında sağlık hizmetinin de eksiksiz yürütülebilmesi için çalışmalar yapılmaktaydı. Cephedeki birlik mevcudiyetinin sürekli olarak yükselmesine bağlı olarak sağlık kadrolarının da bu minvalde artırılmasına ve sıhhiye bölükleri ile seyyar hastanelerin teşkiline ihtiyaç duyuluyordu.¹³⁸ İhtiyaçlar doğrultusunda İsmet Paşa tarafından 12 Mart 1921’de bir sıhhiye istasyonunun kurulması talimatı verilmişti. Görevi üstlenen 11. Tümen Komutanlığı, İnönü istasyonu yakınlarındaki bir binanın sıhhiye istasyonu tesisi için uygun olabileceğini gerekli emir verildiği takdirde, binanın söz konusu görev için kullanılabileceğini bildirmiştir. Yine Batı Cephesi’nde bulunan Yenişehir mıntikasına bir hastanenin kurulması için çalışmalar yapılmış, ancak burada bir hastanenin teşkil edilmesi mümkün görünmediğinden Karamürsel’de bulunan Hilal-i Ahmer Cemiyeti Yenişehir’e nakledilerek 50 yataklı hastanenin kurulması için lazım olan

¹³⁴ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 277.

¹³⁵ “Anadolu da Bilmukabele Hazırlanıyor”, İktidar, (24.3.1921), s. 1.

¹³⁶ “Milli Sigara”, Hâkimiyet-i Milliye, (10.3.1921). s. 2.

¹³⁷ Tavukçu, a.g.t., s.185.

¹³⁸ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 278

malzemelerin cemiyetin genel merkezinden temin edilmeye çalışılmıştır.¹³⁹ Bundan başka yine Konya’da 100 yataklık hastane de Hilâl-i Ahmer tarafından kurulmuştu.¹⁴⁰

Sıhhiye kadrolarının artırılması için de önemli çalışmalar yapılmıştı. Bu kapsamda Milli Savunma Bakanlığınca sıhhiye kadrolarına bir doktor, birkaç er eklenmek suretiyle tümen sayısı kadar 15 sedyeli ve iki arabalı birer sıhhiye bölüğünün kurulması kararlaştırılmıştı. Her tümen için birer sıhhiye bölüğü ve 1, 2, 3, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 15 numaralı harp hastaneleri teşkil edilerek kısım kısım olacak şekilde Batı Cephesi’ne kaydırılmıştı. Tümenlere tahsis edilen hastanelerde bulunan yatak sayısı 200 idi. Yine yurtiçinde toplamda yatak sayısı 5 binin üzerinde olan sabit hastanelerin teşkili de kabul edilmiştir. Hastanelerin teşkilinde eksiklik yaşanması durumunda harpte bulunmayan bölgelerin ihtiyaçlarında kesinti yapılmak suretiyle Batı ve Güney Cephelerindeki hastanelerin tamamlanmasına çalışılmıştı. Cephelerde meydana getirilen sıhhiye birliklerinin ihtiyacı olan sağlık erlerini yetiştirmek üzere de Konya’da bir okul açılmış ve boştaki kadroların doldurulması amaçlanmıştır.¹⁴¹

Batı Anadolu’daki süren savaş hali Türk askeri makamlarını yeni bir muharebe için hazırlıklı olmaya itmiş ve iki muharebe arası dönemde Türk ordusu yukarıda bahsedilen tedbirleri almayı gerekli görmüştü. Cephedeki askeri birlikler hem insan hem de silah bakımından güçlendirilmeye çalışılırken bir yandan da ikmal, lojistik ve sağlık alanlarında yapılan iyileştirmelerle, ordu savaşa hazır bir vaziyette tutulmaya çabalanmıştır. Genel anlamda bakıldığında Birinci İnönü Muharebesi’nin vermiş olduğu olumlu moral ve motivasyon askerin psikolojisi için önemli yer tutuyordu. İkinci İnönü Muharebesi’ne gidilirken Türk ordusunun subay eksikliği tamamlanamamış, diğer taraftan Genelkurmayın yayınladığı emire göre cephe durumunda herhangi bir endişe yaratacak bir durumun olmadığı rapor edilmiştir.¹⁴²

2.2. Yunan Ordusunun Durumu

Yunan askeri kuvvetleri iki muharebe arasında geçen iki buçuk aylık süreyi yeni bir taarruza hazırlanarak geçirmiştir. 1921 yılının başlarında Kral Konstantin, kamuoyuna duyurduğu tebliğ ile Anadolu’daki durumun çözüme kavuşturulması için ordunun yeniden yapılandırılacağını bildirmiştir. Bu kapsamda, Anadolu ve Trakya’da bulunan Yunan askeri birlikleri tekrar organize edilmiştir.¹⁴³ Alınan tedbirler içerisinde asker alımlarını yoğunlaştırma faaliyetleri vardı. Yunan

¹³⁹ Tavukçu, a.g.t., s. 185.

¹⁴⁰ “Anadolu’da Hilâl-i Ahmer”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (29.3.1921), s. 2.

¹⁴¹ *TİH*, II. Cilt, III. Kısım, s. 278-279.

¹⁴² *TİH*, II. Cilt, III. Kısım, s. 276-277.

¹⁴³ İsmail Ediz, *Batı Anadolu’da Yunan İşgali (1919-1922)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 253.

halkı, Anadolu’da yaşayan Hristiyanların hayatlarının kurtarılması için Yunan ordusuna katılmaya çağırılıyordu.¹⁴⁴

Yunan siyasetine hâkim olan kutuplaşma orduya da yansımaktaydı. Alemdar gazetesi 2 Nisan 1921’de Fransız *Ekselsiyor* gazetesinin, Türk-Yunan kuvvetlerini mukayese ettiği makalesini yayınlamış; yazıda ortaya konulan düşünceler, Yunan ordusunun bu kutuplaşmadan nasıl etkilendiğini gözler önüne sermiştir. Buna göre Kral Konstantin’in geri gelmesiyle birlikte Anadolu’daki askeri hareketin kadrosunda da önemli değişiklikler yapılmıştı. General Vupolos yerine General Papulas başkomutan olarak tayin edilirken, General Zimberakis ve Yuvanov ihraç edilmişlerdir. Diğer taraftan 1.800 Venizelist subay ordudan çıkarılmış ve bunların yerine açıkta bulunan 1.600 kadar Konstantin taraftarı subay orduya dahil edilmiştir. Söz konusu Venizelist subaylar, daha önceki Anadolu muharebelerinde bulunmuş olan tecrübeli grubu oluştururken, yeni gelen Konstantin taraftarı subaylar tecrübesizdi.¹⁴⁵

Yunanlılar, Türklere Sevr’i kabul ettirmenin tek yolunun askeri başarı olacağını bildiğinden Anadolu’da bulunan birliklerini takviye etme çalışmalarına hız vermişlerdi. Yunanistan’ın bu faaliyetleri Türk basınına da yansımıştı. Türk basınına göre; 1913, 1914 ve 1915 ihtiyat sınıflarına mensup olan askerler silah altına alınırken 1912 sınıfının yedek subayları da orduya çağırılmıştır.¹⁴⁶ Yunanistan gerek Anadolu’da yaşayan Rumları gerekse Yunanistan’da yaşayan Müslümanları Yunan ordusuna katabilmek için uğraşmıştır. Yunanistan, öncelikle Müslüman tebaasından askerlik çağında olanları silah altına almaya karar vermişti.¹⁴⁷ Grevde bulunan bazı meslek guruplarındaki vatandaşları da cepheye gönderdiği haberleri mevcuttu. Anadolu’da işgali altında bulunan bölgelerde yaşayan Rum vatandaşlarını silah altına almaya çalışmıştı.¹⁴⁸ Yunanistan’ın Anadolu’daki Gayrimüslimleri askere alma çabasında istediği sonucu alamadığı Türk basınından anlaşılmaktadır. Basına göre; Bursa’da Rum ve Ermeni ileri gelenleri toplanmış, gayrimüslimlerden gönüllü olarak orduya katılım talep edilmişse de olumlu cevap alınamamıştır. Yine aynı şekilde İzmir yöresindeki Rumlar da Yunan ordusuna asker vermeyeceklerini bildirmişlerdi.¹⁴⁹ Yunanistan bu bölgelerde umduğu kadar asker toparlayamamışsa da tamamen başarısız da olmamıştır. Zira İkinci İnönü Muharebesi’nden hemen sonra esir düşen Yunan askerlerinin arasında İzmir ve çevresinde yaşayan yerli Rumlar da bulunmaktaydı.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Ediz, a.g.t., s. 253.

¹⁴⁵ “Tarafeyn Kuvvetlerinin Mukayesesi”, *Alemdar*, (2.4.1921), s. 2.

¹⁴⁶ “Yunanistan’da Seferberlik”, *İkdam*, (22.3.1921), s. 1; 23 Mart 1921; “İki Sınıf Askeri Silah Altına Davetini Düşünüyorlar”, *Peyâm-ı Sabah*, (18.3.1921), s. 1; “Tarafeyn Kuvvetlerinin Mukayesesi”, *Alemdar*, (2.4.1921), s. 2.

¹⁴⁷ “Yunanistan Müslümanları da Askere Alıyor”, *Hâkimiyeti Milliye*, (9.3.1921), s. 1.

¹⁴⁸ “Grevcileri Cepheye Gönderiyorlar”, *Peyâm-ı Sabah*, (11.4.1921), s. 1.

¹⁴⁹ “İzmirli Yerli Rumlar Yunan’a Asker Vermeyecekler”, *Açıksöz*, (15.3.1921), s. 1.

¹⁵⁰ “Yunan Esirleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (6.4.1921), s. 1.

Yunanistan halkının ikiye bölünmüşlüğü, harbe karşı bir aleyhtarlık da yaratmıştır. 1921'in mart ayı başlarında Mora'da harp aleyhinde bir miting meydana gelmişti. Aslında söz konusu miting hükümet için çalışan zabıta memurlarının teşvikiyle planlanan ve harp *lehine* olan bir miting idi. Mitinge işçi sendikaları da çağrılmıştı. Ancak mitinge katılan sendikalar savaş lehine değil de aleyhine tezahüratlarda bulununca mitingin seyri tamamen değişmiştir. Mitingte Hükümet, milletin oyunu talep ederken, harbi nihayete erdireceklerini ve askerleri terhis edecekleri vaadinde bulunmasına rağmen bunu gerçekleştirmemekle suçlanmıştır.¹⁵¹

Savaş karşıtlığı Yunan ordusu içinde de vardı. Savaşa devam etmek istemeyip ordudan kaçan Yunan askerleri, Türk basınının bir propaganda malzemesi olmuştu. Basına göre Sevr Antlaşmasının imzalanmasına rağmen hala nihai bir sonuca bağlanılamamış olması ve o zamana kadar terhis edilecekleri vaadiyle oyalanan Yunan askerleri arasında isyan çıkmıştı. Uşak ve Bursa bölge komutanları bu isyan sonucunda istifa etmişken General Papulas da durumun vahameti karşısında süratle Bursa'ya hareket etmişti.¹⁵² Bunun yanında cepheye gönderileceğini öğrenen bazı askerler firar ederlerken, ertesi gün sevk edilenler arasından da kışladan kaçanlar olmuştu.¹⁵³ Cepheye gitmek istemeyen askerlerin bazılarının da silahlarıyla beraber dağlara kaçtıkları haberleri Türk basınında yer almıştı.¹⁵⁴

Bütün bu gelişmeler sonucunda, İkinci İnönü Muharebesi'ne katılacak Yunan askeri mevcudiyeti şu şekildeydi:

Tablo 2: II. İnönü Muharebesine Katılan Yunan Birlikleri ve Silah Durumu

Yeri	Birlik Adı	Kuvveti
Kocaeli Bölgesi	11. Tümen	4.100 tüfek, 72 ağır makinalı tüfek, 16 top
Bursa Bölgesi	3. Kolordu (3., 7., 10. Piyade Tümenleri ve Süvari Tugayı)	13.500 tüfek, 216 ağır makinalı tüfek, 48 top
Kirmastı (M. Kemal Paşa), Susurluk, Kepsut, Bigadiç, Sıngırdı Kesimleri	-	1.200 tüfek, 24 ağır makinalı tüfek, 4 top
Güney; Uşak, Alaşehir, Manisa	1. ve 2. Kolordular	10.900 tüfek, 172 ağır makinalı tüfek, 48 top

Kaynak: TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 280-281.

¹⁵¹ “Yunanistan’da Harb Aleyhinde Miting”, **İkdam**, (11.3.1921), s. 1; “Yunanistan’da Harp Aleyhtarlığı”, **Peyâm-ı Sabah**, (13.3.1921), s. 1; “Yunanistan Aleyhinde Miting”, **İstikbâl**, (15.3.1921), s. 1.

¹⁵² “Cephelerde Yunan Askerlerinin İsyanı”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (23.3.1921) s. 1.; “Yunan Askerleri İsyan Etti”, **Açıksöz**, (24.3.1921), s. 1; “Yunan Vahşetleri – Askeri İsyanı”, **Gaye-i Milliye**, (23.3.1921), s. 1.

¹⁵³ “Yunanistan’da Askerler Harbten Kaçıyor”, **İkdam**, (29.3.1921), s. 1.

¹⁵⁴ “Düşman Kaçmakta Devam Ediyor”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (4.4.1921), s. 1.

Yunan ordusunun insan sayısı 145.000 olduğu tahmin edilmekle birlikte muharip kuvvetleri 41.550 tüfek, 720 ağır makineli tüfek, 3.134 otomatik tüfek, 220 top ve 3.100 kılıç olarak tahmin edilmekteydi.¹⁵⁵

Türk Genelkurmayının verdiği bilgilere göre iki tarafın askeri gücü şu şekilde kıyaslanmıştır:

Tablo 3: İki Ordunun Teçhizat Açısından Kıyaslandırılması

	Türk	Yunan	Fark
Tüfek	34.175	41.550	7.375
Ağır Makineli Tüfek	235	720	485
Hafif Makineli Tüfek	55	3.134	3.079
Kılıç	3.500	3.100	400
Top	104	220	116

Kaynak: TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 281.

2.3. İkinci İnönü Muharebesi Öncesinde Askeri Harekât

Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra Yunanlıların emellerinden vazgeçmediği bir gerçektir. Ancak yeni taarruzun ne zaman ve ne şekilde gelişeceği hakkında Türk basınının bir fikir yürütmesi mümkün değildi. Tüm gözler Türklerin ve Yunanlıların atacağı adımlara çevrilmişken İtilaf Devletlerinin Londra'da bir konferans toplayacak olması dikkati konferanstan çıkacak karara çekmiştir. Zira Londra Konferansı'nın başladığı günden itibaren Anadolu'ya barışı getirecek bir amaçla toplanmadığı sonradan gün yüzüne çıkan gerçeklerden biriydi. Lloyd George, Yunan Başbakanı Kalogeropoulos'a; Yunanistan'da genel bir seferberliğin ilanına imkân olup olmadığını sormuş ve cevap olarak da Yunanistan'ın talep ettiği borçlanma İngiltere tarafından kabul edilirse gerçekleştirilebileceği cevabını almıştır.¹⁵⁶

Yunanistan Sevr'in sulh yolu ile Türklere kabul ettirilemeyeceğini bildiği için Ankara üzerine yürümekten başka çare olmadığını biliyordu. Yunanlıların "*Anadolu'yu 3 ay gibi kısa bir sürede teskin edebilecekleri*" iddiaları da Türk basınında yer bulmaktaydı.¹⁵⁷ Bir diğer iddia ise İstikbâl tarafından yazılmıştı. Gazeteye göre; Fransız gazetelerinden edinilen bilgilere göre İngiliz Başbakan Lloyd George ile Yunan Başbakanı Kalogeropoulos arasında Anadolu harekâtı için iki tarafın bir anlaşma imzaladıkları bilgisi alınmıştır.¹⁵⁸ Yunan tarafı bu tarz iddialarda bulunurken Mustafa Kemal Paşa Meclis'te yapmış olduğu konuşmasında "*Meclisimiz ve Meclisimizin hükümeti cenkci ve maceraperest olmaktan uzaktır. Bilakis sulhü tercih eder. Bilhassa insanî ve*

¹⁵⁵ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 281.

¹⁵⁶ "Lloyd George- Kalogeropoulos Pazarlığı", *Hâkimiyet-i Milliye*, (11.3.1921), s. 1.

¹⁵⁷ "Yunan Meclisi'nde", *Alemdar*, (3.3.1921), s. 1.

¹⁵⁸ "Lloyd George ile Yunan Başvekili Arasında", *İstikbâl*, (24.3.1921), s. 1.

medenî mefkûrelerin husule çıkmasına fevkalade taraftardır” diyerek Türk tarafının barışçıl bir yol aradığını dile getiriyordu.¹⁵⁹ Konferansın son günlerine doğru Milli Savunma Bakanı Fevzi Paşa (Çakmak), Hâkimiyet-i Milliye’ye verdiği mülakatta: *“Bizim gösterdiğimiz hüsn-i niyete mukâbil karşı tarafın hüsn-i niyeti mahsûs olmuyor. Bir taraftan Yunanlılar istihzârâtta diğer taraftan Fransızlar tecâvüzde bulunuyor. Bu haller sulh emelleriyle kâbil-i te’lîf değildir. Şu hâle göre neticeden ümidvar olmamak tabî’idir”* demiştir.¹⁶⁰

Her iki tarafın da Londra Konferansı süresince takınmış oldukları tavırlarına bakılarak bir neticeye bağlanmayan bu konferanstan sonra, Yunanlıların kesin çözüm için yeni bir taarruza girişecekleri aşıkardı. İstikbâl gazetesi 14 Mart tarihli yazısında bu noktaya değinerek:

“Konferans ne derse desin nasıl bir karar verirse versin bizce işin ehemmiyeti o noktada olmayıp Yunan zihniyetinin bu halis milletin itilaflılardan aldığı kuvveti sayesinde yüksek hayal arkasında koştüğünün ve şarkın suçundan ziyade genişleme arzusuyla harbe taraftar olduğu artık gün gibi ortadadır. Bizce bu noktanın anlaşılması bir kârdır. Bu nokta da anlaşıldıktan sonra alt tarafı çok kolay halledilebilir. Biz Yunanlılarla hesaplarımızı karşı karşıya paylaşabiliriz ve onlara haddini ve dersini vererek Atina sokaklarında nümayiş tertibine benzemediğini kendilerine öğretebiliriz.”

diyerek aslında harbin kaçınılmaz olduğunu vurgulamıştır.¹⁶¹

Konferansın dağılmasından sonra Anadolu’da Türk ve Yunan birliklerinin yapacağı geniş keşif taarruzları Türk basını tarafından acaba yeni bir Yunan taarruzu mu başlıyor sorularına neden olacaktı. Türk ve Yunan birliklerinin keşif amaçlı taarruzlarına hız vermesi Peyâm-ı Sabah’a *“Yeni bir taarruz arifesinde mi?”* sorusunu sordurmuştu.¹⁶² Yunan umumi karargâhı tarafından paylaşılan tebliğler ve içeriği bu soruyu sordurmuştu. Söz konusu tebliğler şu şekildedir:

Yunan Karargâh-ı Umumiyesi 8 Mart tarihiyle tebliğ ediyor:

On iki süvari ve altmış piyadeden mürekkep bir keşfimiz Selimiye (Kabaçınar) istikametinde ve şimalindeki tepelerde jetler ile takviye edilen düşman süvarileri ile harbe girişmiştir. Müsademe bir buçuk saat sürmüştür. Zayıtımız bir maktul neferden ibarettir. Düşmanın zayıyatı gayr-ı malumdur.¹⁶³

8 Mart tarihli Yunan harekatı ve Türk ordusunun karşı savunması Türk resmi tebliğinde şu şekilde duyurulmuştur: *“Bursa muntıkasında Kabaçınar’da 8-3-37’de düşmanın bir tabur piyade,*

¹⁵⁹ “Cenkçi Olmaktan Uzağız”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (2.3.1921), s. 1.

¹⁶⁰ İzzet Ulvi, “Fevzi Paşa Hazretleriyle Mülakat”, **Hâkimiyeti Milliye**, (13.3.1921), s. 1.

¹⁶¹ Faik Ahmet, “Yunan Zihniyeti”, **İstikbâl**, (14.3.1921), s. 1.

¹⁶² “Bursa Cephesinde Keşifler Şiddetleniyor”, **Peyâm-ı Sabah**, (12.3.1921), s. 1; “Yunanlılar Taarruza mı Hazırlanıyor?”, **İkdam**, (12.3.1921), s. 1.

¹⁶³ “Bursa Cephesinde Keşifler Şiddetleniyor”, **Peyâm-ı Sabah**, (12.3.1921), s. 1 “Yunanlılar Taarruza mı Hazırlanıyor?”, **İkdam**, (12.3.1921), s. 1.

bir bölük süvari ve 2 cebel topundan mürekkebe bir kuvvetiyle süvarilerimiz arasında iki buçuk saat devam eden müsâdeme neticesinde düşman eski mevâzi 'ine tard edilmiştir. ”¹⁶⁴

Muharebenin hemen öncesinde her iki taraf da keşif taarruzlarını artırmışlardı. Hemen her gün iki taraf arasında çatışmalar çıkmaktaydı. 9 Mart 1921’de Yunan birlikleri keşif taarruzlarını daha da genişletmişti. Taarruz alanını genişleten Yunan keşif taarruzları Türk basınının dikkatinden kaçmamıştı. Yunan tebliği kamuoyuna şöyle aktarılmıştı:

Yunan Karargâh-ı Umumiyesi 9 Mart tarihiyle tebliğ ediyor:

1 – Babasultan istikametinde bir bölük asker ile bir toptan mürekkep keşif müfrezemiz saat on üçte Babasultan’ın şarkında meydana çıkarılan bir düşman tarassut mevziinin elli piyade askerinden mürekkep bulunan ve yetmiş nefer ile takviye olunan istinatgâhıyla müsademede bulunmuş, düşman top ateşiyle dağıtılarak şark istikametinde kaçmıştır.

2 – Yüz neferden mürekkep bir keşif müfrezemiz, saat on bir buçukta Selimiye’nin şark-ı şimalisindeki tepelerden köylüler ile takviye edilen düşman süvarilerinin ateşine maruz kalmıştır. Bir saat süren bir müsademeden son keşif müfrezesi karyeye dahil olmuştur. Zayıyatımız sıfırdır. Düşmanın zayıyatı ise tahkik edilmemiştir.

3 – Saat on beşte bir düşman grubu Dama köyünün bir kilometre cenub-u garbisinden (Aman Dalak)’ın garbında kain (Mustafa) nam tarassut mevzimize karşı elli kadar kurşun atmış ve top atışıyla dağıtılmıştır.

4 – Selimiye’nin maverasındaki hareketler topçumuz tarafından dağıtılmıştır.¹⁶⁵

Yunan tarafının bu tebliğleri Peyâm-ı Sabah’ta

Mamafih ortada katî bir hakikat var ise, her iki muhasım tarafında, Londra müzakerelerine rağmen her ihtimale karşı hazırlıklarda bulundukları ve kuvvetlerini anlamak istedikleri keyfiyettir. Bu hazırlıkların ise, maksat ve gayesi pek bedihidir. Bursa cephesindeki bu son faaliyet-i istikâfiye, henüz muayyen bir istikamet ahzetmediği cihetle, şimdiden mütalaada bulunmak abestir.

cümleleriyle yorumlanmıştır.¹⁶⁶

Yunan taarruzunun başlayacağı şüphesini veren bir diğer Yunan tebliği ise 22 Mart’ta İkdâm tarafından sayfalara taşınarak “*Yunan taarruzu başlıyor mu*” tartışmasını devam ettirmiştir. Tebliğ şu şekildedir:

19 Mart tarihli Yunan tebliğ-i resmisi:

Bir keşif kolumuz 18 Mart tarihinde Kozludere ve Halhalca tarafına keşif için sevk edilerek orada bu sabah saat 3’te düşmana tesadüf etmiştir. Bir düşman kuvveti Aksu mıntıkasının sağ karakoluna taarruz etmiştir. Düşman topçusu, topçu mangamıza 6 mermi atmıştır. Topçumuzun mukabelesi ile düşman dağılmıştır. Zayıyatımız 5 nefer maktul ve 5 nefer yaralıdır. Şimdiye kadar tahakkuk eden düşman zayıyatı bir zabıt maktulden ibarettir.

¹⁶⁴ “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12.3.1921), s. 1.; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (12.3.1921), s. 2.

¹⁶⁵ “Bursa Cephesinde Keşifler Şiddetleniyor”, **Peyâm-ı Sabah**, (12.3.1921), s. 1; “Yunanlılar Taarruza mı Hazırlanıyor?”, **İkdâm**, (12.3.1921), s. 1.

¹⁶⁶ “Bursa Cephesinde Keşifler Şiddetleniyor”, **Peyâm-ı Sabah**, (12.3.1921), s. 1.

Başka bir keşif kolumuz 18 Mart'ta Fethiye (Yenişehir'e bağlı bir köy)'ye sevk edilerek orada 100 piyade ve 50 süvariden mürekkep bir düşman kuvveti ile çarpışmaya girmiştir. Düşman makinalı tüfeklerle Fethiye'nin 2 kilometre kuzeydoğusunda işgal ediyordu. Düşman, çarpışma yerine varmak üzere Koyunhisar'ın şarkından 400 piyadelik yardım kuvveti göndermiştir.”¹⁶⁷

İkdam bu tebliğlerden yola çıkarak Yunanlıların, Birinci İnönü Muharebesi'nde yaptığı gibi Yenişehir, İnegöl bölgesinden bir harekate girişmek istediklerini ancak muvaffak olamadıkları yorumunu getirmiştir.¹⁶⁸

Gittikçe süreklileşen ve alanını genişleten Yunan taarruzlarına karşılık olarak Türk ordusu dirençli bir şekilde savunma yaparken; bir yandan da karşı taarruzlar gerçekleştirmekteydi. Öyle ki bu taarruzlar arasında Yunan karakollarına yapılan baskınlar da söz konusuydu. 18 Mart'ı 19'a bağlayan gece Türk birliklerinin karakol baskını şu tebliğle duyurulmuştu: “18-19-3-37 gecesı Bursa mıntkasında Kolgan'ın bir kilometre cenûb-ı şarkîsinde kâin Acıelma'daki düşman karakola tarafımızdan yapılan baskın neticesinde elli neferlik düşman müfrezesi kâmilten imhâ edilmiştir”.¹⁶⁹ Londra'daki siyasi müzakerelerden sonra sahada askeri faaliyetlere geçişi içeren muharebe öncesi bu süreç, kamuoyunda *Küçük Asya*'da suların ısındığı kanısını güçlendirmekteydi.

Anadolu'da yeni bir taarruzu bekleyen yalnızca Türk basını değildi. Yunan merkezli gazeteler de bir harekât bekledikleri için içerdeki gelişmeleri yakından takip ederek bunları duyuruyorlardı. 17 Mart'ta Yunan gazeteleri tarafından hükümet ve askeri yetkililer tarafından yapılan toplantılar kamuoyuna duyurulmuştur. Söz konusu hareketlilik Yunan gazetelerince şöyle aktarılmıştır:

Atina 17 Mart (Proyodos) – Seferberlik hakkındaki istihzarat ikmal ediliyor.

Atina 17 Mart (Proodos) – Matbuat Mustafa Kemal Paşa ordusunun her nevi hazırlığı, Yunan ordusunun harekete geçmesini intaç edeceğini yazıyor.

Atina 17 Mart (Neologos) – Harbiye Nazır Vekili bugün uzun müddet Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Guvelis ile müzakerede bulunmuştur. Bu müzakere, matbuat üzerine vaz'ı lüzumu tebeyyün eden sansüre ve iki sınıf askerin de silah altına celbine mütedair idi. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi bu hususta sorulan suallere henüz bir karar verilmemiş olduğunu ve mukarrerat-ı katiyenin vaziyete bağlı bulunduğunu söylemiştir.

Atina 17 Mart (Neologos) – Meclis beş saatten beri müzakerededir. Nısfı'l-leyli müteakip saat biri geçtiği halde müzakere devam ediyor ve dikkat-i umumiyyeyi celp ediyor.

Atina 17 Mart (Proiya) – Hükümet gazeteleri, efrad-ı ihtiyatiyenin silah altına celbi hakkındaki muamelenin ikmal edilmiş olduğunu yazıyorlar, Londra'da bulunan Gunaris'ten vuku bulan vesayaya tevfikân cephe hidematına müstahdem zabitan kadroları arasında vasi' tebeddülât icra edilmekte ve hükümete taraftar olanlar cepheye gönderilmektedir. Harbiye Nezareti, Anadolu'daki karargâh-ı umumi ile sıkı bir temas ve münasebette bulunuyor. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi General Govelis Londra'daki Yunan heyet-i murahhasasından

¹⁶⁷ “Yunan Taarruzu Başlıyor mu?”, *İkdam*, (22.3.1921), s. 1.

¹⁶⁸ “Yunan Taarruzu Başlıyor mu?”, *İkdam*, (22.3.1921), s. 1.

¹⁶⁹ “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (22.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *İstikbâl*, (24.3.1921), s. 1.

gönderilen talimata destres olmuştur. Dün akşam Kral hariciye ve harbiye nazır vekilleri ile müzakeratta bulunmuştur.¹⁷⁰

Atina'daki bu hareketlilik 19 Mart'ta Peyâm-ı Sabah'ta ele alınmış ve Yunanistan'ın bir taarruza hazırlandığı kanısına varılmıştır.¹⁷¹ Tüm bunların yanında yine 17 Mart'ta Peyâmı Sabah'ta, Tan gazetesinin makalesine yer verilerek son zamanlarda sıkça bahsedilen olası Yunan taarruzunun Fransa tarafından hoş karşılanmayacağı bildirmişti. Makaleye göre Ankara üzerine yapılacak olası bir harekât Anadolu'daki vaziyeti neticeye bağlayamayacaktır.¹⁷²

Türk basınının olası bir Yunan taarruzunu tartıştığı bu ortamda İkdâm gazetesi 23 Mart tarihli nüshasında Fransız bir askeri yetkilinin Fransız gazetelerine verdiği mülakatı aktararak; Yunanistan'ının Sevr Antlaşması ile elde ettiği hakların temini için büyük bir taarruz harekâtı yapacaklarını bildirmekteydi. “*Yunan Taarruzunun Neticesi Ne Olacak?*” başlığıyla yayınlanan haberde iki ordu arasında meydana gelecek bir muharebenin ne gibi sonuçlar doğuracağı şu şekilde izah edilmiştir:

Yunan ordusu Türk ordusundan kıyas kabul etmez bir derecede daha mücehhezdir. Fakat yine aynı mütehasıslara göre Yunan muvaffakiyeti neticesiz olacaktır. Dağlık uzak bir memlekette yüzlerce kilometrelik bir cepheyi Yunan ordusunun nasıl muhafaza edebileceği sual olarak görülmektedir. Tarafların arasında vaki olacak bu harpte düveli muazzama tamamıyla bitaraf kalacaklarını bildirmiştir. Bu harbi hatta memleketi dahilinde bile nüfuzunu kaybetmeye başlamış olan Konstantin'in mevkiini sağlamlaştırmaktan başka bir faydası olmayacaktır.¹⁷³

Sonuç olarak Londra Konferansı'nın dağılmasıyla birlikte artan gerilim Türk basınına olası bir Yunan taarruzunun habercisi olarak yansımıştı. Gerek cephelerdeki keşif taarruzları gerek basının bu gibi haberleri neşretmesi gerekse de yapılan askeri hazırlıklar yakın zamanda umumi bir taarruzun gerçekleşeceği konusunda bir hava yaratmıştı.

2.4. İkinci İnönü Muharebesi

Anadolu'da Sevr Antlaşmasına karşı olan Millî Mücadele hareketinin sonlandırılabilmesi için Yunanistan'a göre tek bir yol vardı; askeri güç ile Ankara Hükümeti'nin üzerine yürümek ve Sevr'i Türk Milletine kabul ettirmek. Yunanlılar bu amaç ile 23 Mart 1921 sabahında tekrardan taarruza geçmiş ve II. İnönü Muharebesi böylece başlamıştır. Muharebenin başlamasıyla birlikte gelişmeleri kamuoyu ile paylaşan Türk basını, kaynak olarak yine Türk ve Yunan tebliğlerini kullanmıştı.

¹⁷⁰ “Cephedi Zabitanda Tebeddülât”, *Peyâm-ı Sabah*, (19.3.1921) s. 1.

¹⁷¹ “Yunanlılar Galiba Taarruza Hazırlanıyorlar”, *Peyâm-ı Sabah*, (19.3.1921) s. 1.

¹⁷² “Muhtemel Bir Yunan Taarruzu”, *Peyâm-ı Sabah*, (17.3.1921), s. 1.

¹⁷³ “Yunan Taarruzunun Neticesi Ne Olacak”, *İkdâm*, (23.3.1921), s. 1.

Anadolu’da ikinci Yunan genel taarruzunun başladığı 23 Mart 1921’in hemen öncesinde yaşanan keşif amaçlı taarruzlar, tebliğler vasıtasıyla kamuoyuna duyurulmaktaydı. Bu tebliğler yukarıda da bahsedildiği üzere Yunanlıların genel bir taarruza girişeceklerinin ön habercisi olarak algılanmıştı. 23 Mart sabahı Yunan birliklerinin Bursa ve Uşak tarafından genel bir taarruza geçmesiyle birlikte Millî Mücadele sürecinde II. İnönü Muharebesi olarak adlandırılan askeri safha da başlamış bulunuyordu.

Anadolu’da Yunan umumi taarruzunun başladığını bildiren Türk tarafının tebliğleri şu şekildeydi:

“1- 23-3-37’den i’tibâren düşman üç kol ile Bursa cephesinden İznik-Yenişehir ve İnegöl istikâmetlerinde ve bir kol ile Uşak cephesinden Dumlupınar istikâmetinde ta’arruza başlamıştır. Bursa cephesinde düşman kısm-ı küllisi 23-24-3-37 gecesini İznik, Yenişehir ve İnegöl hattı garbında ve Uşak cephesinde İslamköy mıntkasında geçirmiştir.

2- Sakarya mıntkasında şarkında Rum çeteleri icrâ-yı mel’anete başlamışlar ve diğer bir Rum çetesinin Sapanca garbında Kurdköyü’nde faâliyeti görülmüştür.”¹⁷⁴

Milli Müdafaa Vekili Fevzi Paşa taarruzun başladığını meclise şu şekilde bildirmiştir;

Yunanlılar ta’arruza geçti. Buna karşı lazım gelen tertibâtı ittihâz etdik. Düşmanın hangi noktalardan ta’arruz ettiğini arz edeyim: Düşman bütün cephelerden ta’arruz etti. Sarayköy cenûbunda başlayan ta’arruz tard edildi. Uşak cihetinde İslamköyü’ne, İnegöl, Yenişehir, İznik’e bundan başka çetelerle düşman ta’arruzda bulunuyor. Bu ta’arruzun inkişâfı vakte muhtâcdır. Gelecek hafta inşallah milletimiz için hayırlı haberler vermeye muvaffak olurum.¹⁷⁵

23 Mart’ta taarruzun başladığını bildiren ve Papulas’ın imzasını taşıyan Yunan tebliğinde ise Yunan birliklerinin Bursa ve Uşak üzerinden taarruza geçtikleri Türk birliklerinin ricate mecbur bırakıldıkları bildiriliyordu:

“Yunan ordusu, bugünden itibaren Uşak Cephesinde taarruza başlamıştır. Askerlerimiz ilerleyerek uşağın 30 km şarkında Ağaçköy, İslamköy, hattını işgal etmişler ve düşman kuvvetlerini geriye püskürtmüşlerdir. Bursa mıntkasında askerlerimiz ilerleyerek düşmanın ileri mevkillerine hücum ile düşmanı şarka doğru ricate mecbur etmişler ve Fındıklı-Yenişehir hattını tutmuşlardır.”¹⁷⁶

23 Mart’ta taarruz emrini veren Yunan Başkomutan Papulas, Anadolu’daki Yunan askerlerine şu tebliği göndermiştir:

¹⁷⁴ “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (25.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *İstikbâl*, (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *Anadolu’da Yenigün*, (25.3.1921), s.1; “Anadolu”, *Sebilürreşâd*, (25.3.1921), C. 19, S. 473, s. 50. “Yunan Tebliğleri”, *Peyâm-ı Sabah*, (25.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *Gaye-i Milliye*, (28.3.1921), s. 1.

¹⁷⁵ “Fevzi Paşa Hazretlerinin Beyânâtı”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (25.3.1921), s. 1.

¹⁷⁶ “Yunan Taarruzu Başladı”, *İkdam*, (25.3.1921), s. 1

“Askerler! Karşımızda bulunan düşman, Yunanlı İzmir’e ayak basdığınız günden beri mağlûb ettiğiniz ve koğaladığınız düşmandır. Sizleri iyi tanıyorum. Savletiniz karşısında düşman nâ-kâbil-i tevkîf bir sûrette dâhile kaçıyor, düşmana son darbeyi indireceksiniz ve vatana karşı bu son hıdmetiniz esnâsında sizi bütün milletin duaları, minnet ve takdiri ta’kîb edecektir. Barbarlığın bu son enkâzını eziniz ve mefkûrevî Yunan medeniyetinin pîşvâları olunuz ve necîb ve mağrûr hatt-ı hareketiniz ile neşr ve ta’ammüm ediniz.

Askerler! Böyle askerlere kumanda ettiğimden dolayı mağrûr olarak Allah’ın inâyetiyle sizleri yeni zafere da’vet ediyorum.”¹⁷⁷

23 Mart’ta taarruzun başlamasıyla birlikte Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa tarafından birliklere şu emirler verilmiştir:

1. Düşman İnégöl ve Yenişehir cephelerinden genel taarruza geçti.
2. 1. Fırka(tümen) üstün düşman karşısında İncirli-Tokuş-Nazıfpaşa mevzilerinde sonra da Pelitözü-Ahmetler-Feranlar hattında işgal muharebesi yapacak, zorunlu kalırsa İnönü mevzilerinin gerisine gelecek.
3. 3. Süvari Fırkası düşmanla teması koruyarak büyük kısmı ile Mezit, bir kısmıyla da Domaniç yolunu kapatarak, son zamana kadar Kozpınar-Aksu-Teke civarında Mezit boğazını ve Kozpınar-Erikli yönünü koruyacak.
4. 61, 24 ve 11. Fırkalar savunma mevzilerini işgal edecek.
5. 61. Fırka Yağızahlat gediği ve Çıplaktepe’yi, 24. Fırka ise Isırganlı-Hamidiye hattını ileri mevzi olarak işgal edecek.¹⁷⁸

Muharebenin ilk gününü teşkil eden 23 Mart’ın öğlen vakitlerinde, Yenişehir’de Yunan birlikleri ile Türk birlikleri arasındaki kısa süreli muharebe sonrasında bu mıntıkadaki kuvvetler Bilecik hattına geri çekilmiş ve Yunanlılar Yenişehir’e girmiştir.¹⁷⁹ Türk birliklerinin asıl amacı oyalama muharebeleri ile düşmanı yıpratmak ve aynı zamanda, vakit kazandırarak Yunan ordusuna asıl vurucu darbeyi İnönü mevzilerinde indirmektir. Yunanlılar da Birinci İnönü Muharebesi’ndeki gibi yine asıl muharebenin İnönü’de olacağını farkındalardı.¹⁸⁰

23 Mart’ta Güney Cephesi’nde ise büyük çaplı bir taarruz söz konusu olmamıştı. Türk Genelkurmay’ı asıl Yunan taarruzunun Eskişehir bölgesinden gerçekleşeceğini tahmin ederek bu cephedeki durum elverişli olursa, Kütahya civarındaki 4. Piyade ve 1. Süvari Tümenleriyle Batı Cephesi’ni güçlendirmek istiyordu. Bu kapsamda 4. Piyade Tümeni Yörükayla-Erenköy ve 1. Süvari Tümeni de, Kocaçayır-Yenidodurga kesiminde konuşlandırılmıştır.¹⁸¹

23 Mart’ta başlayan taarruz haberi Hâkimiyet-i Milliye’de 25 Mart tarihinde yer bulabilmişti. Gazete Yunanlıların bu yeni taarruzunu, “*Veda Taarruzu*” başlığıyla şu cümleler ile yorumlamıştır:

¹⁷⁷ “Papulas’ın Bir Emr-i Yevmisi”, **Peyâmi- Sabah**, 25.3.1921, s. 1

¹⁷⁸ İzzeddin Çalışlar, **Gün Gün, Saat Saat, İstiklâl Harbi’nde Batı Cephesi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2009, s. 148.

¹⁷⁹ “Yunan Tebliğleri”, **Peyâmi- Sabah**, 25.3.1921, s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (27.3.1921), s. 1.

¹⁸⁰ “Henüz Meydan Muharebesi Olmadı”, **İkdam**, (27.3.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 315-322.

¹⁸¹ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 318.

Hemen bir aya yakın zamandan beri Yunanlılar cephelerde yeniden taarruza geçeceklerini neşr ve işâ'a ile meşgûl oluyorlardı. Gazetemize gün geçmez Yunan taarruzunun bugün başlayacağı, öbür gün ibtidâr edeceği haberleri gelmekte, fakat bunlar daha ziyâde Londra'da toplanan konferans üzerinde bir te'sîr ikâ'ına masrûf olduğu için, neşre lâayık görülmemekte idi. Fil-hakîka Yunanlılar İstanbul'da bir defa geçen 18 Şubat'ta taarruza geçeceklerini ağızdan ağıza işâ'a ettiler. Üç gün evvel başkumandan Papulas, süratle Bursa cephesine geçti. Gemiler bir kısım asker getirdiler. Cephelerin bazı taraflarından asker çekildi ve nihayet dünkü tebliğ-i resmîde de beyân olunduğu vechile, Yunan askeri zorlana zorlana güç bela Bursa cephesinden ta'arruza kaldırıldı. Girişikleri macerayı hitâma erdirmek için Yunanlılara başka çare kalmamıştır. Londra Konferansı kendilerine eski teveccühü beslemiyor. Venizelos'un on beş günlük bir tenezzüh olarak gördüğü Anadolu hareketi, aylardan beri devam ediyor ve sâbık Giridli başvekilin yüzünü kızartmaktan ve kendisini Atina'dan kovdurmaktan başka bir şeye yaramadı.

Şimdi Yunanlılar son zarı atıyorlar. Bunu yaptıktan sonra İngilizlere dönüp:

- Bundan fazlası can sağlığı! Diyecek ve pırtılarını toplayıp veya toplayamayıp Pire'ye döneceklerdir.

Vaziyeti kısaca tedkik edelim:

Geçen sene İzmir işgâliyle beraber harb başladığı vakit evvela bütün cihan efkâr-ı umûmiyesi Yunanlılara müteveccihdi. Sâniyen: Yunan ordusu taze ve sağlam bir kuvve-i maneviye ile mücehhezdi. Sâlisen: Karşısında bozuk düzen çetelerden başka bir kuvvet yoktu.

Bugün evvela: Avrupa ve Amerika efkâr-ı umûmiyesi nazarında Yunan hukukunun ve Yunan kuvvetinin ehemmiyeti sükût etmiş, foyası meydana çıkmıştır. Sâniyen: Yunan ordusu deruhde ettiği işi yüzüne gözüne bulaştırmış, başına İnönü'nde kuvvetli bir kütük yemiş kuvve-i maneviyesi kırılmıştır. Sâlisen: Karşısındaki bozuk düzen çeteler kalkmış, yerlerine muntazam, dürüst, muhârib, kuvve-i maneviyesi çelik gibi sağlam bir ordu çıkmıştır. Bu küçük mukâyese Yunanlıların şimdiye kadar beceremedikleri işi, bu taarruzla nasıl bitireceklerini gösterebilir. Yunanlılar son zarı atıyorlar. Şimdiye kadar kaybettiler şimdi de kaybedecekler ve inşallah gemilerine binip defolacaklardır. Şu hâlde bu taarruzun ismini koyabiliriz: Veda taarruzu.¹⁸²

Hâkimiyet-i Milliye'nin 28 Mart tarihli imzasız bir başyazısında ise Yunan Erkan-ı Harbiyesi Reisinin birkaç ay evvel (Birinci İnönü Muharebesi) Ankara'ya gidip Mustafa Kemal Paşa'yı idam edeceklerini söylediğini yazmıştı. Sarf edilen bu sözlerin I. İnönü Muharebesi'nde binlerce Yunanlının hayatına mal olduğuna değinen Hâkimiyet-i Milliye, Yunanistan'ın bu iddialarını Türklere kabul ettirmek üzere yeni bir tecrübeye girişmiş olduklarını yazmıştı. Bu amaçla ikinci defa taarruza kalkan Yunan ordusu, Türk ordusunun karşısına idam sehpasına gidenler gibi tereddütle geldiğini vurgulamıştır.¹⁸³

İkdam gazetesi, 26 Mart 1921 tarihli imzasız bir başyazısında taarruzun Ankara Hükümeti tarafından protesto edildiğini okurlarıyla paylaştıktan sonra şunları yazmıştı:

“Binaenaleyh bugün Yunan taarruzu karşısında Türkiye'de gayri meşru bir kuvvet yoktur. Millet ve Hükümet vardır ve bu meşru kuvvetler Yunanlıların o haksız taarruzuna karşı aynı kuvvet ve aynı iman ile müdafaa vaziyetine geçmişlerdir. Hükümetin son protestosu bu ciheti pek ayan bir surette ispat etmektedir. Türk Hükümeti ve milleti sulh ve sükuna ne mertebe samimi olarak taraftar olduklarını düveli muazzama karşı ispat ettiler. Bu cihetle Türkiye Yunanistan'ın taarruzuna karşı kendi hukukunu müdafaa ederken, yalnız kendi davasını değil Düvel-i Muazzamanın dahi sulh iddiasını müdafaa etmiş olacaktır.

¹⁸² “Veda Taarruzu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (25.3.1921), s. 1.

¹⁸³ “Kılıç ve Yalan”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (28.3.1921), s. 1.

Bugünkü Yunan taarruzu ile meydana çıkan ihtilaf artık mahiyeti itibarıyla bir Türk-Yunan ihtilafı dahi değildir. Harpçilik ve emperyalistlik ile sulhperverlik ve milliyet düsturculuk mücadelesidir ki bu mücadelede biz bütün cihanın hak olarak teslim ve kabul ettiği bir fikir ve kanaati canımızla ve kanımızla müdafaa etmek vaziyetindeyiz. İşte bunun için cihan efkâr-ı umumiyesinin bizim davamızı teveccüh ve takdir ile iltizam edeceğinden ümitvar bulunmaktayız.¹⁸⁴

Peyâm-ı Sabah ise başlayan Yunan taarruzunu 25 Mart'ta kamuoyuna bildirdikten sonra "*Taarruz Nerelerde Oluyor*" başlıklı yazısında, hareketin başlangıç itibarıyla nerelerde olduğunu ve muharebenin gerçekleştiği ya da gerçekleşeceği bölgenin analizini yapmıştır. Söz konu yazı şöyledir:

Bugün Anadolu'da harb bütün dehşet ve fecâ'atiyle devâm ediyor. Yukarıda Yunanlıların biri Afyonkarahisar ve diğeri de Eskişehir istikâmetinde ta'arruza başladıklarını yazmış idik. Sağ cenâh Yunan ta'arruz kolunun Yunan tebliğ-i resmîlerince ulaştığı iddi'a olunduğu (İslamköy) ile (Banaz) Uşak'dan Afyonkarahisar'a giden şimendifer hattının iki tarafında ve Uşak'ın şarkında kâin iki mevki'dir. (Banaz) Uşak-Afyonkarahisar şimendifer hattının solunda ve şimalinde kâin (910) rakımlı bir köydür. (İslamköy) ise aynı hattın sağında ve cenûbunda vâki'dir. Bu iki mevki Yunanlıların en mühim bir sevkü'l-ceyş hedefini teşkil ettiği kaviyyen zann olunan Afyonkarahisar'dan asgarî yüz kilometre uzakta bulunuyor. Bu hareket-i ta'arruza Anadolu'nun en mutî bir sahasında icrâ olunuyor. Uşak'dan Afyonkarahisar'a bilhassa müte'arrız bir ordu gidebilmek için şimendifer hattını ta'kibe mecbûrdur. Zira şimendifer hattının iki tarafında yükselen semâpâye dağları yararak açılan şimendifer hattı bu dağların altından kazılmış olan tünellerdir. Binâenaleyh Yunan ordusu, ileri hareketine devâm edebilecek ise, behemehâl şimendifer hattını ta'kibe mecbûrdur. Arazinin menâ'ati, vaz'iyet-i sevkü'l-ceyşiyesi nazar-ı i'tibâra alınır ise, bu cihetden ta'arruz Bursa cephesinden ta'arruza nisbetle daha güçdür. Çünkü cidden iftihâmî tâkat-fersâ bir takım müşkilât-ı arziye ve ta'biye arz eder.¹⁸⁵

Vakit gazetesi taarruzun başladığını 25 Mart'ta okuyucularına bildirirken, Yunanistan'ı bu taarruza iten iki sebebin olduğunu belirtmiştir. Vakit'e göre ilk sebep dağılan Londra Konferansı'nın tekrar toplanacağını ve bundan dolayı Yunanistan'ın elinin güçlendirilmesi gerektiği idi. İkinci sebep ise Ankara Hükümeti ile Fransa arasında meydana gelebilecek bir anlaşmadan sonra Kilikya bölgesindeki Türk askeri birliklerinin Batı Cephesi'ne kaydırılması ihtimalidir. Eğer bu gerçekleşirse Anadolu'daki Yunan ilerleyişi akamete uğrayabilirdi.¹⁸⁶ Sebilürreşâd ise bu taarruzun Yunanistan'ın son hamlesi olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Yunan askerlerinin kuvve-i maneviyyeleri son zamanlarda pek ziyade sarsılmış, bazı mahallerde askerler arasında isyânlar bile zuhûr etmişti. Bu yüzden Yunanlılar Londra Konferansı'yla sarsılan vaz'iyet-i siyâsiyyelerini düzeltmek için çoktan beri hazırlandıkları umûmî taarruzu yapamıyorlardı. Hattâ bundan dolayı Uşak ve Bursa cepheleri kumandanları da isti'fâ etmişlerdi. Fakat başka çâre kalmadığı için Yunanlılar ne yapıp edip askerlerini kandırmışlar, son bir hamlede daha bulunmak tecrübesine girişmişlerdir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ "Taarruzu Protesto", **İkdam**, (26.3.1921), s. 1.

¹⁸⁵ "Taarruz Nerelerde Oluyor", **Peyâm-ı Sabah**, (25.3.1921), s. 1.

¹⁸⁶ "Yunanlılar Bursa ve Uşak Cephelerinde Taarruza Başladı", **Vakit**, (25.3.1921), s. 1.

¹⁸⁷ "Anadolu", **Sebilürreşâd**, (25.3.1921), C. 19, S. 473, s. 50.

Anadolu’da Yenigün gazetesi de bu taarruzun sonunda Yunan zulmü altında bulunan ve Türk ordusunu bekleyen yerlerde al bayrağın dalgalanacağını vurgulayan yazısına şöyle devam etmiştir:

Orada çarpışan Türk dilaverleri, üzerinde doğdukları, büyüdükları, geçtikleri toprakları, hayat kadar aziz namuslarını, dinlerini ve söyledikleri dili, sığındıkları evi... Bir kelime ile... iftihar ettikleri istiklali kurtarmak için her zahmete katlanıp her zahmete imanli göğüslerini gördükleri halde müte’arrız Yunanlılar topraklarımızı almak, varlığımızı imhâ eylemek gibi leim bir maksadla hücum etmekde ve bu ateşe Kral Kostantin’in sakat tahtını yıkılmaktan kurtarmak için sürüklenmektedir. Hakka imanı olan zaferin kimde kalacağını pek çabuk ve pek kolay anlar. Şüphesiz ki biz muzaffer olacağız.¹⁸⁸

Yunan taarruzunun başladığı haberi İstikbâl gazetesinde Ankara ve İstanbul’daki gazetelere nazaran biraz daha geç çıkmıştır. Faik Ahmet imzalı başyazıda, taarruzun başladığı haberi 27 Mart’ta okuyuculara bildirilirken taarruz şu sözler ile yorumlanmıştır:

Garp Cephesi’nde iyice zamandan beri hazırlandığından bahsedilen Yunan taarruzu başladı. Yunanlılar bu taarruzla evvelce mağlup oldukları surette ricate mecbur edildikleri noktada yeniden talihlerini tecrübe eylemeye kalkıyorlar. Yunan ordusunun kıymet-i taaruziyesi kalmadığı artık Anadolu’da bir iş görecektir. İddialarına karşı bozuk olan morallerini düzeltmek için son kuvvetleriyle çetin bir imtihana atılmış oluyorlar. Bu imtihan çetin olduğu kadar da vereceği neticelere göre pek büyük hadiseler mebdet olacak bir ehemmiyetle mahmumdur... Bu çetin ve mühim imtihan Anadolu’da hatta Rumeli’de Yunan vaziyetini tayin edecek ya bir muvaffakiyetle oralarda bir müddet daha tutunacak veya mağlubiyetle tam idbar ve izmihlal halinde Türk topraklarına ebediyen veda ile çekilip gitmeye mecbur olacaktır. Bittabi acziyet bizim için de birçok noktadan pek ziyade haizi nezaket ve ehemmiyettir ve bu imtihan nasıl Yunanlıların akıbetini tayin edecek ise bizim de sadece karşı olan mevki ve vaziyetimiz üzerinden tesirat-ı külliye gösterecektir.¹⁸⁹

2.4.1. 24 Mart 1921

24 Mart’ta 10. Yunan Tümeni Köprühisar-Bilecik üzerine harekâta geçmiştir. Sabah 8.30’da iki piyade alayı ile Akdere üzerine, diğer bir alay da Köprühisar’a ilerlemekteydi. Bu alay Köprühisar’da bulunan Türk 5. Süvari Alayına taarruza başlamıştı. Akdere dolaylarından saat 12.00’da Akderbent yoluna ulaşmıştı. Bu durum karşısında 1. Tümen komutanı verdiği emirle bu bölgedeki birliklerin Yeniköy-Küplü hattına çekilmelerini istemiştir. Kıtalar emredilen düzeni almakla meşgulken Rüstemköy civarında bulunan 5. Piyade Alayı, Yunanlıların Akderbent karakolundaki yolu kesmeleri üzerine Bilecik’e gelememişti. 5. Süvari Alayı ise Bilecik’e ulaşabilmişti ancak Yunanlıların takibi altında kaldığı için burada tutunamayıp Söğüt’e çekilmeye başlamıştır.¹⁹⁰ Türk birlikleri bu bölgede Yunanlılar ile kapsamlı bir harbe girmeyerek, Bilecik’in doğusuna doğru çekilmiştir. Bu çekilişle beraber Bilecik, Yunan birlikleri tarafından işgal

¹⁸⁸ “Kahraman Ordumuz, Anadolu’nun Mukaddes Gayeli Mücadele Tarihine Altın Kalemle Yazılacak Yeni bir Sahife-i Şan ve Şeref Hazırlıyor”, **Anadolu’da Yenigün**, (27.3.1921), s. 1.

¹⁸⁹ Faik Ahmet, “Yunan Taarruzu”, **İstikbâl**, (27.3.1921), s. 1.

¹⁹⁰ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 321.

edilmiştir.¹⁹¹ Yunan uçakları Eskişehir'i ve çekilen Türk kuvvetlerinin geçiş güzergahlarını da bombalamıştır.¹⁹²

Güneyde ise öğleden sonra saat 14.00'da dört piyade taburu ve bir süvari alayından teşkil olduğu tahmin edilen Yunan birlikleri Hatipler-Alaba-Halaçlar-Oturak, diğer bir Yunan birliği ise İslamköy-Hasanköy-Kaplangı Dağı üzerinden ilerlemeye başlamıştır. Saat 16.00'da Paşacık ve Kartaltepe'yi ele geçirmiş bulunmaktaydılar. Cephenin kuzey tarafında 8. Tümen karşısında ilerlemekte olan Yunanlılar etkili topçu ateşinden dolayı daha ileriye gidememiş Sakızdere'de durmuş ve buradaki muharebe akşama kadar devam etmiştir. Güneş batarken Yunan birlikleri Paşacık-Kartaltepe-Sattepe'yi işgal etmiştir. Bu suretle Dumlupınar mevziisi Yunanlıların eline geçmiştir. Türk birlikleri ise doğu hattına doğru yeni mevzilerine çekilmişlerdir.¹⁹³

Türk tarafının tebliğinde ileri harekâta devam eden Türk birliklerinin, emre uyarak Pazarcık dolaylarına doğru çekildiği bildirilmişti.¹⁹⁴ Yunan ordusu ile kesin muharebeye İnönü mevziinde girmeyi amaçlayan Türk ordusu için bu çekiliş stratejik bir hamleydi. Ancak 24 Mart'ta Güney Cephesi'nde Dumlupınar'ın işgali hassas bir durumu ortaya çıkarmıştır. Zira Dumlupınar'ın kaybedilmesi Afyonkarahisar'ın müdafaasını müşkül bir duruma sokabilirdi. 24 Mart tarihli Türk tebliğinde bu durum da stratejik bir hamle olarak gösterilmeye çalışılmıştır. Söz konusu tebliğ şöyledir:

“Uşak mıntıkasında 24. 3. 37'de İslamköy şarkında Dumlupınar istikametinde ilerlemek isteyen düşman kolları muvafakatle harp eden kıtatımız tarafından lüzmu olan zaman kazanılincaya kadar tevkif edilmiş ve sağ cenahta düşmana ağır zayıat verdirilmiştir. Kıtaatımız Balıkesir'de mevzi almıştır”¹⁹⁵.

Buna karşılık Yunan karargâhı ise 24 Mart tarihli tebliğlerinde ordularının ilerleyişini şu şekilde duyurmuştu:

“Cenûb (Uşak) cephesi – Bugün vakt-i zevâlde Birinci Kolordumuz Dumlupınar'ı işgâl etdi. Üç yüz esir dört mitralyöz, mebzûl levâzım-ı harbiye ve bir mikdâr mevâşî aldı.

Cenûb (Bursa) cephesi – Askerlerimiz Pazarcık-Bilecik hattına vardılar. Tayyarelerimiz Eskişehir'i bombardıman ve düşman ordusunun ric'at-i müsta'celesini te'mîn eylemişlerdir”¹⁹⁶

¹⁹¹ “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye** (26.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (27.3.1921), s. 1; “Yunan Tebliğ-i Resmi”, **İkdam**, (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (26.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Anadolu'da Yenigün**, (26.3.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, **Gaye-i Milliye**, (28.3.1921), s. 1.

¹⁹² “Yunan Tebliğ-i Resmisi”, **Peyâm-ı Sabah**, (27.3.1921), s. 1.

¹⁹³ “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (27.3.1921), s. 1; “Yunan Tebliğ-i Resmisi”, **İkdam**, (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (27.3.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, C.II, K. III, s.324.

¹⁹⁴ “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (27.3.1921), s. 1.

¹⁹⁵ “Resmi Tebliğ”, **Anadolu'da Yenigün**, (27.3.1921), s. 1.

¹⁹⁶ “Yunan Tebliğ-i Resmisi”, **Peyâm-ı Sabah**, (27.3.1921), s. 1.

2.4.2. 25 Mart 1921

Kocaeli bölgesinde bulunan Yunan birlikleri sabah saatlerinde taarruza geçerek Rum çetelerinin de desteğiyle buradaki zayıf örtme birliklerini ricate mecbur bıraktıktan sonra Sapanca'yı işgal etmiştir.¹⁹⁷ Yine başka bir Yunan askeri birliği Adapazarı üzerine taarruz ederek buradaki Türk birliklerini dağıtmıştır.¹⁹⁸ Türk birliklerinin İnönü mevziinde vereceği nihai sonuçlu muharebe için Kocaeli Grubu Komutanlığı emrindeki birliklerin büyük kısmıyla Sakarya'dan geçiş hareketini sonlandırmıştı. Yenişehir ve İnegöl bölgelerinde 25 Mart gecesi herhangi bir taarruz olmamıştı. Yeni harekât planı ile ilgili olarak birliklere şu emir verilmişti:

- 1- Yunanlılar, Söğüt istikametinde ilerlemekte devam ederse, 5. Süvari alayı düşmanla teması muhafaza ederek Gündüzbey istikametine çekilerek 61. Tümen emrine girecek.
- 2- Kocaeli'den gelmekte olan Kocaeli Grup Komutanlığı birlikleri gecikmeden sağ kanada gelecek; düşman daha önce burasını tutmuş ve 61. Tümenin sağına ilerlemiş olursa müfreze Darıdere üzerinden tümenin sağ kanadı ile irtibat yapacak.
- 3- 3. Süvari Tümeni, kendi sağ kanat ve gerilerinin Pazaryeri kesiminden bir tehdiye karşı emniyetini sağlamak şartıyla Mezit vadisinde mümkün olduğu kadar zamanı kazandıktan sonra Aksuteke ve Kozpınar kesiminde Erikli istikametini kesin olarak savunacak ve Hamamlı Domaniç yolu ile ilerleyecek Yunan kuvvetlerini keşfedecek.
- 4- 1. Tümenin Karaköy güneyinde toplanan kısımları, İnönü'ye giderek burada cephe ihtiyatını teşkil edecek, bu tümenin Pazaryeri istikametinden gelen sahra ve kudretli topları 11. Tümen emrine girecek.
- 5- İleri mevzide bulunan kıtalar, yakın muharebeye girişmeyerek daha çok topçu ateşleriyle düşman harekâtını geciktirecektir.
- 6- Cephe karargâhı, İnönü'de bulunacaktır.¹⁹⁹

Türk tebliğlerine göre Yunanlılar bugün Bilecik bölgesinden Söğüt'e ve İnegöl bölgesinden de Pazarcık'a kadar gelmişlerdi. Pazarcık'tan ilerleyen süvari, piyade ve topçudan mürekkep Yunan birlikleri; Hamidiye ileri mevziine karşı ilerlemişse de Türk topçuları tarafından yapılan isabetli atışlar neticesinde kayıp vererek çekilmişti.²⁰⁰

Hâkimiyet-i Milliye muharebenin Türk Genelkurmay'ını memnun edecek bir vaziyette devam ettiğini şu cümleler ile duyurmaktaydı:

Düşmana cesûrâne ve metînâne muntazır bulunan kuvâ-yı asliyemizle Yunan kuvvetleri dünden itibaren esaslı temas ve müsademelere başlamışlardır. Dün bütün gün devam eden harb, akşam geç vakte kadar lehimize inkişâf etmekte idi. Kumandanlarımız vaziyetten ve muvaffakiyetlerinden fevkalade emindir. Askerlerimizin kuvve-i maneviyeleri fevkalade sağlamdır. Ordumuz, inşallah an-karîb Yunan sürülerini bu maceraya giriştiklerine bin pişman

¹⁹⁷ “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (25.3.1921), s. 1; “Anadolu Tebliğ-i Resmileri”, **İkdam**, (29.3.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 327.

¹⁹⁸ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s.327.

¹⁹⁹ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 328.

²⁰⁰ Çalışlar, a.g.e., s. 150; “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Anadolu'da Yenigün**, (27.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Gaye-i Milliye**, (29.3.1921), s. 1.

ederek düşmana kat'î darbeyi vuracaktır. Askerlerimiz maddeten ve ma'nen her sûretle düşmana fâikdir. Allah'ın inâyetiyle mazhariyet bizim olacaktır.²⁰¹

25 Mart'ta kuzeyde Türk birlikleri kademeli bir şekilde geri çekilmeye devam ederken, güneyde ise yoğun Yunan taarruzu karşısında düzensiz bir şekilde geri çekilmekteydi. Kuzeyde Yunan ordusunun ilerleyişinin durdurulması Yunan tebliğlerinde çok öne çıkarılmazken, güneydeki ilerleyiş şöyle bildirilmekteydi. *“Uşak muntıkası cenûb gurubu, düşmanı devirmiş ve mebzûl bir sûretde mevcûd olan karlardan dolayı çetin bir çarpışmadan sonra ta'kibâtda bulunarak Dumlupınar'ın şarkındaki tepelere kadar ilerlemiştir.”*²⁰²

Muharebenin bu evresinde İstikbâl gazetesi, Ankara'dan alınan bir telgrafa dayandırdığı haberinde Yunanlıların ricat etmeye başladıklarını ve kuşatma altına alınarak kurtuluş şanslarının kalmadığını yazmıştır. Ancak bu durum gerçeği yansıtmadığı gibi gazetenin bir gün sonraki sayısında da bilginin teyit edilmediği kendilerince dile getirilmiştir.²⁰³

2.4.3. 26 Mart 1921

26 Mart'ta Yunan birlikleri Söğüt'teki Türk ileri müfrezesini ricate mecbur ettikten sonra bu yolu takip ederek Gündüzbey istikametine ilerlemişti. Yunan ilerleyişi bütün İnönü cephesine yayılırken bu ilerleyiş geniş olduğu kadar dağınık idi.²⁰⁴ Akşam saatlerinde iki taraf arasında çatışmalar başlamıştı. Yunan tümeni bütün kuvvetleri ile henüz Söğüt'ün güneyine geçmediği için buradaki Yunan birlikleri bir piyade alayı ve bir süvari bölüğünden teşekkülledi. Akşamın iyice çökmüş olmasına ve etkili topçu ateşlerine rağmen Yunan birlikleri ilerlemesine devam etmiştir.²⁰⁵

Yunan tümeninin diğer birlikleri yapılan keşiflerde görünmemişti. Gündüzbey'e tek başına ilerlediği anlaşılan Yunan birliklerine karşı 61. Tümen komutanı tarafından taarruz emri verildi. Bu sırada Yunanlılar, Gündüzbey'e girmiş bulunmaktaydılar. Bundan dolayı da taarruzun hızlandırılması gerekmiştir. Gündüzbey'e giren Yunan birliklerini atmak üzere 159. Alayın iki taburu ile taarruza geçmişti. Bir saatlik muharebenin ardından köy Yunanlılardan geri alınmıştır. Köyün iki kilometre kuzeyinde siperler inşa edilerek, 27 Mart tarihinde gerçekleştirilecek harekât için mevzi alınmıştır.²⁰⁶

²⁰¹ “Muharebe Muvaffakiyetle Lehimize Devam Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (28.3.1921), s. 1.

²⁰² “Yunan Tebliğ-i Resmisinde Tezad”, *Peyâm-ı Sabah*, (28.3.1921), s. 1.

²⁰³ “Düşman Kuvvetleri İhata Olundu”, *İstikbâl* (28.3.1921), s. 1; “İkinci İnönü Meydan Muharebesi”, *İstikbâl*, (29.3.1921), s. 1.

²⁰⁴ Çalışlar, a.g.e., s. 154-155.

²⁰⁵ *TİH*, II. Cilt, III. Kısım, s. 339; Çalışlar, a.g.e., s. 156, “Tebliğ-i Resmi”, *Açıksöz* (28.3.1921), s. 1; “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (28.3.1921), s. 1;

²⁰⁶ *TİH*, II. Cilt, III. Kısım, s. 344.

Güney’de ise 26 Mart sabahı 1. Yunan Kolurdusu 2. Tümeniyle birlikte Kızılcaköy-Küçüköy-Ayvalı-Balmahmut, 13. Tümeni ise Kınık-Sincanlı-Paşaköy istikametinde taarruza geçmişti. Akşama kadar buradaki Türk birliklerini geri atarak, bu hat üzerinde 300-1000 metre kadar sokulduktan sonra durmuştur.²⁰⁷

Kocaeli bölgesinde ise Sapanca’yı işgal eden Yunan birlikleri Adapazarı doğrultusunda harekete geçerek Arifiye’de bulunan az sayıdaki Türk askerini esir etmişlerdir. Yunanlıların bu kuvvetlerine, Türk resmi tebliğine göre Abazalardan kurulu bir çete de katılmıştı.²⁰⁸ Bu birlikler Adapazarı’nı batıdan ve güneyden taarruz ederek sıkıştırmaya başladılar. Bu sırada 33. Türk Süvari Alayı Sakarya doğusundan Adapazarı’na yardıma gelmişse de Yunanlılar tarafından yapılan topçu ateşleri sonucunda buradan ileriye gidememiştir. Adapazarı’ndaki milis kuvvetler zayıf bir savunmadan sonra ricat etmişler ve öğleye doğru Yunan birlikleri Adapazarı’na girmişlerdir.²⁰⁹

Hâkimiyet-i Milliye muharebenin bu evresinde, Yunan ordusunun hezimete uğrayacaklarını yazmıştı. Yunanlıların bu cesareti almalarından en önemli etkenlerden birinin 1920 yılında Anadolu’da ilerleyen Yunan ordusunun karşısına çıkacak dirayetli bir ordu olmamasıydı. Kaldı ki buna rağmen bile 1920’de Yunan ordusu yine başarısız sayılıyordu. İlgili yazı İnönü muharebelerinin nasıl sonuçlanacağını ise şöyle değerlendiriyordu: *Yunan ordusunun eski bozuk düzen çeteler karşısında başaramadığı işi şimdi ümidi sağlam, cürreti taze, teşkilâtı mükemmel ve mücehhez Türk ordusu karşısında başaracağını zannetmeye imkân yoktur.*²¹⁰ Türk basınının bu muharebenin zaferle sonuçlanacağından şüphesi olmadığı ortaya çıkmaktadır.

İkdam, Yunan ordusunun bu ilerleyişinin bir zafer olarak gösterildiği, ancak asıl zaferin bir meydan muharebesi ile mümkün olduğunu şöyle dile getirmiştir:

Anadolu ordusunun tüm kuvveti düşmanın taarruzunu münasip gördüğü mevkide beklediği ve şimdiye kadar vuku bulan muharebeler küçük ve ehemmiyetsiz çarpışmalardan ibarettir ve Yunan ordusu bundan dolayı süratle ilerleyebilmiştir. Esasen Bursa Cephesi’nde Yenişehir ovası gayet düz ve harekât-ı harbiyenin kolaylıkla icrasına müsait olduğu için Yunanlılar çabucak Bilecik ve Söğüt çevresine kadar gidebildiler. Bu süratli ileri yürüyüş 6 senedir harp ve darp içinde yaşayan ve harbin ne olduğunu artık iyice anlamış bulunan dünya halkını aldatamaz. Şimdi herkes az çok biliyor ki harpte yürümek ileri gitmek arazi kazanmak fayda vermez. Mesele muzaffer olmakta, meydan muharebelerini kazanmaktadır. Bu meydan muharebeleri ise şimdiye kadar vaki olmamış ise de fikrimizce artık başlamak üzere bulunmuştur. Çünkü Yunan Ordusu geçen defa bozgun verdiği sahaya gelmiştir ki bu saha da Bozüyük ve İnönü muharebe meydanıdır. Kuvayi Milliye’nin geçen defa burada muvaffakiyet

²⁰⁷ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 344.

²⁰⁸ “Resmi Tebliğ”, Hâkimiyet-i Milliye, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, İstikbâl, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, Anadolu’da Yenigün, (28.3.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, Açıksoz (28.3.1921), s. 1.

²⁰⁹ “Vaziyet-i Harbiye Hakkında Mütâlaat”, İkdam, (29.3.1921), s. 1; TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 327.

²¹⁰ “Tevfik Allah’tandır”, Hâkimiyet-i Milliye, (27.3.1921), s. 1.

etmiş olması bize yeni meydan muharebesinin de yine aynı yerde cereyan edeceğini tahmin ettiriyor.²¹¹

2.4.4. 27 Mart 1921

27 Mart'ta Yunan ordusunun taarruzları iyice genişlemekteydi. Yunan askeri birliklerinin dağınık şekilde ilerlemeleri karşı taarruzu beraberinde getirmiştir. Nitekim bu dağınıklıktan istifade etmek isteyen Türk kurmayları 27 Mart gecesı bir taarruzla Gündüzbey'i Yunanlılardan geri almışlardır.²¹² Bununla Türk ordusunun karşı taarruzları devam edecekti. Zira Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa, 26 Mart akşamı, 27 Mart'ta karşı bir taarruz yapılacağına dair şöyle bir emir vermişti:

“Söğüt yönüne ilerleyen kuvvetin münferit bir tümen fırka olduğu ve Pazarcık yönündeki kıtaların bugün mevzi karşısına ilerlemediği tahmin ediliyor. Yarın 27 Mart'ta Kocaeli ve 61. Fırka kıtalarıyla Söğüt'teki düşman fırkası aleyhine taarruz edilmesi kaçınılmaz. Kıtaların bugünden ona göre yanaştırılması ve akşama kadar gözlem ve hazırlık sonuçlarının alınması rica olunur.”²¹³

Birlikler bu emir üzerine gece karanlığından yararlanarak emredilen hazırlıkları yapmaya başlamışlardı. Sağ Kanatta 3. Yunan Tümeni Gündüzbey-Eskişehir hattı boyunca ileri harekâta geçmişti. Bu doğrultuda sabah saat 07.30'da Gündüzbey hattındaki Türk birliklerine taarruz etmiştir. Taarruz 61. Tümenin sağ kanadı doğrultusunda gelişmişti. Yunan piyadeleri arkalarına aldığı topçu desteği ile ilerleyişini sürdürmüştü. Birlikler arasındaki çatışma şiddetini artırmış ve Yunan taarruzu Türk birliklerinin mukavemeti karşısında yavaşlamıştı. Yunan taarruzu yavaşlatılmış olmasına rağmen hala devam etmekteydi. Taarruzun durdurulması, yapılacak Türk karşı taarruzu için son derece önemliydi. Yunan ilerleyişinin. Tam bu sırada öğlen saatlerinde Yunan birlikleri, bir alay piyade ve iki makineli bölüğü ile Çıplaktepe mevziine saldırıya geçmişlerdi.²¹⁴

Sağ Yan Grup Komutanı tarafından verilen emire göre taarruz, 1. Tümenin, 61. Tümenin sağ mıntıkasına geldikten sonra yapılacaktı. Ancak Çıplaktepe'deki Yunan taarruzunun gelişmesi ve Metristepe'ye yönelecek olması ihtimalinden dolayı 61. Tümen saat 13.15'te karşı taarruzu başlatmıştır. Saat 14.00'da Isırganlı-Hamidiye mevzilerinde bulunan 24. Tümen'in geri çekilmeye başlaması bu tümenin sağ kanadının korunması gerekliliğini ortaya çıkarmış ve bu görev 61.

²¹¹ “Vaziyet-i Harbiye Hakkında Mütâlaat”, **İkdam**, (29.3.1921), s. 1.

²¹² “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Anadolu'da Yenigün**, (28.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (28.3.1921), s. 1.

²¹³ Çalışlar, a.g.e., s. 155.

²¹⁴ “Son Yunan Tebliği”, **Alemdar**, (29.3.1921), s. 1; “Bursa Cephesinde Muharebe Başladı”, **Peyâm-ı Sabah**, (30.3.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 346.

Tümene verilmiştir. Bu beklenmeyen durum karşısında taarruz planı tekrar gözden geçirilerek değiştirilmiş; taarruzun akşam yapılmasına karar verilmiştir.²¹⁵

Sol Yan Grubu da bugün taarruz için hazırlanmıştı. Bu doğrultuda birliklere yapılacak olan taarruz için verilen emirce 1. Piyade ve 3. Süvari tümenlerinden kurulu olan ve 11. Tümen komutanı emrinde bulunan Sol Kanat Grubu, öğleden önce Uzunçam dağlarını ele geçirerek, Pazaryeri dolaylarına da taarruz edecekti. Ancak Yunan birlikleri daha önce davranmış ve bir alay kadar tahmin edilen kuvvetleriyle taarruza geçmişlerdi. Burada birkaç mevziyi ele geçiren Yunanlılar ilerlemeye devam etmekteydi. Gelişen bu durum karşısında Sol Kanat Grubu komutanı, taarruzu durdurmuş ve önce Karasu doğusuna sonra ise asıl mevziye çekilmeleri emrini vermiştir. Bu sırada Bozöyük vadisine inmek isteyen bir Yunan alayına büyük kayıplar verdirilerek ricate mecbur bırakılmıştır.²¹⁶ Türk karşı taarruz emri neticesiz kalınca birliklere sistematik bir şekilde geri çekilerek İnönü'deki asıl mevziilerine dönme talimatı verilmiştir.

27 Mart 1921 tarihinde batı cephesinde bunlar olurken Güney Cephesinde de önemli gelişmeler yaşanmıştır. 26/27 Mart gecesini Çatkuyu-Bulca-Boyalı mıntıkasında geçiren 1. Yunan Kolordusu gece karanlığından faydalanarak bir alayını Boyalı-Kışlacık yolu ile Afyonkarahisar doğusuna doğru, diğer bir kuvvetini de 57. Tümenin sol kanadından Çakırsaz yönüne sürmüştü. 27 Mart sabah saat 06.00'da Yunan birlikleri birçok yönden cephe üzerinde taarruza geçmişti. Yunan taarruzunun amacı Afyonkarahisar'ı almak idi. Bütün cepheyi kapsayan taarruzda Yunan birliklerine ağır zayıat verdirilmişse de Türk birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır. Düzensiz bir geri çekilmenin görüldüğü Güney Cephesi'nde Yunanlılar Afyonkarahisar'ı işgal etmişlerdir.²¹⁷ Afyonkarahisar'ın düşmesi Alemdar'a göre Türk ordusu için "*acı bir darbe*" idi.²¹⁸

Afyonkarahisar'ın işgali 27 Mart tarihli Türk resmi tebliğlerinde duyurulmamıştı. Bunun yerine şu sözlere yer verilmişti: "*Afyonkarahisar garbındaki mevâzi'imize karşı düşman ta'arruzuna devam etmektedir bu cephede cereyân eden muhârebe neticesine dâir henüz ma'lûmât alınmamıştır*"²¹⁹. 28 Mart tarihli Türk resmi tebliğinde ise Yunan ordusuna karşı metanetle müdaafa gösteren Türk birliklerinin, karşı tarafa fazlaca zaiyat verdirdikten sonra plana uygun bir şekilde Afyonkarahisar'dan çekildikleri bildirilmişti.²²⁰

Yunan resmi tebliğinde ise Afyonkarahisar'ın işgali kamuoyuna şu şekilde duyurulmuştu:

²¹⁵ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 349.

²¹⁶ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 354-355.

²¹⁷ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 359-364.

²¹⁸ "Vaziyet-i Harbiye", Alemdar, (31.3.1921), s. 1.

²¹⁹ "Resmi Tebliğ", Hâkimiyet-i Milliye, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", Anadolu'da Yenigün, (30.3.1921), s.1.

²²⁰ "Resmi Tebliğ", Hâkimiyet-i Milliye, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", Anadolu'da Yenigün, (30.3.1921), s.1.

Birinci kolordu, Bal Mahmud – Paşaköyü şarkındaki tepelerde kâin tepeler üzerinde düşmanın muhkem ve müstahzır mevâzi'ine karşı ta'arruzuna devam etmiştir. Düşman arka arkaya kâin mevzî'lerinde anûdâne bir mukâvemet gösterdikden ve mukâbil hücumlarda bulunduktan sonra süngü ile tard edilmiş ve ağır zâyi'âta uğratılarak Konya istikâmetinde ric'at eylemiştir.

Saat on beşte Afyonkarahisar şehri işgâl olunmuştur. Bir çok üserâ ve malzeme elimize düşmüştür.²²¹

2.4.5. 28 Mart 1921

23 Mart'ta başlayan Yunan taarruzu 5 günden sonra İnönü hattına kadar ilerlemişti. Bu hat Türk birliklerinin son savunma hattını oluşturmaktaydı. Bu hat ne pahasına olursa olsun savunulmak zorundaydı. Türk Genelkurmay'ının düzenli bir şekilde geri çekilerek Yunan birliklerini yıpratma ve son mevziide genel muharebeyi yapma fikri İkdâm'da şöyle yazılmıştı:

“Bugün Kuvayı Milliye'nin Bozüyük, İnönü havalisindeki mevzii önüne gelmiş olması ve bittabi milli ordu başkumandanlığını münasip görür de harbi kabul ederse meydan muharebesinin başlamış olunmasını iktiza eder. Anadolu ordusu karargâh-ı umumisi kati harbi kabul eylediği takdirde bugün itibari ile silahlarımızın muzaffer olacağı, ümidindeyiz”²²²

Yunan Genelkurmay'ı ise yayınlamış olduğu bir demeçte Afyonkarahisar'ın işgalinin Eskişehir'in de işgal edileceğinin bir habercisi olduğunu dile getirerek şu sözleri sarf etmiştir:

“Ordumuz son derece kuvvet ve sür'atle ilerlemiştir. Askerlerimiz bin dürlü müşkilâta rağmen beş gün zarfında yüz kilometrelik bir mesâfeyi katederek Afyonkarahisar gibi mühim bir noktayı zapt etmeye muvaffak oldular. Afyonkarahisar yirmi beş bin muntazam asker tarafından müdâfa'a edilmekte idi. Yakında Eskişehir'in dahi zapt edileceğinden emîn olabiliriz, bu sûretle İzmit-Adapazarı ve Eskişehir-Karahisar hattını işgâl edeceğiz. Esâsen Kemalî orduları ikiye ayrılmış olduğundan yekdiğerine mu'âvenet edilebilecek vesâitden mahrûmdurlar.”²²³

II. İnönü muharebelerinin en kanlı çarpışmalarının başlama tarihi olan 28 Mart'ta iki ordunun genel vaziyeti şu şekilde idi: Türk birlikleri, Batı Cephesi'nde: Sağ Kanat Grubuna bağlı olan 40. Alaydan 1. Tabur, Dişlitepeler sırtlarında, grubun diğer kısımları Rızapaşa- Ahırköy kesiminde. 1. Tümen Gündüzbey-Hayriye'de, 61. Tümen Hayriye-Teke asıl savunma mevziinde, Merkez Grubu olarak 24. Tümen, Nanederesi'nden Akpınar'a kadar olan asıl savunma mevziisinde idi. Sol Kanat Grubu ise 11. Tümen Mevzin-Akpınar-Karaağaç kesimini 3 alayı ile işgal ederken 3. Süvari Tümeni sol kanat ilerisinde, Kapanalan-Koyunpınar kesiminde; emniyet kıtalarıyla Ormangöz-Erikli hatlarında. 4. Tümen cephe ihtiyatı olarak Karaağaç-Kandilli kesiminde toplanmaktaydı. Bunun haricinde 1. Süvari Tümeni, Kovalca-Kandilli kesimindeyken 5. Piyade Alayı da İnönü'de ihtiyatta bulunmaktaydı. Güney Cephesi: Cephe kıtaları iki grup olarak kuzey ve doğu istikametinde

²²¹ “Bursa Cephesinde Muharebe Başladı”, **Peyâm-ı Sabah**, (30.3.1921), s.1.

²²² “Vaziyet-i Harbiye Hakkında Mütâlaat”, **İkdâm**, (29.3.1921), s. 1

²²³ “Fena Hülya Değil”, **Alemdar**, (3.4.1921), s. 1.

çekilmiş bulunmaktaydı. 8. Tümen Kayrak, 23. Tümen Belcemeşe-İhsaniye, 2. Süvari Tümeni Dündarlı-Belcemeşe kesimlerindeydi, 10. Kafkas Alayı, İhsaniye-Belcemeşe kesimindeydi. Güney Cephesi Komutanı da Belcemeşeye gelmişti. 12. Kolordu emrindeki Afyon Grubu (41. ve 57. Tümenler) Gebeciler-Çobanlar hattında mevzilenmişti. 12. Kolordu karargâhı, gece, Susuz'dan Çobanlara gidecekti.²²⁴

Yunan birlikleri ise Batı Cephesi'nde: 3. Yunan Kolordu birliklerini oluşturan 7. Tümen; Arınca-Bekleme-Hamidiye kesiminde, 10. Tümen; Akçapınar-Karabayır-Çıplaktepe'de, 3. Tümen ve Süvari Tugayı Gündüzbey-Üçşehitler tepesi hattının kuzeyinde emniyet tertibi olarak kalmışlardır. Kolordu karargâhı Pazaryeri'ne gelmiştir. Güney Cephesi'nde: 1. Yunan Kolordu birliklerini teşkil eden; 13. Tümen Afyonkarahisar'ı işgal etmiş emniyet birliklerini şehrin doğu ve güneyine sürmüştü, 2. Tümen; Geçikhamamı-Araplı çiftliği ve Bayramgazi-Çatalçeşme hattında emniyet tertibi olarak kalmıştır. Kolordu karargâhı ise Büyükturak'ta idi.²²⁵

28 Mart tarihli Türk resmi tebliğinde, muharebenin bütün cephelerde büyük bir şiddetle devam ettiği bildiriliyordu.²²⁶ Sağ Kanat Grubunun karşısında Yunanlılar 3. ve 10. Tümenleri ile yayılmış bulunuyorlardı. Bu Tümenler 3. Kolordu'ya bağlı idiler. Yunanlıların bir taarruz hazırlığında olduğu Türk birlikleri tarafından anlaşılmıştı. Gecedan gerekli hazırlıkları yapan Yunan birlikleri 28 Mart'ın sabah saatlerinde Kanlısirt mevziisini almak için taarruza geçmişlerdir. Yunanlılar baskın ile bu tepayı aldıktan sonra Türk birlikleri güneye çekilerek mevzilenmişlerdir. Sağ Kanat Grubu Komutanı tarafından verilen emirle karşı taarruz yapılarak saat 9.30'da tepe, Türk birlikleri tarafından geri alınmıştır.²²⁷ Yunanlılar Kanlısirt mevziisini alma çabalarından vazgeçmemişlerdi. Zira bu tepe Yunan tümenleri arasında irtibat kurulması açısından önem addediyordu. Bu sırada tepayı tekrardan savunmaya geçen 4. Alay'ın cephanesi azalmış durumdaydı. Yunan topçuları da tepeye yaptıkları ateşi iyice yoğunlaştırmıştı. Saat 16.00'da Yunanlılar Kanlısirt'ı tekrardan almaya muvaffak olmuşlardı. Türk birlikleri karşı taarruza girişmiş ancak olumlu sonuç alınamamıştı. Bundan sonra da Yunan birlikleri tepede iyice yerleşmişti.²²⁸

Kanlısirt ile Yunanlıların sağ kanattaki hedeflerinden birisi de Metristepe idi. İnönü mevziinin en hâki m noktalarından birisi olan Metristepe iki taraf için de büyük önem arz etmekteydi. Bu kapsamda 10. Yunan Tümeni 15.00'da tepe üzerine taarruzlarına başlamışlardır. Yunan uçakları da alçak uçuş yaparak makineli tüfekler ile Metristepe'yi ateş altında tutuyorlardı. Yoğun topçu atışları da Türk birliklerini yıpratmaktaydı. Saat 18.15'te Metristepe'deki kıtalar

²²⁴ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 364-365.

²²⁵ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 365.

²²⁶ "Resmi Tebliğ", Hâkimiyet-i Milliye, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", Anadolu'da Yenigün, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", İstikbâl, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", Açığsöz (30.3.1921), s. 1.

²²⁷ Çalışlar, a.g.e., s. 176-177

²²⁸ Çalışlar a.g.e., s. 180-182

düzensiz bir şekilde çekilmeye başlamıştır. Bu beklenmeyen durum karşısında Türk komutanları karşı hamleler gerçekleştirmek isteseler de birliklerin düzen ve koordinasyonu sağlanamadığı için başarılı olamamıştır ve Metristepe, Yunanlıların eline geçmiştir. Gece saatlerine kadar karşı taarruzlar yapılmış olmasına rağmen tepe Yunanların elinden alınamamıştır.²²⁹

28 Mart'taki muharebeler sonucunda Türk birlikleri Yunan taarruzunu yavaşlatmayı başarmışlardır.²³⁰ Türk askerinin İnönü mevzilerinde vermiş olduğu kahramanca mücadele İstikbâl gazetesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

Yunan taarruzları üzerine Garp Cephesi'nde başlayan harekât hakkında şimdiye kadar gelen resmi tebliğler ve haberlerden düşman ordusunun gelişyle İnönü'nde büyük meydan muharebelerinin başlamış olduğunu ve bu muharebelerin lehimize inkişaf etmekte bulunduğunu anlıyoruz. Dün muhabir-i mahsusamız tarafından muharebenin İnönü'nde şiddetle devam etmekte bulunduğuna dair gelen telgraf üzerine mütalaasını sormak istediğimiz salâhiddar bir zat-ı muhterem bize demiştir ki: Muhabir-i mahsusamızın telgrafı pek emniyet bahistir. Muharebenin mühim olan ve hatta müdafaa olarak kabul edilmiş bulunan mevakide ne kadar şiddetli olursa olsun devam etmekte bulunması ordumuzun pek kahramanca dövüşmekte olduğuna dalalettir. Büyük meydan muharebelerinden neticeyi katiye öyledir. Hal anlaşılamaz. İhtimal İnönü Muharebesi daha birkaç gün şiddetli bir surette devam edebilir.²³¹

Alemdar gazetesi ise İnönü mevzilerindeki tepelerin stratejik önemini vurgulamış olduğu yazısında şu yorumu yapmıştır:

Bozöyük ve İnönü kasabaları cenûb ve şarka doğru yükselmekte olan tepelerin teşkil eylemiş olduğu mevzi'-i askerî üzerinde kâin mevâki'-i mühimmedendirler. Yunanlıların Eskişehir üzerine ilerlemeye devâm eyleyeceklerini kuvâ-yı milliye kumandanlığı takdir etmiş ve işbu ihtimâl-i kavîye müstehakk olduğu derecede ehemmiyet vermiştir. Binâenaleyh Kuvâ-yı Milliye'nin, Söğüd'ün cenûbundan başlayarak Eskişehir'e kadar imtidâd eden sırtların hatta Yunan ta'arruzu başlamadan evvel tahkîmât-ı lâzime ile metânet-i tabi'iyyesini artırmaya çalışmış olacağı şüphesizdir. Çünkü kuvâ-yı milliye erkân-ı harbiyesince pek güzel ma'lûmdur ki Bozöyük ve İnönü sırtlarının sükûtu Eskişehir'in sükûtu gibi elîm bir neticeyi da'vet eyler. Mezkûr mevzi'-i askerînin mu'annid bir müdafî' karşısında kolaylıkla zabt ve teshîri mümkün olamaz. Ve muhârebe günlerce devâm eyler.²³²

Yaşanan diğer önemli bir gelişme de Mustafa Kemal Paşa tarafından Büyük Millet Meclisi Muhafız Taburunun cepheye gönderilmesidir. Bu hususla ilgili olarak Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'ya, Mustafa Kemal Paşa tarafından çekilen telgraf şu şekildedir:

Büyük Millet Meclis Muhafız Taburunu yarın öğleye kadar cepheye yetiştirilecek olan diğer kuvvetlerle beraber emrinize girmek üzere şimdi gece saat 00.00'da hareket ettiriyoruz. Bu taburun subay ve erleri seçkin ve muharebe kabiliyetleri pek iyidir. Mevcudu, 900 tüfek ve 9

²²⁹ Çalışlar, a.g.e., s. 182-189.

²³⁰ "Resmi Tebliğ", **Hâkimiyet-i Milliye**, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", **Anadolu'da Yenigün**, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", **İstikbâl**, (30.3.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", **Açıksöz** (30.3.1921), s. 1.

²³¹ "Garp Cephesi Harekâtı Hakkında Salâhiyyetkar Bir Zâtın Mütâlaatı", **İstikbâl**, (30.3.1921), s. 1.

²³² "Vaziyet-i Harbiye", **Alemdar**, (31.3.1921), s. 1.

makineli tüfektir. En iyi bir alaya eşittir. Her halde en önemli bir anda işinize yarayacağını ümit ediyorum”²³³

2.4.6. 29 Mart 1921

28 Mart'ta şiddetle devam eden taarruzlar sonucunda iki taraf orduları da oldukça kayıp vermiş ve yıpranmış idi. 29 Mart'ta, 28 Mart'taki gibi genel bir taarruz hareketliliği yoktu ancak şiddetli muharebeler sürmekteydi. Sağ tarafta öğleden sonra Yunan birlikleri taarruza geçmişti. Türk resmi tebliği, taarruz sonucu gelişen muharebelerde Yunan tarafının kayıplar verdiğini ifade etmekteydi. 29 Mart tarihli Türk resmi tebliği şu şekildeydi:

“Üç günden beri İnönü mevzi'imiz önünde cereyan eden ciddî muhârebât bugün zevâlden i'tibâren bilhassa mevzi'imizin sağ cenâhında a'zamî şiddet peydâ etmiş ve düşman kuvvetinin kısm-ı küllîsi ile bu cenâha icrâ ettiği en şedîd ta'arruzlar kıta'âtımızın pek kahramânâne mukâvemet ve sebâtı karşısında kâmilten tevkîf ve bazı menâtuka tesâdüf eden düşman kıta'âtı küllî telefât ile ric'ate mecbûr edilmiştir”²³⁴

Merkezde gün ağarırken Metristepe üzerinde toplu olarak bulunan bir alay kadar olduğu anlaşılan piyade birliklerine 24. Tümen tarafından baskın yapılmak suretiyle buradaki birlikler dağıtılmıştır. Baskın sonucunda Yunan birlikleri tekrar konuşlanma düzeni yapmak zorunda kalmıştır. Öğlen saatlerinde sağ kanatta yapılan Yunan taarruzuna karşılık ise merkezdeki 24. Tümen birliklerinin, 61. Tümenin sağ kanadına yaklaşıp burayı korumaları ve gerektiğinde topçu desteği vermesi kararlaştırılmıştı.²³⁵

Sol kanatta 29 Mart gecesini her iki taraf da hazırlık ve keşif faaliyetleri ile geçirmişti. Türk 3. Tümeni sabah erken vakitlerde Tilkiçtepe kesiminden Bozalan'ın batı sırtlarındaki Yunan birliklerinin geri hattına taarruz emri almıştı. Yunan birlikleri ile karşılaşan Türk kuvvetleri hemen mevzi alarak muharebeye başlamışlardı. Üç saatlik bir muharebenin sonunda Türk kıtaları önemli kayıplar vererek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bundan sonra taarruz sırası Yunanlılara gelmişse de önemli mevzileri işgal ederek Yunan birliklerini ateş altına alan destek kuvvetler sayesinde Yunan taarruzu durdurulmuştur.²³⁶ Yunan taarruzunu durduran bu manevra hareketi kendisine Peyâm-ı Sabah'ta ayrıntılı bir şekilde yer bulmuştur. Söz konusu haber şöyledir:

“Eskişehir meydan muhârebesinde kuvâ-yı milliye muvaffakiyetli bir manevra hareketi yapmışlardır. Anadolu kuvvetleri Afyonkarahisarı'nda bir meydan muhârebisini kabûl eder gibi bir vaz'iyet takındıkları halde cephe-i mezkûrede dümdâr muhârebeler yapmak üzere pek az bir

²³³ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 377.

²³⁴ “Resmi Tebliğ”, Hâkimiyet-i Milliye, (30.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, Anadolu'da Yenigün, (30.3.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, İstikbâl, (30.3.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, Açıkşöz (30.3.1921), s. 1

²³⁵ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 385.

²³⁶ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 387-388; “Tebliğ-i Resmi”, İstikbâl, (30.3.1921), s. 1; “Resmi Tebliğ”, Hâkimiyet-i Milliye, (30.3.1921), s. 1.

kuvvet bırakmışlar ve Miralay Halid Bey'in kumandasındaki Kafkas fırkası ve daha sâir bazı kuvvetleri ale'l-acele şimendifere ırkâb ederek Kütahya tarikiyle Eskişehir'e nakl eylemişlerdir. İşte bu kuvvetlerdir ki meydan muhârebesinin en kızgın devresinde mahalline vâsıl olmuşlar ve âni hücum ile muvaffakiyeti istihsâl etmişlerdir. Ceneral Papulas, bu hamleyi sonradan anlamış ve Afyonkarahisar'ındaki Yunan kuvvetlerinin müsta'cilen Eskişehir üzerine cenûbdan yürümelerini emr etmiştir.

Fakat o esnâda Afyonkarahisar'ından şimâle, Eskişehir cephesi üzerine yürüyen Yunan kuvvetleri, ancak Kütahya hizâlarına gelebilmişler idi. Eskişehir muhârebesinin Anadolu kuvvetlerinin lehine bir cereyân alması üzerine bu kuvvetlerin şimâle doğru ileri hareketlerine devam edecekleri meşûkdur, esâsen millî kuvvetler, Kütahya havâlisinde cephe tuttukları cihetle Yunanlılar bilâ mâni'a şimâle doğru uzanamayacaklardır.”²³⁷

Hâkimiyet-i Milliye 30 Mart 1921 tarihli haberinde kamuoyuna, muharebenin Türk ordusu lehine devam ettiğini ilan ediyordu. Yunan ordusunun saldırıları bütün cephelerde akamete uğratılmaktaydı. Günlerdir taarruzda bulunan düşmanın artık yorulduğu dile getirilmekteydi. Yazının devamı şöyledir:

“Kostantin'in son ümid ve son tecrübe olarak hazırlayıp gönderdikleri düşman ordusu, dün de akşama kadar ta'arruzlarına devam ile cephemizi yarmaya, cenahlarımızı urmaya çalışdı. Fakat kahraman mücahidlerimizin çelik mukâvemetleri karşısında evvelkiler gibi dünkü ta'arruzlar da kırılmış, düşman lehine hiçbir netice hâsıl edememiştir.

Dün gelen haberlere nazaran Yunan ordusu bin cebr ve tehdid ile sevk olunduğu bu mücâdeleden artık yorulmuş görünmektedir. Binaenaleyh bundan sonra ta'arruzlarında şiddet beklememek lazım gelir. Halbuki karşısındaki kahraman askerimiz, din ve millet ve istiklâl imânıyla dolu göğsünü düşman savletine çelik bir kal'a gibi karşı koymuş, fütûrsuz, metîn bir cür'etle mukâvemet ediyor. Yunan askerinde görülen yorgunluk alâimine ve kuvve-i ma'neviyesindeki inkisâra mukâbil, kahramanlarımızın ümidi, cür'eti, savleti ve kuvve-i ma'neviyesi, gitdikçe daha çok yükselmekte ve daha çok kuvvet bulmaktadır.

İsmet Paşa'dan gelen bütün haberler, garp cephesi kumandanının netice-i kat'iyenin lehimize tahakkuk edeceği hakkındaki emniyet ve i'timâdımızı takviye etmektedir. Düşman üç gündür ta'arruzlarıyla kudret ve kuvvetini sarf etdi. Ta'arruzun bugün de devam edeceğini zann etsek bile bu her halde kırılmış, yorulmuş bir ta'arruz olacaktır.”²³⁸

2.4.7. 30 Mart 1921

Yunan birlikleri saat 9.20'de Gündüzbey bölgesinde faaliyetlerine başlamışlardı. Bölgenin hemen bütün cephelerinde şiddetli çatışmalar başlamış bulunuyordu. Saat 13.00'da bütün sağ kanat hattı topçu ateşi almaya başlamıştı. Bununla birlikte Yunan uçakları, alçak uçuşlar yaparak Oluklu kuzeyindeki kıtalara makineli tüfeklerle ateş açmaktaydı. Yunan birliklerinin taarruz hatları birbirlerini izleyerek ilerlemeye devam etmişlerdi. Türk birlikleri İnönü ovasına çekildikten sonra Üçşehitler tepesi Yunan birlikleri tarafından işgal edilmiş vaziyetteydi.”²³⁹

²³⁷ “Anadolu'dan Gelen Tafsîlât-ı Mütemmime”, *Peyâm-ı Sabah*, (1.4.1921), s. 1.

²³⁸ “Kılıç ve Yalan”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (30.3.1921), s. 1.

²³⁹ Çalışlar, a.g.e., s. 194-200.

Sağ kanattaki en şiddetli çarpışmalar Hayriye köyü üzerine ve Elmacık bölgesi sırtlarından gelen Yunan taarruzu neticesinde gerçekleşecekti. Kesin sonuç almaya çalışan Yunan birlikleri, Oluklu yönüne hâkim olarak Türklerin 1.Tümenini, birliklerin geri kalanından ayırmak istiyorlardı. Böylece Türk ordusunun sağ kanadı yarılmış olacaktı. Saat 16.00'da Yunan kuvvetleri Elmacık Deresi kuzey sırtlarını almayı başarmışsa da karşı taarruzla geri atılmışlardır. 17.00'da muharebe oldukça şiddetli bir hal almıştı. Türk topçularının ateş desteği ve bölgenin yeni birliklerle kısaç altına alınmasıyla buradaki Yunan taarruzu tamamen kırılmış ve Yunan birlikleri geri çekilmek zorunda kalmıştır.²⁴⁰

Sol kanattaki Yunan taarruzu ise sabah 06.00'da başlamıştı. 7. Yunan Tümeninin giriştiği taarruz 08.15'te ilerlemiş, İntikam ve Zevvare tepeleri Yunanlıların eline geçmiştir. Bunun üzerine Türk birlikleri Bardanyoltepe-Kovalca batı sırtları ile Kandilli doğrultusundaki mevzilere çekilerek savunma pozisyonu almışlardır. 7. Tümen bu taarruzu devam ettirdiği esnada 07.45'te Batı Cephesi komutanlığı isabetli bir kararla 3. Süvari Tümenine Çokçalar-Telkiçtepe üzerinden Yunan birliklerinin gerisine taarruz emri vermiştir. Yunan birliklerine yapılan topçu atışları da etkili olmuştu. Bu durum karşısında Yunan birlikleri daha fazla ilerleyememişti.²⁴¹

Geride mevzilenen 11. Tümeninde cephe sıkıntısı yaşanmaktaydı. Bunu fırsat bilen Yunan birlikleri tekrar taarruza geçmişlerdi. 11. Tümen komutanı, birliklerin bozulup düzensiz bir şekilde dağılma ihtimaline karşı birlikleri Kandilli doğu sırtları hattına çekmişti. Mevziinin son savunmasını yapma düşüncesindeydi. Saat 14.30'a kadar Yunan taarruzu önemli kazanımlar elde edememişti. Saat 20.00'a kadar devam eden taarruz ve karşı taarruzlarda dolu bir muharebenin sonunda Yunan birlikleri Kovalca doğu sırtlarını savunan Türk birliklerini geriye atmakla yetinmişti.²⁴²

Yaşanan gelişmeler artık Yunan ordusunun taarruz gücünün zayıfladığını göstermekteydi. 30 Mart tarihli Türk resmi tebliği de bunu gösterir nitelikteydi. Tebliğ şöyleydi:

Düşman bugün de bütün cephe şiddetli ta'arruzuna devâm etmiş ve bilhassa sağ cenahda üç fırka ile yaptığı ta'arruz büyük zâyi'ât verdirilerek tard ve merkezde iki fırka ile yaptığı yarma teşebbüsü kıta'âtımızın fedâkârâne müdâfa'a ve müte'addid ta'arruzlarıyla tevkîf edilmiştir.²⁴³

²⁴⁰ Çalışlar, a.g.e., s. 200-201.

²⁴¹ "Papulas'ın Tebliği", **Alemdar**, (1.4.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 405-406.

²⁴² "Anadolu'dan Gelen Tafsilât-ı Mütemmime", **Peyâm-ı Sabah**, (1.4.1921), s. 1; **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, s. 407-408.

²⁴³ "Resmi Tebliğ", **Hâkimiyet-i Milliye**, (1.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", **İstikbâl**, (1.4.1921), s. 1.

Yunan ordusunun taarruz gücünün kırılmaya başlaması İstikbâl gazetesinin de gözünden kaçmamıştı. Gazeteye göre artık zafer çok yakındır. Yunan ordusunun ricatı ise Atina'ya kadar olmak zorundadır. Yazının devamı şu şekildedir:

Harekât-ı Harbiye artık kati surette denilebilir ki lehimizde inkişaf eylemeğe başlamıştır. Birkaç günden beri İnönü'de cereyan eden muharebeler; son tebliğlerden anlaşılacağı üzere düşmanın pek büyük taarruz kitlelerinin iştirakıyla şedid ve kanlı bir surette devam eylemiş ve askerimizin kahramanca sebat ve mukavemeti karşısında bütün o büyük taarruz dalgaları birer birer kırılarak Yunan ordusu azami zayıyata ve azami ümitsizliğe uğrayarak şiddetini kaybetmiştir. Zayıtının bu suretle inkişafı, artık bize Yunanlıların pek zahmetle hazırladıkları taarruz planının akamete neticelenmeye mahkûm olduğunu gösterebilir... Yunanlılar da hatta bütün dünyada bilir. Bilir ki, Yunan ordusu, Yunan milleti ancak şarlatanlıkta, nümâyişte maharet ve liyakat sahibidir, mukavemete tesadûf etmeyeceğini bildiği yerlerde çok güzel pehlivanlık yapılırdı. Fakat iş ciddi ve hakiki bir safhaya girdikten sonra Yunanlıların derece-i kıymet ve kabiliyetleri ne ise yine odur, yani o bildiğimiz ve onun bildiği Yunanlılardır ki hiç değişmez... Düşman olarak karşılırlarına çıktıkları Türk hakkında herkesten ziyade doğru kanaat sahibi olmaları lazım gelirken galeyan hissiyatla her şeyi unuttular.

Yunanlılar şimdi o sarhoşlukların cezalarıyla karşılaşmaya başladıkları bir devre giriyorlar. İkinci İnönü hezimetini o devrin mukaddimesi olacak ve bu hezimetin ordu içinde ve Yunanistan dâhilinde yapacağı tesirat ise inhilal ve ihtilaller vukua getirecek derecede müthiş olacaktır.²⁴⁴

Sebilürreşâd da zayıflayan Yunan taarruzunu şöyle vurgulamıştır:

Yunan ordusunun geçen hafta başlayan umûmî taarruzu üzerine bu hafta Garb Cebhesi'nde pek ciddi muhârebeler olmuş, İnönü'nde inkişâf eden büyük meydan muhârebesi el-ân bazı cenâhlarda bütün şiddetiyle devam etmekte bulunmuştur. Düşman sarsılmış ve ric'ate yüz tutmuştur. İnşâllâh yakında arslan mücâhidlerimiz zafer-i kat'îyi ihrâz ederek inâyet-i Hakk'la düşmanı târumâr edecekler ve Anadolu'nun güzel müslüman memleketini zulûmden, küfrün hâkimiyetinden kurtaracaklardır.²⁴⁵

2.4.8. 31 Mart 1921

31 Mart'ta sağ kanattaki en önemli faaliyet, Türk birlikleri tarafından Yunanlıların elinde bulunan Metristepe üzerine yapılan taarruz olmuştur.²⁴⁶ 4. Tümen, cephenin gerisine yanaşmış ve 58. Alayını da alarak saat 12.30'da Metristepe yönünde taarruz yürüyüşüne başlamıştı. Topçular, Metristepe mevziisini dövmekle beraber cephane azlığından dolayı topçu atışları imha amaçlı olamamıştı. Taarruz gün batımına kadar devam etmiş ancak istenilen başarı elde edilememişti. Topçu cephanelerinin gelmesiyle top atışları yoğunlaşsa da Yunan birlikleri ellerindeki makineli tüfek fazlalığını avantaja çevirerek hücum eden Türk birliklerinin ilerleyişine mâni olmuştu. Akşama kadar süren muharebeler sonunda başarıya ulaşılamamış ve Metristepe Yunanlıların elinde kalmıştır. Ancak Yunan birliklerinin savunma gücü de kırılmıştır.²⁴⁷

²⁴⁴ Faik Ahmet, "Son Safha", *İstikbâl*, (31.3.1921), s. 1.

²⁴⁵ "Cepheler", *Sebilürreşâd*, (31.4.1921), C. 19, S. 474, s. 60.

²⁴⁶ Çalışlar, a.g.e., s. 208.

²⁴⁷ Çalışlar, a.g.e., s. 208-209.

31 Mart'ta Sol Kanat Grubu, 10. ve 14. Süvari alayı ile 10. Kafkas Alayı ve 11. Tümenden bir dağ bataryasıyla 3. Süvari Tümeninden teşekküldü. Birlikler Topçutepe-Kovalca-Kandilli doğusu ile Kandilli sırtlarında mevzii almış vaziyetteydi. Karşısında ise 7. Yunan Tümeni vardı tümen Kandilli bayırı ve güney batısındaki sırtlar hattındaydı. 7. Yunan Tümeninin harekât görevi; 10. Yunan Tümeninin yükünü hafifletmek için Poyra doğrultusunda taarruz etmekti ²⁴⁸ Saat 08.30'da 3. Süvari Tümeni Çokcalar üzerine yürüyerek, topçularını kuzeye yerleştirmişti. 27. Alayını da Darıdere boğazına sürmüştü. Bu sırada Yunan birlikleri grubun sol kanadında bulunan Kandilli'nin güney batısından 10. Alayın bulunduğu tepeye taarruza geçmişti. Yunan topçularının taciz ateşlerine Türk topçuları büyük bir gayretle cevap vermişti. Mevzii savunması yapan Türk birlikleri fazla kayıp vermediği gibi Yunan birliklerini de her açıdan yıpratmıştı. Yunanlılar hangi kanattan ilerlemek isterse hemen durdurulmuşlardı. Yunanlılar, taarruzlarını durdurmuş ve mevziilerine geri çekilmişlerdi. Bugün sol kanattaki muharebeler Yunanlıların taarruz gücünü tamamen kaybettiğini gösterir derecede olmuştu. ²⁴⁹ 31 Mart tarihli Türk resmi tebliği de bunu doğrular nitelikteydi. Türk resmi tebliği şöyledir:

“Düşman bütün kuvvetleriyle İnönü’nde üç günde taarruz etti. Ve pek büyük zayıatla tard edildi. Kahraman ordumuzun kuva-i maneviyesi pek mükemmeldir. Düşman dün dahi her iki cenahtan olarak tahminen altı yedi fırka ile şiddetli taarruzlarına devam etti. Fakat müdhiş zayıat verilerek taarruzdan evvelki mevzilerinden daha geriye tard edildi.”²⁵⁰

Taarruz güçleri kırılan Yunan birlikleri düzensiz bir şekilde halinde çekilmeye başlamışlardı. İlk günden itibaren resmi tebliğlerle cepheledeki gelişmeleri kamuoyuna sunan Anadolu Ajansı, 31 Mart'ta şu ana kadar ki en uzun resmi tebliğini yayınlamıştı. Tebliğ şu şekildedir:

“Dün akşam geç vakte kadar devâm eden muhârebeden sonra Yunan ta'arruzunun kat'î sûretde adem-i muvaffakiyetle neticelendiğinden artık şüpheye mahall kalmamıştır. Kahraman ordumuzun hüdâ-pesend mukâvemeti karşısında düşmanın bütün savletleri zir u zeber olmakdadır. İnâyet-i Hakk'la her cephede muvaffak oluyoruz. Kocaili mıntıkasında müdâfa'alarını suhûletle yapan kıta'âtımız ta'arruza başlamışlardır. Afyonkarahisar civârında harb eden ordumuz düşmanın ileri kıta'âtını mağlûb ederek çekilmeye icbâr eylemiştir. İnönü'de düşmanın kısm-ı küllisine karşı harb eden ordumuzun kudret-i harbiyesi hakkında ne kadar şitâyîşkârâne idâre-i lisân etsek azdır.

Düşman ta'arruzu daha Salı gününden kırılmışdı. O günden bugüne kadar şüphesiz ve ancak Kral (Kostantin)'in tâcını kurtarmak için mezbûhâne ileri sürülen Yunan sürüleri yalnız kendilerini kırdırıp efnâ etdirmekden başka hiçbir neticeye vâsıl olamadılar. Ordumuz düşmanın beş fırkadan ibâret olan bütün kuvvetinin üç fırkasını perişan denecek bir sûretde hırpalamış bulunuyor. Bu mağlûb düşmanın mevzi'ini kıpırdamadan müdâfa'a eden ordumuzu yerinden kımıldatamayacağı tamamen tahakkuk etmiştir. Bugün beklenecek bir haber kalmışsa o da Yunanlıların an be an ric'atine intizârdan ibârettdir.”²⁵¹

²⁴⁸ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 426.

²⁴⁹ TİH, II. Cilt, III. Kısım, s. 427-428

²⁵⁰ “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (1.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (1.4.1921), s. 1.

²⁵¹ “Resmi Tebliğ”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (1.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **İstikbâl**, (1.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Açıksöz** (1.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, **Anadolu'da Yenigün**, (1.4.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, **Gaye-i Milliye**, (1.4.1921), s. 1.

2.4.9. 1 Nisan 1921

Türk ordusunun vermiş olduğu dirençli mukavemeti karşısında Yunan kuvvetleri 1 Nisan gecesi arkalarında artçı birlikler ordunun tamamı geriye çekilmekteydi. Kanlısirt bölgesinde bırakılan güçlü artçı birlikler saat 16.30'da taarruza geçilerek İnönü mevziisinden sökülüp atılmıştı.²⁵² Bu sırada batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa Metristepe'ye gelmiş bulunmaktaydı. Buradan İkinci İnönü Muharebesi'nin Türk Ordusu tarafından kazanıldığını Genelkurmay Başkanlığına müjdelemişti. İsmet Paşa'nın telgrafı şöyledir:

Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Riyâsetine

Metristepe'den 1/4/37(1/4/1921)

Saat 18.30'da Metristepe'den gördüğüm vaziyet: Gündüzbey şimalinde sabahdan beri sebât eden ve dimdâr olması muhtemel bulunan bir düşman müfrezesi sağ cenâh grubunun taarruzuyla gayr-ı muntazam çekiliyor. Bozöyük yanıyor. Düşman binlerce maktûlleriyle doldurduğu muhârebe meydanını silahlarımıza terk etmiştir.

Garb cephesi kumandanı İsmet²⁵³

İsmet Paşa, Türk ordusunun millet adına vermiş olduğu bu mücadelenin kazanıldığını müjdeleyen telgrafını Genelkurmay'a çektikten sonra; Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa'ya şu telgrafı çekmiştir:

İnönü Meydan Harbinde Metristepe'de Garb Cephesi Kumandanı ve Erkân-ı Harbiye-i Umûmiye Reisi İsmet Paşa'ya

Ankara 1/4/37

Bütün tarih-i alemde sizin İnönü Meydan Muhârebelerinde deruhde etdiğiniz vazîfe kadar ağır bir vazîfe deruhde etmiş kumandanlar enderdir. Milletimizin istiklal ve hayatı, dâhiyâne idâreniz altında şerefle vazîfelerini gören kumanda ve silah arkadaşlarınızın kalb ve hamîyetine büyük emniyetle istinâd ediyordu. Siz orada yalnız düşmanı değil milletin ma'kus tâlihini de yendiniz. İstîlâ altındaki bedbaht topraklarımızla berâber bütün vatan bugün muntelhâlarına kadar zaferinizi tes'îd ediyor. Düşmanın hırs-ı istîlâsı azm ve hamîyetinizin yalçın kayalarına başını çarparak hurdaşaş oldu.

Nâmınızı tarihin kitâbe-i mefâhirine kayd eden ve bütün milleti hakkınızda ebedî minnet ve şükrâna sevk eden büyük gazâ ve zaferinizi tebrik ederken üstünde durduğumuz tepenin size binlerce düşman ölüleriyle dolu bir meydan-ı şeref seyr etdirdiği kadar milletimiz ve kendiniz için şa'sa'a-i i'tilâ ile dolu bir ufk-ı istikbâl de nâzır ve hâkim olduğunu söylemek isterim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal²⁵⁴

Mustafa Kemal Paşa'nın yüce gönüllüğünü gösteren ve muzaffer komutanına çektiği telgrafa İsmet Paşa şu şekilde karşılık vermiştir:

²⁵² Çalışlar, a.g.e., 212.

²⁵³ "Muzaffer Kumandanlar Arasında", **Hâkimiyet-i Milliye**, (3.4.1921), s. 1; "İsmet Paşa'yı Tebrik", **İstikbâl**, (3.4.1921), s. 1; "Galipleri Tebrik", **Alemdar**, (5.4.1921), s. 1; "Düşman Binlerce Maktulleriyle Doldurduğu Muharebe Meydanından Kaçıyor", **Açıksöz** (2.4.1921), s. 1.

²⁵⁴ "Muzaffer Kumandanlar Arasında", **Hâkimiyet-i Milliye**, (3.4.1921), s. 1; "İsmet Paşa'yı Tebrik", **İstikbâl**, (3.4.1921), s. 1; "Galipleri Tebrik", **Alemdar**, (5.4.1921), s. 1; "Düşman Binlerce Maktulleriyle Doldurduğu Muharebe Meydanından Kaçıyor", **Açıksöz** (2.4.1921), s. 1.

Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine!

Zulm ve istibdâd dünyasının en zâlimâne hücumlarına karşı yalnız ve şaşkın kalan milletimizin maddî ve ma'nevî bütün kâbiliyet ve kuvvetlerini ruhundaki ateşle toplayan ve harekete getiren Büyük Millet Meclisi'nin reisi Mustafa Kemal Paşa!

Kahraman askerlerimiz, zâbitlerimiz, ve askerlerimizle avcı hatlarında omuz omuza vuruşan fırka ve kolordu kumandanları nâmına takdîrât ve tebrikâtınıza kemâl-i fahr ile arz-ı şükrân ederim.

Garb Cephesi Kumandanı İsmet.²⁵⁵

2.5. Türk Ordusunun Takip Harekâtı (2-4 Nisan)

İnönü mevziinde on gün süren çetin muharebelerle taarruz gücü kırılan Yunan ordusu, çekilmek zorunda kalmıştı. Bu çekiliş Türk ordusu tarafından takip edilerek Yunan ordusu tamamen imha edilmek istenmişti. Bunun için cephedeki tüm birliklere taarruz emri verilerek dağılan Yunan ordusu süratle takip edilmek istenmiştir. Basın takip harekâtını kamuoyuna yine tebliğler vasıtasıyla aktarmıştır.

1 Nisan'da İnönü mevziilerindeki son Yunan birlikleri de sökülüp atıldıktan sonra Türk ordusunun takip harekâtı başlamıştır.²⁵⁶ 2 Nisan'da başlayan harekât Türk basını tarafından dikkatle izlenmiştir. Kaçan Yunan ordusuyla ilk şiddetli temas Bozöyük'te gerçekleşmişti. 2 Nisan 1921'de Bozöyük'teki çarpışmada Yunan ordusundan birçok esir, silah ve hayvan ele geçirilmiştir. Ayrıca çekilmeye devam eden diğer birlikler ise Türk uçakları tarafından bombalanmıştır.²⁵⁷ Düzensiz bir şekilde çekilen Yunan birliklerinden Söğüt 2 Nisan'da Türk ordusu tarafından geri alınırken, Bilecik de Yunan ordusu tarafından boşaltılmıştır. 2 Nisan'daki harekâtın devamı şu şekilde tebliğ edilmiştir:

"Bursa mıntıkasında gayr-ı muntazam bir sûretde ric'at etmekde olan düşmanı şiddetle ta'kîb eden kıta'âtımız 2-4-37'de Bilecik-Pazarcık hattı civârına vâsıl olmuştur. Düşmanın hatt-ı ric'ati üzerine sevk olunan kıta'âtımız Köprühisar ve Nazif Paşa – Kınık hattına ta'arruz etmektedir. Muhârebe meydanında düşman binlerce maktûl terk eylemiş ve dün akşam da süvarilerimizin Söğüt'e girmesi üzerine Bilecik istikâmetine atılan düşman meydan-ı harbde ve yollar üzerinde pek çok topçu ve piyade cephanesiyle esliha ve makineli tüfenk bırakmıştır.

Karaköy Boğazı'nda tarafımızdan obüs topu, otomobil ve tayyare iğtinâm edilmiştir. Murad Vadisi'ne çekilen düşman kuvvetlerinin önü kesilerek perişan bir sûretde şimâl istikâmetine atılmıştır."²⁵⁸

3 Nisan'da devam eden takip harekâtında Yunan ordusu, İnegöl tarafında Refet Paşa'nın birlikleri ile İsmet Paşa'nın birlikleri arasında kalmıştır. Buradaki muharebe oldukça kanlı ve sert

²⁵⁵ "Muzaffer Kumandanlar Arasında", *Hâkimiyet-i Milliye*, (3.4.1921), s. 1; "Galipleri Tebrik", *Alemdar*, (5.4.1921), s. 1.

²⁵⁶ "Papulas Mağlubiyetini Zımnen İtiraf Etti", *Peyâm-ı Sabah*, (5.4.1921), s. 1.

²⁵⁷ "Resmi Tebliğ", *Hâkimiyet-i Milliye*, (3.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", *Anadolu'da Yenigün*, (3.4.1921), s.1; "Tebliğ-i Resmi", *İstikbâl*, (3.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", *Açıksöz* (3.4.1921), s. 1.

²⁵⁸ "Resmi Tebliğ", *Hâkimiyet-i Milliye*, (4.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", *Anadolu'da Yenigün*, (4.4.1921), s.1; "Tebliğ-i Resmi", *İstikbâl*, (4.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", *Açıksöz* (3.4.1921), s. 1.

olmuştur. İki ateş arasında kalan Yunan birlikleri oldukça fazla kayıp vermiştir. İnönü mevziinde kahramanca savaştan Türk ordusu, geri çekilmek zorunda bıraktığı Yunan kuvvetlerine büyük kayıplar verdirmiştir. 3 Nisan'daki kanlı çarpışmanın ardında İnegöl, Türk birlikleri tarafından geri alınmıştır.²⁵⁹

Hâkimiyet-i Milliye, Yunan ordusunu “*kaçmakta en iyi olan ordu*” olarak nitelendirdiği 4 Nisan 1921 tarihli haberinde şunları yazmıştır:

“Dün kıta’atımız akşama kadar kemal-i sür’atle kaçan düşmanı ta’kib ile meşgûl olmuşlardır. Eskişehir’e, Ankara’ya gelmeyi beceremeyen düşman firâr husûsunda da muvaffakiyetsiz görünüyor. Dün akşam aldığımız haberlere nazaran Refet Paşa hazretleri süvari kuvvetlerinin başında olduğu halde düşmanın yanından hatt-ı ric’atini kesmek için sür’atle İnegöl ovasına inmeye muvaffak olmuştur. Bu suretle düşmanın iki fırka kadar mühim bir kuvveti İsmet Paşa kuvvetleriyle Refet Paşa kuvvetlerinin arasında kalmış gibi görünüyor. Bu iki fırkanın bu kısaç içinde sıkışıp kalacağı muhakkak gibidir. Kahramanlarımız için bu eğlenceli ta’kib yürüyüşünde fenâ bir av olmayacak!

İstanbul’dan ve Atina’dan gelen haberler, ta’arruzdan evvel cepheye, İzmir’e, Bursa’ya gitmemek için Yunan ordusundan on bin kadar neferin dağlara kaçtığı bildiriyordu. Atina’da dağlara, cepheye geriye kaçarlar. O halde Kostantin’e sormalı: Bazı sersem, bu sefil ve korkak ve aciz anâsırla nereye çıktın? Ma’amâfih kaçmak husûsunda dünyanın cidden en mükemmel bir ordusu sayılan Yunan askerinin bu defa bu muvaffakiyeti de suya düşecek gibi görünüyor inşallah bugün daha iyi haberler alırız. Düşmanın tahliye ettiği yerler gitdikçe genişliyor Söğüt’ten sonra Bilecik’i de bırakarak kaçdı. Dün akşam geç vakit gelen ma’lûmâta göre bir piyade alayımız (Yenişehir) köprüsünü tutmuştur. Yunanlılar gayet iyi seyyahlardır, hafif gezmeyi severler, onun için güzergahlarında top, tüfek, mühimmat ve daha birçok levâzımı atıp öyle kaçıyorlar.”²⁶⁰

Türk ordusu, ricat eden Yunan kuvvetlerini takibe 4 Nisan’da devam etmiştir. Bir önceki gün iki kuvvet arasında kalarak önemli kayıplar veren Yunan ordusu İnegöl’den de çekilmek zorunda kalmıştı. Köprühisar-Yenişehir şosesinde geri çekilmekte olan Yunan birlikleri ile girilen mücadele sonrasında Yenişehir Türk kuvvetleri tarafından geri alınmıştır. Bununla birlikte Yunan ordusuna ait üç otomobil ile silah ve mühimmatların ele geçirildiği tebliğle bildirilmişti.²⁶¹

23 Mart 1921’de başlamış olan İkinci İnönü Muharebesinin askeri harekât süreci, 4 Nisan’da Yunan kuvvetlerinin; çıkış noktaları olan Bursa bölgesine geri dönmeleriyle birlikte son bulmuştur. Yunan ordusu kesin mağlup bir şekilde İnönü’den kaçmak zorunda kalmıştı. Yunan Başkomutanı Papulas ise herhangi bir yenilginin söz konusu olmadığını dile getirmişti. Papulas, Yunan ordusunun merkez harekât üssüne geri dönmesiyle beraber yayınlamış olduğu tebliğde “*taarruzun tatil edildiğini*” şöyle duyurmuştu: “*Eskişehir önündeki ta’arruz ta’til edilmiştir. Askerlerimiz*

²⁵⁹ “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (4.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *Anadolu’da Yenigün*, (4.4.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, *İstikbâl*, (4.4.1921), s. 1; Açıksöz, 4 Nisan 1921

²⁶⁰ “Düşman Kaçmakta Devam Ediyor, Hattı Ricatî Tehlikededir!”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (4.4.1921), s. 1.

²⁶¹ “Resmi Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (3.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *Anadolu’da Yenigün*, (4.4.1921), s.1; “Tebliğ-i Resmi”, *İstikbâl*, (3.4.1921), s. 1; “Tebliğ-i Resmi”, *Açıksöz* (6.4.1921), s. 1.

kemâl-i intizâm ile üssü'l-hareke mevzi'lerine dönmüşlerdir. Düşman pek ağır zâyi'âta uğradığı cihetle ta'kibde bulunmamıştır. Ordunun kuvve-i ma'neviyesi şevk-âlûddur."²⁶²

2.6. Orduların Zaiyatları

On gün süren bu kanlı muharebeden sonra Türk basını Yunan kuvvetlerinin zaiyatı hakkında kamuoyunu bilgilendirmeye başlamışlardı. İstanbul basınından Peyâm-ı Sabah, İkdâm ve Alemdar; Anadolu basınından ise Hâkimiyet-i Milliye, İstikbâl ve Açığsöz gazeteleri, İnönü Muharebesi'nde Yunan ordusunun kayıpları hakkında malumat vermişlerdi. Peyâm-ı Sabah, İkdâm ve İstikbâl gazeteleri Yunan kayıplarını 3.000'i subay olmak üzere 13.000 olarak göstermişlerdi.²⁶³ Hâkimiyet-i Milliye ve Açığsöz gazeteleri ise Yunanlıların İnönü'de 18.000 askerinin sadece öldüğünü yazmıştır.²⁶⁴ Yine basına göre Türk tarafının zaiyatı 700-800'ü şehit olmak suretiyle toplamda 2.600 civarı idi.²⁶⁵

Türk Genelkurmayının verilerine göre İkinci İnönü Muharebesi'nde Türk ordusunun kaybı şöyledir: *"Subaylar: 44 şehit, 102 yaralı, 4 esir, 2 kayıp, 4 firar olmak üzere toplamda 156. Erler: 637 şehit, 1720 yaralı, 2 esir, 1.359 kayıp, 1.076 firar olmak üzere toplamda 4.794.*"²⁶⁶

Yunan askeri ansiklopedisinin verilene göre ise İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunan ordusunun kayıpları ise şöyledir: *"Subay: 54 ölü, 164 yaralı, 9 kayıp olmak üzere toplamda 227. Erler: 701 ölü, 2609 yaralı, 399 kayıp olmak üzere toplamda 3.709.*"²⁶⁷

²⁶² "Son Yunan Tebliği", **Peyâm-ı Sabah**, (6.4.1921), s. 1.

²⁶³ "Yunan Hezimet-i Mûdhişesi Tafsîlâtı", **Peyâm-ı Sabah**, (7.4.1921), s. 1; "İtiraflar Başladı", **İstikbâl**, (6.4.1921), s. 1;

²⁶⁴ "Resmi Tebliğ", **Hâkimiyet-i Milliye**, (6.4.1921), s. 1; "Tebliğ-i Resmi", **Açığsöz** (6.4.1921), s. 1.

²⁶⁵ "Düşman İnönü Muharebeleri'nde 18.000 Maktul Verdi", **Açığsöz**, (14.4.1921), s. 1.

²⁶⁶ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, C.II, K.III, s.509.

²⁶⁷ **TİH**, II. Cilt, III. Kısım, C.II, K.III, s. S. 509.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İKİNCİ İNÖNÜ MUHAREBESİNDEN SONRA TÜRK BASINI

3.1. Türk Basınında İkinci İnönü Zaferi'nin Yankıları

Türk basınının büyük umutlar beklediği Londra Konferansı'na giden Türk heyetleri henüz dönüş yolundayken Yunan orduları tüm güçleriyle saldırıya geçmişlerdi. Yunanlıların bu taarruzla Türk milletine Sevr'i kabul ettirmek gibi bir amaçları vardı. Ancak dokuz gün süren bu kanlı muharebe sonunda Yunan orduları Türk ordusunun mukavemeti karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştı. Türk ordusunun bu zaferi basında geniş yankı uyandırmış ve gazete sayfalarını doldurmuştur. Hâkimiyet-i Milliye'nin 3 Nisan tarihli, Müfide Ferid imzalı “*Zafer*” adlı başyazıda, yazar zaferi şöyle resmediyordu:

“Zafer, Allaha hamd olsun bir kere daha zafer!...

Bir kere daha, müsella Avrupa'yı, bir avuç Türk kahramanı, önlerinde durdurdular.. Bir kere daha on düşmana bir Türk askeri mukâbele etdi ve onunu da yendi. Bir kere daha Türkler, ebediyen genç kâbiliyetlerinin bütün heyecanıyla, ihtiyar Avrupa'ya Türk kahramanlığının nasıl bir mucize, Türk vatanperverliğinin nasıl bir harika olduğunu öğretiler... Ve onların kanlı ihtirâslarının kuvveti ne olursa olsun, nihayet Türk azmi önünde eğilmeye mecbûr olacaklarını anlattılar...

Şimdi harb sahnesini görüyorum, henüz susmuş toprakların son kalıntıları, son dumanları içinde, yaralı gazilerin iniltileri arasında İnönü'de kana bulanmış, ebediyen mübârek tepelerinden biri üstünde kumandan, henüz kınına sokmadığı kılıncını yere dayamış aşağıdan, önünden kaçan sefil düşmanın mu'azzam ve hain ordusunu seyr ediyor. Fakat bu zaferle bizim önümüzden kaçan yalnız, Yunan'ın bir kara bulut gibi ufku kaplayan müstekrih kasırgası değil, asıl hakîkî mağlûblar, onların arkasında saklanan bütün diğer düşmanların nâ-mütenâhî ordularıdır. Deniz kıyısından ileri gitmeye korkan, fakat oradan bütün kuvvetiyle yardım eden İngiliz... Bir ay sonra mağlûb bir Türk ile görüşmeyi düşünen Lloyd George daha arkada sesi duyulan duyulmayan bütün Avrupa, daha sonra bütün bir âlem, İslâmı boğazlamak için titreyen, yeni eski bütün Hristiyan dünyası! Türk zaferi ve Yunan hezimetini ile hepsinin son ümidleri kırıldı...

Harb sahnesinde işte bütün bunları görüyorum ve bu zaferin ümid dolu ma'nâsı önünde, içimde mu'azzam ve yüksek bir gurur yükseliyor. Bütün ruhumla, beni Türk yarattığı için Allahıma hamd ediyorum. Hamd olsun ki Türküm... diyorum..”²⁶⁸

Yine Hâkimiyet-i Milliye'de yayınlanan, İzzet Ulvi imzalı başka bir başyazıda İkinci İnönü zaferi ele alınırken bir yandan da tarihi detaylara yer verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'in Bizans özellikle de İnönü tekfuruyla arasında geçen olay anlatılmıştır. Tekfurun Osman Bey'e yapmaya kalkıştığı suikast örnek gösterilerek o olaydan 700 sene sonra İnönü

²⁶⁸ Müfide Ferid, “Zafer”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (3.4.1921), s. 1.

sahasında aynı suikastın Türk milletine yapılmaya kalkışıldığı ancak bu zaferle birlikte muvaffak olunamadığı vurgulanmıştır. Söz konusu yazı şöyledir:

“...Yıkılmaya başlayan Bizans imparatorluğunun İnönü, Karacahisar vesair mahallerdeki tekfuruları Osman Gazi’yi kendileri için tehlikeli görüyorlardı. Eskişehir’in Türk beyzadesi ise Osman Gazi’yi kendine Mal Hatun sebebiyle rakib sayıyordu. İşte bunlardan bir su-i kasd tertibi çıktı. Bir gün Osman Gazi İnönü tekfurunun evine dostane ve ihtiramkârâne da’vet edildi. Birçok tekfurular ile Eskişehir beyinin hamiyetsiz ve vatansız oğlu evi muhasara etdiler, hatta Harmanakaya hakimi meşhûr Köse Mihal de bunların arasında idi. Osman Gazi ev sahibinin çehresinde her şeyi okudu, ne var? diye sormalarına İnönü tekfurunu hiç diyordu. Kahraman Osman kılıcını çekerek evden dışarıya atıldı, tekfurular köşe bucak kaçdılar. Köse Mihal’in eteği Osman’ın eline geçti aman diledi. Kahramansın sana ölünceye kadar sadakatle hizmet edeceğim dedi. Tehlike de geçti. İstiklalin bundan yedi yüz sene evvelki sancakcısı işte bu vechile su-i kasddan kurtuldu, çünkü tarih Türk’e istiklal takdir etmişti.

Ne garib talihdir ki yedi yüz sene sonra yine Söğüt, İnönü yanlarında, Eskişehir’in ötelerinde, istiklal hutbesinin okunduğu Karacahisar’ın yakınlarında yine Türk milletine su-i kasdlar yapıldı. Yine aynı düşmanlar mel’ûn yardakçılar bularak İnönü’nde Türk’ün istiklaline kan ve ateşden bir vahşi mezar kazmak için uğraşdılar. Şimdi Osman Gazi’nin şahsına değil, Osman Gazi’nin kalbinde bir aşkla her şeyin farkında yaşayan ve şimdi Türk milletinin ruhunda hayat süren istiklale karşı kanlı su-i kasd tuzağı kurmak istediler. Ne oldu? Eski su-i kasd gibi sonsuz. Evvelce tekfurular Osman Gazi’ye karşı İnönü’nde nasıl namerdlik ve hıyanetden başka bir şey yapamadılarsa onların torunları şerr’l-halefleri Yunanlılar da Osman’ın Türk milletinin ruhunda yaşayan maksadına karşı yine İnönü’nde aynı sûretde denaet ve hıyanetden başka bir şey yapamadılar. İşte kaçıyorlar, bir hayırsız, bir su-i kasdcı halinde kaçıyorlar. Ertuğrul’un türbesini Türk köylülerinin yuvalarını yakan bu kundakçılar işte kaçıyorlar.”²⁶⁹

İstikbâl gazetesi, İkinci İnönü Muharebesi’nin Türk muvaffakiyeti ile biteceğine bir an bile şüphe duymadığını muharebe sürecinde sürekli ifade etmişti. Türk ordusunun kesin zaferi sonrasında gazetede Faik Ahmet imzalı 2 Nisan’da yayınlanan “Kaçıyorlar” ibareli başyazıda milli duygular ve zaferin gururu ağır basmaktaydı. İnönü zaferiyle ilgili yazı şöyledir:

“Yunan ordusu nihayet Türk’ün; kalbi çok geniş ve zengin bir azim ve iman yatağı olan kahraman milletin; kahredici, öldürücü yumrukları altında ezilerek, parçalanarak, perişan ve izmihlale uğramış bir halde Yunanistan yolunu tutmuş, kaçıyor. Evet, kaçıyor Anadolu medeniyet bayrağını Yunanistan’ın şule-i medeniyet ve halasına sokmak için o mağrurane ve kendi ırkına, kendi milliyetine hali bila-perva ile ileri atılan Türkler hakkında sanki tanımadıkları, bilmedikleri milletmiş gibi insanlığın ağzına almakta çekineceği küfürleri savurarak, onları bir avuç hesap ederek, devamlı vurmaktan bir haftada Ankara’ya gidip sevdiklerine bulunduklarından bahsederek, aslanlar yatağına saldıran mesverenin o bir zaman Türk’ün önünde diz çöken biçareleri şimdi neye uğradıklarını bilmeyerek ve bilmeyecek derecede topunu tüfeğini savurup alabildiğine firar ediyorlar. Yunan ordusunun büyük feci, feci olduğu kadar da utançlı akıbetini doya doya seyretmek, emsalsiz kahramanlıklarla Yunanlılara haddini ve dersini veren şanlı ve şerefli ordumuza bir selam göndermek ve hürmet-i isal ederek seyretmek.”²⁷⁰

Yine İstikbâl gazetesindeki “İnsiyam” başlıklı imzasız bir köşe yazısında ise ilginç ifadeler dikkat çekmektedir. Trabzon’da yayınlanan İstikbâl gazetesi şehrin kültürünü yazısına taşımıştır. Zira söz konusu yazı “Uşaklar” ifadesiyle başlamaktadır. Bunun gibi birçok yöresel kültürü

²⁶⁹ İzzet Ulvi, “İnönü”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (6.4.1921), s. 1.

²⁷⁰ Faik Ahmet, “Kaçıyorlar”, *İstikbâl*, (2.4.1921), s. 1.

yansıtan detayların mevcut olduğu yazıda, Yunanistan “dünyanın en belalı milletine” bulaşmakla itham edilerek ağır bir dille de eleştirilmektedir. İmzasız bir şekilde yayınlanan bu önemli yazı şöyledir:

Uşaklar! Tebrik ederim, Patris Efendi uçtu, haberiniz var mı? İnönü’nde hesap veriyormuş! Öyle anlaşılıyor ki İnönü denilen sırat köprüsü Yunan süvarisin işarını kayt iden kitli bir yer olmuş! Mezarıyla koçan kesiyor, Patrik bir taraftan dolduruyor! Konferansın kulağı çınlasın, o da gayret etti, inkâr olunamaz! Zavallı Konstantin, bedbaht Venizelos, Yunan! Ne diyeyim, ne söyleyeyim, kime şikâyet edeyim! Etse idi sekiz günden beri bu işle meşgul oldu! İnönü’ndeki muharebeleri takip etti! Kabahat yine Yunan’da! Senin nene lazım! Toraman! Bilmez misin ki pantolon askısızdır! Hemen düşer! Gider, gider de dünyanın en belalı milletine çatarsın! İş bulamadığı zaman kendi gölgesiyle dövüşen Türklerle muharebe sana mı kaldı, a budala! Anadolu’yu istila, Ankara’yı fethedeceksin! Büyük Millet Meclisi’ni dağıtacak, Mustafa Kemal’i İngilizlere teslim edeceksin, sonra İzmir’in, Bursa’nın, Trakya’nın, daha sonra İstanbul’un Fatih’i olacaksın öyle mi? Kaç defa tecrübe edecek! Türklerle ne vakit harp ettikde ak alınla sağlam pantolla geri döndün! Bütün dünyaya yumruk sallayan Türklerin kesekte başarmış olduğu bu zannın henüz dumanı kesilmedi kahbe oğlu! Yedikçe kuvvetleniyor, şişiyor, ayı kursağı gibi pat demeden çatlıyorsun! Dünden, dolaştık tabanları düzledik, yağladık, yine İnönü’ye yanaştık! Dokuz günden beri arslan yatağına hücum ettik, taş, toprak, odun attık, Patrik’i de biz soktuk! İnönü’ye her hamle ettikçe Patrik’i de; konferansı da yıllandırdık, kovulduk, kırıldık, nihayet sen de bizlendin, Varol!²⁷¹

Anadolu’da Yenigün gazetesi M.V imzalı bir başyazıda ise Yunanistan’ı İngilizlerin doğudaki yayılcı politikasında maşa olduğunu öne çıkarmıştır. İkinci İnönü Muharebesi’nde alınan zaferi kutlarken Londra Konferansı’na ve İngiliz Başbakanı Lloyd George’a eleştirilerde bulunmuştur. Zaferi bir dış siyasi başarı olarak ele alan “Zaferden Sonra” başlıklı yazı şu şekildedir:

“Yunan ordusu silahlarımızın önünde yenildi, kaçıyor. İnönü’de ikinci defa münhezim olan Yunan ordusuyla berâber İngilizlerin şark istilâ siyasetinde kör bir aletleri olan Yunanistan ve milletleri esir etmek isteyen İngiliz hırsı Türkün imanlı azmi önünde yeniliyor. Dünyanın en dar görüşlü ve en haris hükümet adamı olan Lloyd George hülyalarının bu inhizâmını Londra’da duyduğu zaman kim bilir ne derin bir çöküntü ile ezilmiştir. Fakat bu haris adam İngiliz riyakarlığının bir numunesidir. Son Yunan ta’arruzu başlamazdan evvel bize bir (Londra Konferansı) oyunu oynamak istemiş olan İngilizler şimdi yine o riyakar simalarıyla ve bu defa biraz daha eğilmiş bir başla ortaya atılacaklar ve harbde bükemedikleri Türk azmini yeni bir siyaset dalaveresiyle kırmak isteyeceklerdir. Askerlerimiz büyük vazifelerini tarihi bir kahramanlıkla yapar ve Anadolu’ya hürriyet ve istiklâlini kazandırırken şimdi o kadar büyük bir vazifede siyasilerimize teveccüh edecektir. Düşmanlar kimbilir belki bir yeni konferans daha akd etmek ve bu defa bizi biraz daha gülyüzle karşılamak isteyeceklerdir. Fakat hayır.. Ey Avrupa’nın köhne ve haris budala siyasileri!.. Bu defa hayır.. Memleketimizin en güzel parçaları İzmir, Bursa, Antalya, Adana ve İstanbul.. Siz sefil düşmanların Yunan, Fransızın, İtalyan ve İngilizin işgâl ordularıyla zebûn ve yaralı iken Anadolu sizin hiçbir konferansınıza gelmeyecektir. Biliyoruz ve öğrendik, sizin konferanslarınız bir hiçdir. Ve onların arkasında yine sizin sefil hırslarınız gizlidir.

Ey Türk! Büyük ve mukaddes da’vânı konferanslarla değil, belki silahının ve azminin kuvvetiyle kazanacağına inan. Ve bu defa da mağlûb düşen hâin bir gülümseme ile “geliniz bir daha görüşelim” derken ona evvela bütün Anadolu’dan ve bütün işgâl etdiğiniz topraklarımızdan çıkınız diye cevap ver.”²⁷²

²⁷¹ “İnsiyam”, **İstikbâl**, (3.4.1921), s. 1.

²⁷² M.V, “Zaferden Sonra”, **Anadolu’da Yenigün**, (3.4.1921), s. 1.

İnönü'deki Türk ordusunun zaferi Peyâm-ı Sabah gazetesinde 3 Nisan'da "İkinci İnönü Muzaffariyeti" başlıklı yazıyla kamuoyuna duyurulmuştu.²⁷³ 5 Nisan 1921 tarihli "İnönü Galibi" başlıklı bir diğer yazıda ise Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'dan bahsedilmekteydi. Yazı İsmet Paşa'nın bugüne kadarki askeri kariyer hayatını özetlemekteydi. Gazetede İsmet Paşa; varlığından ötürü ordunun iftihar edilecek bir kişi olarak gösterilmişti. Söz konusu yazı şu şekildedir:

İkinci defadır Yunan ordusunu İnönü'nde perişan bir sûrette mağlûb eden İsmet Paşa, Osmânî ordusunun vücûduyla iftihâr edeceği en mümtâz erkân-ı askerîyesindendir. Müşârun ileyh daha mekteb-i harbiyede iken zekâ ve iktidârıyla, meziyyât-ı askerîyesiyle mu'allimlerinin nazar-ı muhabbet ve takdîrini celb etmişti. 315 senesi erkân-ı harb yüzbaşılığıyla mektebden neş'et ettikten sonra Rumeli ordularında ifâ-yı vazîfe eylemiş ve bilhassa Edirne'deki atık ikinci ordu erkân-ı harbiyesinde bulunarak vukû' bulan bi'l-umûm askerî teşkilât ve istihzârâtta en mühim âmil olmuştur. İsmet Paşa, necâbet-i ahlakiye ve fezâil-i ulviyesiyle silah arkadaşları miyânında bir numûne-i imtisâl teşkil eylemiş idi. Son derece mütevâzi' ve mahviyet-perver olan müşârun ileyh uhdesine tevdi' olunan bütün vazîfeleri kemâl-i i'tidâl ve sekînet ile karşılar ve en hurde nikâtına kadar tamâmen nüfûz ettikten sonra çizdiği planı üzerinde kat'iyyen inhirâf etmeksizin azm ve metânet ile yürür idi. Ma'lûmât-ı askerîyesi son derece vâsi' ve metîndir.

Ordu arasında nâmı dâimâ büyük bir hürmetle anılır. Harb-i umûmîde ifâ-yı vazîfe eylediği bütün cephelerde tanzîm eylediği planlar ordu başında bulunan harîs şöhret kumandanlarca ma'a't-teessûf hüsn-i sûrette karşılanmamış idi. O vakit karargah-ı umûmîde müşâhede olunan ihtilâf-ı efkârı izâle için harbiye müsteşârlığına getirilmiş ve uzun müddet mezkûr vazîfede bulunmuştur.

Ankara'da erkân-ı harbiye-i umûmiye riyâsetinde bulunduğu müddet zarfında derin bir sekînet ve i'tidâl ile tanzîm eylediği planı müte'âkib garb cephesi kumandanlığını deruhde ettikten sonra Yunanlıların iki büyük ta'arruzunu kahkârî bir hezimete kalb eylemiştir.²⁷⁴

Sebilürreşâd ise Yunanlıların bu ikinci İnönü girişiminin Londra Konferansı'ndaki başarısızlığını örtmek amacıyla tertip edildiğini dile getirmişti. Ancak kahraman Türk ordusu Yunanistan'ın bu emellerini boşa çıkardığı şöyle dile getirilmişti:

"Londra Konferansı'ndaki muvaffakiyetsizliğini tamîr ve kuvâ-yı İslâmiyye- yi mahvetmek üzere dört yüz kilometrelik cebhede, Eskişehir ve Karahisar istikâmetlerinde, hücum eden yüz bin kişilik Yunan ordusu ile yedi gün yedi gece devam eden büyük meydan muhârebelerinden sonra İnönü'nde avn-i Hakk'la kahraman ordumuz düşmanı kat'î surette mağlûb ederek zaferi kazanmıştır. Kudurmuşçasına saldıran Yunan sürûleri günlerce yalçın kayalara başını çarparak paramparça olmuştur. Azîm telefât veren düşmanın taarruzu tamamıyla kırıldıktan sonra ordumuz mukâbil taarruza geçerek ikmâl-i muvaffakiyet ve zaferle takibe başlamıştır."

sözleriyle zaferi duyurmuştur.²⁷⁵

Alemdar ise 4 Nisan'da "Ordu Türk Namusunu Yine Kurtardı" başlığıyla zaferi sayfalarına taşımıştı.²⁷⁶ 6 Nisan'da ise şu sözlere yer verilmişti:

²⁷³ "İkinci İnönü Muzaffariyeti", **Peyâm-ı Sabah**, (3.4.1921), s. 1.

²⁷⁴ "İnönü Galibi", **Peyâm-ı Sabah**, (5.4.1921), s. 1.

²⁷⁵ "Anadolu", **Sebilürreşâd**, (8.4.1921), C. 19, S. 475, s. 63.

²⁷⁶ "Ordu Türk Namusunu Yine Kurtardı", **Alemdar**, (4.4.1921), s. 1.

“Tekrâr ederiz: Yunanistan, yalnız İzmir’den değil, Trakya’dan da vazgeçmeli... Harbde farazâ gâlib gelseler de bu lüzûmu derk ve kabûl, garb komşularımız için bir zarûretidir. Milletlerin siyâseti, hırs ve iştihâ ile değil, akıl ve mantık ile, tarih ve coğrafyası icâbâtına göre ta’yîn olunur. Aksini ihtiyâr, her vakit ziyândır.”²⁷⁷

3.2. İkinci İnönü Münasebetiyle Gelen Tebrikler ve Yapılan Kutlamalar

İnönü mevzilerinde Türk ordusunun büyük bir direniş ile yürütmüş olduğu mücadele ve almış olduğu zafer hem yurttan hem de yurtdışında yankı uyandırmıştı. TBMM’yi daha önceden tanıyan devletler Türk ordusunun almış olduğu bu zaferden sonra Türkiye’yi tebrik etmişlerdir. Bunlardan biri Rusya diğeri ise bağımsızlığını yeni kazanmış olan Afganistan idi. Rusya’nın Ankara elçisi Budu Mdivani tarafından gönderilen tebrik telgrafı Hâkimiyet-i Milliye’de şöyle yayınlanmıştı:

Kıta’âtınızın mevcûdiyet-i milliyelerini müdâfa’â için fevka’l-ade cesâret ve sebâtla ve şâyân-ı takdîr bir fedâkârlıkla harb ederek bu sayede kendilerine fâik ve garb emperyalistleri tarafından himâye ve mükemmelen techîz edilmiş olan bir düşmanın savletine günlerce dayanmakla kalmayıp düşmanın ta’arruzunu kırdığını ve onu ricate mecbur ederek ana topraktan tard için ta’kîb ettiğini hükümet-i metbû’ama bildirmek şerefiyle mübâhî oldum. Türk milletinin Anadolu’da vaz’iyyetini tahkîm eden bu muvaffakiyetden dolayı zât-ı âlîlerini tebrik ederken yakında Yunanlılara karşı kat’î bir muzafferiyetle Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Paşa hazretlerini tebrik etmek sa’âdetine nâil olacağımı ümîd ediyorum. Bu muzafferiyet Anadolu’yu Yunanlılardan tathîr edecek ve hükümet-i milliyeye garb emperyalizmini ezmeye ve gasb edilen haklarını istirdâd etmek sûretiyle şarkın mazlûm akvâmını yükseltmeye ma’tûf mesâ’îyi düşünmek fırsatını verecektir.²⁷⁸

TBMM adına Hariciye Vekili Muhtar Bey ise Mdivani’ye şu cevabı vermiştir:

Mümessil Efendi hiçbir mülâhaza-i insâniyetkârâne ile mukayyed olmayan bir düşmanın muhâcemâtını kırarak henüz istilâ edilmeyen aksâm-ı vatanı zât-ı âlînizin pek doğru olarak söylediği vechile şecâ’at, metânet ve fedâkârlıklarıyla muhâfaza eden kahraman kıta’âtımız hakkında ibzâl buyrulan takdîrât-ı sitâyîşkârânenize bilhassa teşekkür ederim. Yunanlılara karşı ihrâz edilecek kat’î bir muzafferiyet ile tekmîl aksâm-ı vatanın istihlâs-ı karîbi hakkındaki temenniyâtınızın yakında olacağını ve bu hâdise-i mes’ûde sayesinde cihanda hakk ve adâletin muzafferiyeti te’mîn edilmiş bulunacağını kaviyyen ümid ederim. İhtirâmât-ı fâikamin kabulünü ricâ eylerim efendim.²⁷⁹

Türkiye ile kurulan iyi ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla Afganistan tarafından Türkiye’ye gönderilen elçilik heyeti yoldayken; Türk ordusunun İnönü’deki muzafferiyeti öğrenilmişti. Heyet başkanı Sultan Ahmet Han, Mustafa Kemal Paşa’ya, Türk topraklarına ayak bastığını söyledikten sonra zaferi tebrik eden bir telgraf çektimişti.²⁸⁰ Mustafa Kemal Paşa da bu inceliğe şöyle cevap vermişti:

²⁷⁷ Mahir Said, “Dediğimiz Çabuk Çıkıyor”, *Alemdar*, (6.4.1921), s. 1.

²⁷⁸ “Sovyet Rusya Zaferimizi Tebrik Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (8.4.1921), s. 1.

²⁷⁹ “Sovyet Rusya Zaferimizi Tebrik Ediyor”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (8.4.1921), s. 1.

²⁸⁰ İbrahimi, a.g.t., s. 31.

“Memleketimize vüsûl ve teşrîfinizi ve ordu-yı İslâm tarafından düşmanlarımıza karşı ihrâz edilen büyük muzafferiyetden mütevellid memnûniyet ve tebrikâtınızı bize iblâğ eden telgrafnâmenizi aldık.

Kahraman askerlerimizin zulm ve mel’ânet kuvveti olan Yunanlılara karşı kazandığı muvaffakiyet ne kadar müceb-i hazzımız olmuşsa dîn-i mübîn-i İslâmın en kavî bir râbıta-i uhuvvetle kendisine rabt ettiği Afganistan’ın selâmını bize getiren ve iki kardeş memleket arasında doğrudan doğruya te’sîs-i münâsebet etmek imkân-ı mes’ûdiyetini hâsıl eden heyet-i aliyyenizi vatan toprağında kabûl etmek o kadar müceb-i fahr ve memnûniyetimiz olmuştur. Garb ve cenûb cepheleri kumandanları İsmet ve Refet Paşalara tebriklerinizi derhal tebliğ etdik.

Cenâb-ı Hakk’dan tazarru’ ve niyâz ederiz ki heyet-i aliyyenizin memleketimize ayak basması ve iki dost ve kardeş memleketi yekdiğerini rabta vâsita olması memleketlerimizin istikbâlî için dâimî bir sebep-i hayr ve sa’âdet olsun.”²⁸¹

Yunan işgal güçlerinin TBMM’nin düzenli ordusu tarafından durdurulması içerde de büyük yankı uyandırmış Türk basınını oldukça heyecanlandırmıştı. Bununla beraber Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve vatandaşlar bu zaferden dolayı TBMM’ye oldukça heyecanlı telgraflar çekmişlerdir. Trabzon Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından, TBMM’ye ve ordu komutanlarına çekilen telgraflar şöyleydi:

Millet Meclisi Kumandanlarını Tebrik:

Ordumuzun emsalsiz kahramanlıklarla garb cephesinde ihrâz eylediği büyük zaferi o şanlı ordunun şerefli kumandan ve efradına büyük selam hürmet isal ederek tebci eyleyken milli davamız uğrunda giriştiğimiz mukaddes mücadelede bizi gayemize pek çok yakınlaştıracak olan bu muvaffakiyet-i azimetten dolayı milletin tecelligahı olan Büyük Millet Meclisi’ni de en har ve samimi hislerle tebrik ve muzafferiyatımızı temenni eyleyiz.

Garb ve cenub ve Kocaeli Kumandanlarına keşide edilen telgrafnamedir:

Pek şanlı ve kahraman ordumuz İnönü’de ve bütün bu cephelerde ihrâz eylediği büyük zaferle bütün milletin ve bütün vatanın hakkaten minnettarlığını kazanmıştır. Milli davamız uğrunda giriştiğimiz mukaddes mücadelede bizi gayemize pek çok yakınlaştıracak olan bu muvaffakiyetten dolayı ordumuzun erkân-ı zabitanını hürmetle tebrik ederiz.”²⁸²

Mustafa Kemal Paşa bu tebrik telgrafına “*Vatanın kurtuluşu mesaisi hakkında gösterilen heyecan ve yüksek alakadan dolayı teşekkür olunur efendim*” cevabını vermiştir. İsmet Paşa ise Trabzon’un sevgili halkının bu tebrik ve taltiflerine karşı; ordusunun subayları ve erleri adına gurur duyduğunu belirttikten sonra teşekkür etmiştir.²⁸³

Zaferin heyecanı ve coşkusu vatandaşlar da yaşamıştı. 3 Nisan tarihli Hâkimiyet-i Milliye “*Ankara Dün Heyecanlı Bir Zafer Günü Yaşadı*” başlığıyla milletin sevincini şöyle aktarmıştır:

Dün Ankara, bir zafer günü yaşadı. İkinci İnönü Meydan Muhârebesi’ni kazanan ordunun ve bu orduya maddeten ve ma’nen tamamıyla müzahir olan milletin yaşattığı ve yaşadığı bir zafer günü! Yarabbi, dün ne heyecanlı ne coşkun bir gündü! Hiss olunuyordu ki bir şeyler yıkıyorduk ve yıkılıyordu. Biz, o yıkılan şeyin ne hunhar ne canavar bir düşman olduğunu bütün idrâkimizle anlıyorduk. Anlıyorduk ki bize hücum eden kuvvet, bu asrın en alçak, harîs ve soyguncu gürûhudur! Bu sefil sürünün bu güzel memleketde gözü vardı. Daha on beş yirmi sene

²⁸¹ “Afgan Sefirinin Telgrafına Cevap”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (13.4.1921), s. 1.

²⁸² “Millet Meclisi’ni ve Kumandanlarını Tebrik”, **İstikbâl**, (3.4.1921), s. 1.

²⁸³ “Mustafa Kemal Paşa’nın Cevabı”, **İstikbâl**, (12.4.1921), s. 1.

evvel (Dömeke)'de dayak yiyen bugünkü kralıyla bu aç sürü Türk'ün elindeki lokmaya hain gözlerini dikmişti!

Bu hırsı körükleyen yordakçılılarıyla birlikde Yunan İnönü'nde kahraman ordumuzdan ikinci ve çok zorlu bir dayak daha yedi! Bu dayak, onu o kadar sersemletti ki sendeleye sendeleye sürükleniyor ve kaçıyor!

Türklerin, kazandıkları bu zaferden dolayı göğüsleri ne kadar kabarsa yeri var!: Çünkü esir ve zelil yaşamamak için en yüksek fedakarlıkları ve azimleri gösteren millet bu sırada Avrupa'nın "hasta adam" dedikleri Türk oldu!²⁸⁴

İstikbâl gazetesi Ankara'daki zafer kutlamalarını kamuoyuna şöyle vermiştir:

Kahraman ordumuzun İkinci İnönü Meydan Muharebesi'ni de kemal-i şan ve şerefle yâd etmesi ve galebe çalması, bayraklar ile donatılan şehrimizde heyecanlı tezahürat ile tesit edildi. Dün gece harp okulu kıtaları askeriye ve mülkiye mektepleri talebesi tarafından mürekkep fener alayı, Büyük Millet Meclis binası önünden tevakkuf etmiş ve şarkılarla şehri dolaşmıştır. Bugün de her sınıf halk ve cemiyetin bütün mektep talebesinin iştirakiyle muazzam merasimler icra kılınmış, Büyük Millet Meclisi önünde ahali namına Samih Rıfat Bey tarafından irat olunan nutka Meclis namına Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Besim Atalay Beyler tarafından cevap verilmiş ve Kırşehir mebusu Müfit Efendi'nin dualarından sonra kurbanlar kesilmiştir. Ardından esnaf cemiyetleri ile mektepler tarafından bir resmi geçit yapılarak merasime nihayet verilmiştir.²⁸⁵

Halkın coşkusunun bir diğer adresi Eskişehir olmuştu. Cepheye yakın olan şehir, aynı zamanda taarruza geçen Yunan ordusunun da hedefi idi. Yunan ordusunun çekilmeye başladığının haberi gelmesi üzerine hem halk hem de şehirdeki asker birbirlerini tebrik etmeye başlamışlardı. Zafer haberinin alındığının ertesi günü Eskişehir'de bir sevinç mitingi yapılmıştı:

"On bin kişiyi mütecaviz çoluk çocuk, kadın, erkek meydanda toplandı. Harb harekâtını ve malumatını yakından takib etmek üzere Eskişehir'e gelmiş bulunan Bursa meb'usu Muhyiddin Baha Bey heyecanlı ve hararetle bir nutuk irad etdi. Bu nutuk dehşetli alkış tufanı içinde bitdi. Ondan sonra daha birçok hatibler izhar-ı tehassusat etdiler. Coşku içinde bulunan cemaat, faal mutasarrıfları Hilmi Bey'le birlikte hastanelere gittiler, hastaları ziyaret ederek hepsine sigaralar ikram ettiler ve geceyi de parlak bir fener alayı ile geçirdiler."²⁸⁶

Zafer coşkusu yaşanan şehirlerden birisi de Trabzon'du. İnönü zaferinden dolayı şehir bayraklarla donatılmış vaziyetteydi.²⁸⁷ Şehirde görkemli bir fener alayı düzenlenmiş, şehir baştan aşağıya dolaşarak Türk ordusunun zaferi şehrin bütün sakinlerince kutlanmıştır. İstikbâl gazetesi görkemli fener alayını şöyle anlatmıştır:

23 Mart'ta başlayan Yunan taarruzunu ilk gününden beri Trabzon'da hiçbir heyecan ve ufak bir ümitsizlik hasıl olmamış ve bilakis ordumuzun ibraz edeceği kahramanlıkla Yunan askerlerinin köpekler gibi firarına sarsılmaz bir kanaatle intizar ediliyordu. Evvela Cenab-ı Hak'tan, sonra kudret alan kumandanlarımızdan ve kahraman askerlerimizden zafer bekleyen cesur Trabzonlular münhezim düşmanın büyük firarı üzerine birkaç günden beri devam eden

²⁸⁴ "Ankara Dün Heyecanlı Bir Zafer Günü Yaşadı", **Hâkimiyeti Milliye**, (3.4.1921), s. 1.

²⁸⁵ "Ankara'da Tezahürat Vatanperverâne", **İstikbâl**, (4.4.1921), s. 1.

²⁸⁶ "Eskişehir'de Zafer Şenliği", **Hâkimiyet-i Milliye**, (6.4.1921), s. 1.

²⁸⁷ "Şehrimizde Fener Alayı", **İstikbâl**, (3.4.1921), s. 1.

yağmurlardan dolayı sokaklara inememişti. Cenab-ı Hakk'ın bahş ettiği zafer gibi akşamüzeri lütuf ve müsaadesi eseri olmak üzere yağmur dinmiş ve gece semada tek tük yıldızlar görülmeye başlamıştı.

Akşamın saat yedisinden sonra halkın bir kısmı elinde fener olduğu halde Zağnos Meydanı'na toplanıyordu. Tertib edilen program mucibince asker, jandarma, polis ve bilimum mekteb talebeleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından ihzar edilen fenerleri Darü'l Muallimin binasından, Türk zaferini göklere isal eden bir imanı ve mekteb talebelerinin milli ve vatani marşları ile ve fener alayı, büyük bir kalabalık bir kabile olarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti önüne gelmişti. Orada gazetemizin sermuharri Faik Ahmet Bey pek hararetli bir lisanla bir nutuk irad eylemiş, halkın pek şaşkın sevinç hisleriyle tertib eylediği alayın kutsi manasından büyük zaferin vatanın bir tarafından öbür tarafına kadar hatta İslam dünyasına kadar tesit edilmekte olduğundan bu zaferle Türk'ün kazandıklarından ordunun kahramanlıklarından sitayişkarane bir surette bahs eylemiş ve artık düşmanların son istinatgahı da kırılmıştır, üzerimize saldıracak kuvvetleri yoktur demiş ve olsa da arkamızda onları ezecek davamızı zafere götürecek kahraman bir ordunun şanlı, şerefli bir ordunun bulunduğu ve bundan sonraki günlerimizin ve gecelerimizin de bu geceki gibi nurlu ve çiçekli olacağını söylemiş ve o günlerin saadetine yol açan büyük zaferi, Büyük Millet Meclisi'ni ve o meclisin büyük reisini ve büyük kahraman ordusunu kumandanlarıyla zabitleriyle neferleriyle tebrik ve tebci ederek tesit eylemiş ve yaşasın büyük milletimizin ve büyük ordumuz sözleriyle nutkuna nihayet vermiş, sürekli alkışlanmıştır.”²⁸⁸

Trabzon halkının zafer sonrası yoğunlaşan milli duyguları kutlamalar ile yatışmamıştı. Öyle ki bu kahramanlık öyküsü ölümsüzleştirilmek istenmişti. Bunun için de şehrin doğusunda bulunan Kavak Meydanı, yeni ismiyle İnönü Meydanı olarak değiştirilmişti.²⁸⁹

Aynı coşku ve sevinç Muğla'da da vardı. Muğla'da halk kasabayı baştan başa bayraklarla donatmıştı. Öğrenciler ve halk büyük bir coşku ve gurur içinde şarkılar söyleyerek kasabayı dolaşmışlardı. Gece bir fener alayı oluşturulmuş, gündüz ise mevlüt icra edilmişti.²⁹⁰ Kütahya da sevinç gösterilerinin yapıldığı başka bir şehirdi. Öğrenci ve halkın belediye binası önünde toplandığı halde bir miting düzenlenmiştir. Nutuklar ve menkıbelerle İkinci İnönü zaferi kutlanmıştır.²⁹¹

Yunanlıların İnönü'de taarruza geçmesini fırsat bilen Rumlar İstanbul'da kutlamalar yapmaya başlamışlardı. Ancak muharebenin, Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanmasının ardından sevinme ve gururlanma sırası İstanbul'un asıl sahiplerine gelmişti. Rum nüfusun yoğunlukta olduğu bölgeler derin bir sessizliğe bürünürken İstanbul'un dört bir yanı Türk bayraklarıyla donatılmıştı.²⁹² İnönü zaferinin sevinci ve heyecanı sadece bu şehirlerde kısıtlı kalmamış Kastamonu, Giresun, Tokat ve birçok Anadolu vilayetinden tebrik telgraflarının yanı sıra mitingler düzenlenmiş ve kurbanlar kesilerek zaferlerin devamı için dualar edilmiştir.²⁹³

²⁸⁸ “Şehrimizde Fener Alayı”, *İstikbâl*, (6.4.192), s. 1.

²⁸⁹ “İnönü Meydanı”, *İstikbâl*, (27.4.1921), s. 1.

²⁹⁰ “Muğla'da Tezahürat”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (17.4.1921), s. 1.

²⁹¹ “Kütahya'da Tezahürat”, *İstikbâl*, (7.4.1921), s. 1.

²⁹² “İstanbul'da Muzafferiyetimizin Tesiri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (11.4.1921), s. 1.

²⁹³ “Her Tarafta Şenlikler”, *İstikbâl*, (8.4.1921), s. 1.

3.3. Basına Yansıyan Yunan Mezalimi

Yunanistan, İtilaf Devletleri ile yapmış olduğu paylaşma anlaşmaları doğrultusunda Batı Anadolu ve Trakya bölgelerini işgal etmişti. Yunanistan'ın bu bölgeler üzerindeki işgal planı geçici değil kalıcı olmaya dayanmaktaydı. İşgal edilen bölgelerde Türk-Müslüman kimliğine sahip olan insanların; canları ve malları gerek Yunan askerleri gerekse yönetim otoriteleri tarafından hiçe sayılmıştı.

Yunanistan işgali altındaki bölgelerde yaşayan halka yapılan baskı ve zulümler, İkinci İnönü Muharebesinin hemen öncesinde başlamıştı. Zira Yunan ordusu Birinci İnönü mağlubiyetinin intikamını bu bölgelerdeki Müslüman halktan çıkarmaktaydı. Bu zulüm sistematik bir şekilde ilerlemekteydi. Yunanistan idaresi, göç ve baskılarla Yunan hakimiyetinin kabul edilmesini amaçlarken, Yunan ordusu da yakma, yaralama, cinayet ve tecavüz gibi eylemlerle halkı sindirmeye çalışmıştı.

Anadolu ve Trakya'da ilhak amacıyla işgal edilen bölgelerde yaşayan Türk ve Müslümanlar Yunanistan tarafından gerek öldürülerek gerekse de göçe zorlanarak; bir etnik değişim gerçekleştirme amacı güdülmüştür. Bu mezalime Rum çeteler de dahil olmuşlardır.²⁹⁴ Zira bölgedeki nüfus çoğunluğunun Rumlar lehine gösterilmesi uluslararası alanda Yunanistan'ı bu işgallerde haklı kılacaktı. Bölgede zulüm ve baskıyla göçe zorlanan Müslümanların geride kalan hayvanları dahi Rum sakinlere verilmişti. Her şeye rağmen bölgede kalan sivil halksa türlü işkence ve tecavüze maruz kalmıştı. Örneğin Edirne'de öğretmen olan Türk kadının evine zorla giren Yunan askerleri hem öğretmene hem de 16 yaşındaki kızına tecavüz etmişlerdi. Trakya'da bir köyde yaşayan 6 erkek, ağaca bağlanarak işkence edilmiş, bunlardan ikisi yaşamını yitirmişti.²⁹⁵

Evinden zorla çıkarılan veya kaçan Müslüman halkın yerine Rumlar yerleştirilerek buradaki demografik yapı değiştirilmeye çalışılmıştır.²⁹⁶ Ancak bu yapılırken eli silah tutan erkekler bu göçün dışında tutulmuştur. Yunan ordusuna karşı savaşılabilecek durumda olan erkeklerin, gizlice Anadolu topraklarına geçmeleri önlenmeye çalışılmıştı. Trakya'da işgal bölgelerinde yaşayanlar, Yunan idaresince sıkı kontrol altına alınmıştı. Böylece nüfus döngüsü oluşturulurken Yunan hakimiyeti de pekiştiriliyordu. Yunan askeri yetkilileri Trakya halkına şu emirleri vermişti:

- 1- 14 yaşını ikmal eden Trakyalı erkekler 10 gün zarfında polise fotoğraflı hüviyet varakaları ile müracaat edeceklerdir.
- 2- Hüviyet varakalarının ibrazında şimendifer istasyonlarından bilet alınabilecektir.

²⁹⁴ “Yunan Vahşetleri”, *İstikbâl*, (18.3.1921), s. 1.

²⁹⁵ “Yunan Vahşetleri”, *İstikbâl*, (21.3.1921), s. 1.

²⁹⁶ “Yunan Mezalimi Devam Ediyor”, *İstikbâl*, (31.3.1921), s. 1.

- 3- Otel ve hane sahipleri bir misafir kabul ettiklerinde polis dairesine malumat vereceklerdir.
- 4- Tüfekçi dükkanları kapanmıştır. Halktaki tüfekler de hükümete iade edilecektir.
- 5- Her karyede 2 muhtar ve 2 azadan mürekkep bir heyet teşkil edilecektir. Bu heyet asayişten mesul tutulacaktır
- 6- Ordu kumandanlığı müsaadesini istihsal etmeksizin hiçbir fert Trakya'yı terk edemez.²⁹⁷

Trakya'daki bu baskı ve zulüm, İzmir ve işgal edilen diğer yerler içinde geçerliydi. 23 Mart 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye gazetesinde yer alan habere göre Yunan askeri idaresi, İzmir'de 200 Türk'ü darp ve bazılarını hapsedmişlerdir. Onları kurtarmak için gelen müftüyü ise kovmuşlardır. Bunun dışında Müslüman halkın evlerine zorla girilerek eşyalarına el koyulmuş ve vatandaşların nakliye araçlarının yine zorla alınması yoluyla ordu emrine verilmiştir.²⁹⁸ Diğer Türk gazetelerinin kamuoyuna taşıdığı haberlere göre İzmir'in köylerinde camilere giren Yunan askerleri, Yunan bayrağı asıp haç işaretleri çizmişlerdir.²⁹⁹ İzmir'de yaşayan ve yörece tanınan eski bir memur evine gitmek üzereyken Yunan askerleri tarafından alıkonularak öldürülmüştür.³⁰⁰

İzmir'in çevresindeki şehir kasaba ve köylerde de işgal güçleri tarafından sivil halka insanlığa sığmayan baskı ve zulümler yapılmıştır. Manisa'nın Kula ilçesini işgal eden Yunan askerleri bazı Müslüman erkekleri öldürmüş, kadınlara tecavüz etmişlerdi. Kasaba merkezinde yönetim binasında bulunan paralara ise el koymuşlardır. Turgutlu'da ise ileri gelenler bir Rum okuluna doldurarak, Yunan ordusu işgali altında huzurlu olduklarına dair belgelere zorla imza attırılmışlardır. İmzalamayı reddedeler ise ya işkence görmüş ya da öldürülmüşlerdir.³⁰¹ Uşak'ta da bu gibi hadiseler yaşanmıştır. Uşak'taki işgal kuvvetleri, işgalin "ilhaka" çevrilmesi için şehrin ileri gelenlerinden zorla veya ikna ederek imza toplamış ve Londra Konferansı'na göndermiştir. Yerli halkın kutsal mabetleri olan camilerin silah deposuna dönüştürülmesi, şehirdeki birçok dükkânın meyhaneye çevrilmesi basında zikredilmiştir. İnönü muharebesinin yaklaştığı günlerde Uşak'ta 300 kişi ciddi deliller olmaksızın tutuklanmıştı.³⁰²

Basına göre diğer mezalime sahne olan işgal altındaki şehir Bursa'dır. Bursa'da işgal kuvvetlerinin durumunu casusluk vasıtasıyla Türk ordusuna bildirdiği iddia edilen Türkler idam edilmişlerdir. Yunan idaresi sözde casusluk faaliyetleri için tebliğler yayımlamıştı. Bursa işgal kuvvetleri komutanının tebliği şöyle idi:

²⁹⁷ "Yunanistan'ın Yaptıkları", **İkdam**, (26.3.1921), s. 1.

²⁹⁸ "İzmir'de Yeniden Başlayan Tazyikât", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13.3.1921), s. 1.

²⁹⁹ "Yunan Vahşetleri", **İstikbâl**, (21.3.1921), s. 1; "Yunanlar İzmir'de Zulümlerini Her Gün Teşdid Ediyor", **Açıksöz**, (24.3.1921), s. 1.

³⁰⁰ "Yunanlılar Gittikçe Azgınlıklarını Arttırıyorlar", **Açıksöz**, (22.3.1921), s. 1; "Yunanlıların Vahşeti", **İstikbâl**, (23.3.1921), s. 1.

³⁰¹ "Yunan Vahşetleri Kapanmaya Çalışıyor", **Gaye-i Milliye**, (2.3.1921), s. 1; "Yunanların Şenaati", **İstikbâl**, (17.3.1921), s. 1.

³⁰² "Uşak Haberleri", **Hâkimiyet-i Milliye**, (13.3.1921), s. 1.

Bursa ahalisi kendi iş ve güçleriyle meşgul olup kuvay-ı işgaliyeyi rencide edecek ahvalden casusluk ve propagandacılıktan külliye tevakkı etmeleri ve su-i tefehhüme meydan vermemeleri ve hayat ve namuslarıyla ve malları ve hıfz sıyanete kema fissabık gayret edilmekte bulunduğu ve şayet bu tavsiyem hilafında hareket olunacak ve casusluk ve propagandacılıkla bir fert derdest ve tevkif edilecek olursa derhal askeri nizamnamesini tatbika mecbur kalacağımı beyan eylerim.”³⁰³

Bursa’nın çevresindeki köy ve kasabalarda da üzüntü verici hadiseler yaşanmıştır. Orhangazi bölgesinde bulunan Cihanköy yerleşkesi, içinde yaşayan bütün köylülerin can verdiği bir yangınla yok edildiği basında yazılmıştır.³⁰⁴ TBMM Hükümeti Yunan işgali bölgesindeki baskı ve zulmü önleme adına uluslararası girişimlerde bulunmuştur. Bu meyanda, TBMM tarafından Trakya, İzmir ve Bursa havalisi gibi işgal altında bulunan bölgelerdeki bu gibi olayların duyurulması amacıyla Londra’ya bir yetkili heyet gönderilmiştir.³⁰⁵

İsmet Paşa’nın, İkinci İnönü zaferinin kazanıldığını duyuran o meşhur telgrafında geçen “Bozöyük yanıyor.” ifadesi; aslında bu yangının bir çatışma veya muharebe sonrasında çıktığı için değildir. Zira askeri olarak ricatta bulunan Yunan askerleri çekildikleri bazı yerleşim yerlerini ateşe vermişlerdi. Bozöyük de bunlardan birisiydi.³⁰⁶ Geri çekilen Yunan birlikleri arkalarında Türk ordusunun yararlanabileceği bir kaynak bırakmamak arzusundaydılar. Bir diğer sebep ise takip harekâtını yürüten Türk birliklerinin yanan yerleşim yerlerindeki muhtaç insanlara yardım etmeye zorlayarak güvenli bir şekilde çekilmelerini tamamlamak istemekteydiler. Bu nedenle çekilmek zorunda kaldıkları yerlerde yangınlar çıkarmışlardı.

Mağlup bir şekilde muharebe meydanından çekilen Yunan askerleri, ordugahlarının bulunduğu işgal altındaki şehirlere geldiklerinde yine intikam duygusuyla halka olan zulümlerini artırmışlardı. İnegöl’ün köylerinde 15 kadının göğüsleri kesilmek suretiyle duvarlara çakılarak öldürülmesi, basına yansıyan insanlık suçlarından birisiydi. Yine, burada bir manga Yunan askeri, Türk bir kadına eşinin önünde tecavüz etmiş ve olaydan hemen sonra kadının eşi canına kıymıştır.

307

Hâkimiyet-i Milliye, Yunan ordusunun çekilirken ve çekildikten sonra yaptığı bu tür faaliyetleri şöyle yorumlamaktaydı:

“Bozöyük yandı, Bilecik yandı, Söğüd yandı, Yunan vahşilerinin girip çıktıkları bütün İslam diyarı şehirleri, kasabaları, köyleri, camileri, medreseleri, mektepleri, ihtiyarları, kadınları, çocuklarıyla başdan başa yakılıyor. Avrupa’nın “medeni” düvel-i mu’azzaması namına “Anadolu’ya sulh ve âsâyiş getiren” Yunan ordusu, bir elinde bomba, bir elinde kundak, ric’at yolunun tesâdüf ettiği bütün Türk kitlelerini yerleri ve yurdlarıyla imhâ ediyor. Ne can, ne ırz,

³⁰³ “Bursa’da Yunanlılar”, **Peyâm-ı Sabah**, (17.3.1921), s. 1.

³⁰⁴ “Rum ve Ermeni Çetelerinin Yaptıkları”, **İstikbâl**, (24.3.1921), s. 1.

³⁰⁵ “İzmir ve Bursa’da Yunan Mezalimi”, **Açıksöz**, (14.3.1921), s. 1.

³⁰⁶ “Bozöyük’ü Kim Yaktırmış”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (21.4.1921), s. 1.

³⁰⁷ “Yunan Katliamları”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (25.4.1921), s. 1.

ne mal, ne mesken, hiç, hiçbir şey, ihtiyar dünyanın şimdiye kadar görmediği bu köpürmüş ve kudurmuş vahşetin savletinden kurtulamıyor... Camileri, türbeleri, mushafları yakdılar, dinimizi tezyîf ve tahkîr için evleri, dükkanları şehirleri yakdılar, Türk unsurunu Anadolu'dan tamamıyla söküp çıkarmak için. Kadınları, çocukları, ihtiyarları yakdılar, Türk neslinin soyunu kurutmak için...”³⁰⁸

Yunan ordusunun çekilirken yaktığı yerler ve cinayetler ile ilgili istatistiki bilgiler de basında yer almıştır. Buna göre: Söğüt'te; 631 ev, 606 dükkân, 18 han, 5 cami. Bilecik'te; 1800 ev, 330 dükkân, 18 hamam, 8 cami, 9 fırın. Bozüyük ise “*tamamen yakılmıştır*”. Çekilmek zorunda kalan Yunan askerleri, Sarayköy mıntikasındaki Müslümanlardan başka, Uşak cephesinden kaçan Yunan askerleri köylerde rastladığı 5 Türk'ü öldürmüşlerdi. Bilecik yolu üzerindeki gazhaneye doldurulan 80 Türk'ü ise canlı canlı yakmışlardı.³⁰⁹ Yine Kocaeli mıntikasındaki köylerden birisi de içindeki Türk sakinleriyle birlikte Yunan askerleri tarafından yakılmıştır.³¹⁰

Muharebeden sonra işgal bölgelerinde tutuklama faaliyetleri de çoğalmıştı. Yunanlılar yenilgilerinin faturasını sivil Müslüman halktan çıkarmışlardı. Bunu yaparken bahaneleri ise Müslüman halkın bir isyan çıkartma hazırlığında olmaları iddialarıydı. Öyle ki İzmir'de, kandil gününde bayrak asan Müslümanlar bu gerekçeyle tutuklanmıştır. Bu gibi faaliyetler Yunan işgali altına bulunan bölgelerde insanların can, mal ve ırz güvenliklerini ortadan kaldırmıştı.³¹¹

3.4. Halkın Yardımlarının Türk Basımına Yansıması

Türk milletinin varlığı ve bağımsızlığı için savaşıyan Türk ordusunun arkasındaki en büyük güç kendi halkı idi. Vatandaşlar, istiklalleri uğruna; cephede savaşıyan Mehmetçiğe karşı hem maddi hem de manevi desteğini eksik etmemiştir. İkinci İnönü Muharebesi'nden önce de sonra da var olan bu destek gazete sayfalarındaki yerini almıştır.

Halkın orduya ve hükümete yardımlarındaki en büyük aracı kurum Hilal-i Ahmer Cemiyeti olmuştur. Milli Mücadele döneminde Anadolu'daki şubelerini sürekli bir şekilde artırma istikrarı gösteren cemiyet, İkinci İnönü Muharebesi sürecinde de bu girişimlerini sürdürmüştü. 4 Mart 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'deki habere göre cemiyet, Kastamonu'da kurulan yeni merkezine Tasköprü ve Cide kazalarını da eklemiştir. Yeni kurulan Hilal-i Ahmer merkezleri ile birçok yardım toplanmıştır.³¹²

³⁰⁸ “Türkleri Öldürüyorlar”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (28.4.1921), s. 1.

³⁰⁹ “Resmî Tebliğ”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (6.4.1921), s. 1.

³¹⁰ “Er Meydanından Kaçan Düşman Masumlara Zulüm Yapıyor”, *Açıksöz*, (5.4.1921), s. 1.

³¹¹ “Meyûs Yunanlıların Şenatleri”, *Açıksöz*, (24.4.1921), s. 1.

³¹² “Kastamonu'da Hilal-i Ahmer Şubeleri”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (4.3.1921), s. 2.

Toplumun kadın ve erkek bütün bireylerini bu destek programına dahil etmek isteyen cemiyet, kadınlar için de ayrı ayrı şubeler kurmuştur. Kastamonu’da kurulan şubelere bir de kadınlar için olan başka bir şube daha eklenmiştir.³¹³ Bunlardan birisi Kütahya’da olmuştur. İstikbâl gazetesi 20 Nisan 1921 tarihli haberinde; Kütahya’da kadınlar için bir Hilal-i Ahmer Cemiyeti kurulduğunu duyurmuştu. Öyle ki kurulan bu yeni şubede iki gün zarfında 80 lira toplanmıştı.³¹⁴ Bir başka kadınlar şubesi olan Bursa, Orhaneli şubesi ise Hilal-i Ahmer’e 15.200 kuruş yardım toplamıştı.³¹⁵ Yapılan bu yardımlar cemiyet tarafından, orduya giyecek, yiyecek ve sıhhiye işleri için kullanılmıştır. Desteğini esirgemeyen vatandaşlar sayesinde, 1921 Şubat ve Mart aylarında yeni açılan Hilal-i Ahmer Merkezi sayısı 30, şube sayısı ise 60’ı bulmuştur. Bu merkez ve şubelerde, ihtiyaçların karşılanması için Bolu’dan 1.000, Ereğli’den 600, Zonguldak’tan 1.000, Karahisar’dan 500, Zile ve Silifke’den 300 lira toplanmıştı.³¹⁶ Basın bu gibi yardımları sayfalarına taşıırken yardımların hem devamlılığını sağlamak hem de artırmak amacıyla *Hilâl-i Ahmer’e Yardım Edelim* gibi sloganlar kullanmıştır.³¹⁷

Gaye-i Milliye yardımların artırılması için propaganda yapma görevini üstlenen gazetelerden birisi olmuştur. 21 Nisan 1921 tarihli sayısında “*Zenginler Okusun*” başlığı altında Nusaybin Kaymakamının 200 kişilik bir müfrezenin bir aylık ekmegini ve bir süvari bölüğüne ait hayvanların 20 günlük arpasını orduya hediye ettiğini yazmıştı.³¹⁸ Başlığın sebebi ise söz konusu yardımı bir örnek oluşturarak yardımları artırmaktır. Türk ordusu için yapılan yardımların bir diğer adresi Malatya olmuştur. Malatya ahalisi orduya verilmek üzere 40 ton zahire ve 200.000 kuruş toplamıştır.³¹⁹ Yozgat’ta ise bir at yarışı düzenlenmiş ve gelirlerinin bir kısmı Hilal-i Ahmer’e bağışlanmıştır.³²⁰ Henüz İkinci İnönü Muharebesi’nin devam ettiği sırada Ankara halkından, hali vakti yerinde her haneden bir olmak üzere toplanılan yüzlerce takım yatak orduya teslim edilmiştir.³²¹

Türk ordusuna yapılan yardımlar amacıyla kullanılan bir diğer aracı kurum ise Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri olmuştur. Trabzon’daki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince toplanılan elbise ve

³¹³ “Kastamonu’da Hilal-i Ahmer Hanımlar Şubesi”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (28.4.1921), s. 2.

³¹⁴ “Kütahya’da Hilal-i Ahmer’in Hanımlar Şubesi”, *İstikbâl*, (20.4.1921), s. 1.

³¹⁵ “Anadolu Haberleri”, *İkdam*, (27.3.1921), s. 1.

³¹⁶ “Anadolu’da Hilal-i Ahmer”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (29.3.1921), s. 1.

³¹⁷ “Anadolu’da Hilal-i Ahmer”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (29.3.1921), s. 1.

³¹⁸ “Zenginler Okusun”, *Gaye-i Milliye*, (21.4.1921), s. 1.

³¹⁹ “Şâyân-ı Takdir Yardım”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (18.3.1921), s. 1.

³²⁰ “Yozgat At Koşusu”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (27.3.1921), s. 1.

³²¹ “Ankaralıların Müstesna Bir Hamiyeti”, *Hâkimiyet-i Milliye*, (31.3.1921), s. 2.

ayakkabılar “*Asker Kardeşlerimize Hediye*” diye cephedeki askerlere gönderilmiştir.³²² Yardımlar bununla da kalmayıp Trabzon’daki bir tüccar da orduya petrol göndermiştir.³²³

Yapılan yardımların aracısı bazen de basının kendisi olmuştur. Bunun bir örneği Trabzon’da, *İstikbâl* gazete merkezinde yaşanmıştır. İkinci İnönü Muharebesi’nin Türk ordusu tarafından kazanılmasından sonra milli duygularına hâkim olamayan bir vatandaşın orduya gönderilmek üzere bir miktar parayı gazete binasına getirip teslim etmesi *İstikbâl*’de şöyle anlatılmıştır:

Akşamüstü gazetemizin yazılarını ikmal ederek tam dinleneceğimiz dakikalarda, bizce de tanınan bilinen birisi olan Münif Abdi Efendi bir mahcubane bir halde yazı odasına girdi. Bizi kıp kırmızı gözleri ağlar bir halde, elleri ve dudakları titreyerek bir şey söylemek istiyor fakat heyecandan muktedir olamıyordu. Aynı zamanda otuz liralık yeni nakdiye çıkararak yazı masasının üzerine attı. Fakat ne için olduğunu bir türlü ifade edemiyor. Nihayet titrek kısık bir ses ile şunu söyleyebildi ve hemen çıktı gitti: “Askerimizin cephedeki muvafakatleri bir şeyin anlıyorum ki fedakâr askerlerimize bir hediye takdim lazım şüphesiz. Memleket, ahali bunu yapacak. Bir de bu emr-i hayra ön ayak olarak bu naçiz meblağı takdim ediyorum. Artık ne yapmak lazımsa yapınız.” Samimiyetin bu suretle tahariz eden şeklini takdir ederken biz de biraz donduk kaldık. Daha doğrusu bizim yüreklerimiz de doldu. Abdi Efendi şu hareketiyle ahali bu kahraman askerlerimize bir hediye takdimi lâzımesine davet etmiş oluyor halkın bu davete icabet göstereceği tabidir.³²⁴

Bu örnekte görüldüğü üzere, Türk basını bu sayede yardımları duyuran ve artırılması için çağrı yapmaktan başka bir de bu yardımı toplayan vasıta haline gelmişti.

İkinci İnönü zaferinden sonra milli duyguyla hareket eden sadece Anadolu halkı olmamıştır. Zafer sonrasında Hilal-i Ahmer İstanbul şubesine 80.000 lira nakdi yardım gelmiştir.³²⁵ İstanbul’daki bir okuldaki öğrenciler de, Anadolu’da Yunanlılar ile savaşıyor şehit olan Mehmetçiklerin yetimleri ve gazilerin tedavileri için para toplamışlardı. 20.000 kuruş yardım toplayan öğrenciler *İleri* gazetesi merkezine gönderdikleri mektupta şunları yazmışlardır:

Öz vatanımıza göz dikmiş, ve kollarımız yaklarımız bağlı, ağızlarımız kilitli bulunduğu halde; istilaya yeltenmiş olan gözleri çıkası, murdar ayakları kırılasi nesnâs sürülerini geldikleri yerlere def eylemek azm-i hüda pesendanesiyle meydan-ı cihada atılan yüksek imanlı aziz din kardeşlerimizden rütbe-i celile-i şehadeti ihraz eden, hakiki muhtarların kimsesizce yoksul kalan eytam ve aramil-imuazezesiyle, tedaviye alınan kahraman gazilerimizin masraflarına sarf edilmek üzere söz birliği ettik. Gündeliklerimizden artırdığımız 20.000 kuruşu Hilal-i Ahmer’in merkezine takdim ettik.³²⁶

³²² “Asker Kardeşlerimize Hediye”, *İstikbâl*, (1.4.1921), s. 1.

³²³ “Teşekkür”, *İstikbâl*, (20.4.1921), s. 1.

³²⁴ “Garp Cephesi Dilaverlerine Hediye”, *İstikbâl*, (1.4.1921), s. 1.

³²⁵ “İstanbul Hilal-i Ahmer’e Seksen Bin Lira Verdi”, *Gaye-i Milliye*, “, (24.4.1921), s. 1.

³²⁶ “Anadolu’daki Münecciler İçin İstanbul’da Halkın Naciz Mukabele-i Şükranı”, *Gaye-i Milliye*, (26.4.1921), s. 21

3.5. İkinci İnönü Muharebesinin Sonuçlarının Türkiye ve Yunanistan Hükümetlerine Etkileri

Yunanistan, Büyük umutlar bağlayarak 23 Mart'ta başlattığı taarruz sonucunda hüsrana uğradığı gibi yeni sorunlarla da karşılaşmıştır. İnönü'de ikinci defa bozguna uğrayan Yunanlılar hem içte hem de dışta büyük bir itibar kaybı yaşarken; TBMM Hükümeti büyük bir başarı kazanarak, ulusal ve uluslararası alanda nüfuz kazanmıştır. Yunanistan iç siyaseti zaten çalkantılı bir zemindeyken bu yenilginin de yaşanmasıyla beraber savaş karşıtı gruplar hükümet üzerinde iyice baskısını artırmışlardı. Venizelist bazı mebusların ihtilal planı yaptıkları dahi ileri sürülmüştür.³²⁷

Atina'da Meclis önünde toplanan halk kendisinden bir çözüm bekledikleri Kral Konstantin'in de Venizelos gibi milleti uçuruma sevk etmekten başka bir şey yapmadığı yönünde sloganlar atmaya başlamıştı.³²⁸ Konstantin'in İtilaf Devletlerinin desteğini almak ve koltuğunu sağlamlaştırmak için devam ettirdiği ilhakçı siyasetin sonucu olarak, II. İnönü Muharebesinde aldığı yenilginin etkilerini Hâkimiyet-i Milliye şöyle yorumlamıştı:

Talihsiz Kostantin! Bütün şu bozguna uğrayan millet içinde bahtı en kör olan şüphesiz ki odur! Zavallı Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oldu. Milletinin verdiği tahtı Avrupa'nın tasdiğiyle sağlamlaştırayım derken, Atina palikaryalarını, bir mağlûbiyetle aleyhine kıskırttı. Fakat müstahak değil mi? Millet ondan harp değil, sulh istedi. İdare-i örfiye, sansür değil, hürriyet bekledi. Açlık, sefalet değil bereket ve servet umdu. Halbuki o kendisini bunca ümidle çağıran halkına, bugün, cülusunun ilk hediyesi olarak yirmi beş bin maktul ve mu'azzam bir İnönü bozgunu hediye ediyor! Şimdi ne yapacak? Bu hezimetden sonra Avrupa belki kendisini yine tasdik etmeyecek. Milleti, belki kendisini Atina'dan bir kere daha kovacak!³²⁹

Yunanistan'da zaten var olan hoşnutsuzluk mağlubiyetten sonra iyice artmış ve Atina'nın dışındaki Yunan şehirlerinde de huzursuzluk yaratmaya başlamıştı. Ortaya çıkan bu hareketlenmelere askeri birlikler de dahil olmuşlardı. Selanik'te bahriyeli askerlerin de içinde olduğu işçi gruplarının çıkarmış olduğu eylemde; Anadolu'daki askeri muharebenin artık yükten başka bir fonksiyonu olmadığı ve acilen durdurulması gerektiği yönünde protestolar yapılmıştı.³³⁰

Yunanistan'da mağlubiyetten sonra en önemli siyasi olaylardan birisi şüphesiz Kalogeropoulos Hükümetinin istifası olmuştur. İkinci İnönü mağlubiyetinin sonunda Yunan Başbakan Kalogeropoulos istifa etmişti. Kral Konstantin, boşalan başbakanlık koltuğunu Gunaris'e

³²⁷ "Yunanistan'da Neler Oluyor?", *İstikbâl*, (4.4.1921), s. 1.

³²⁸ "Atina'da Galeyan", *Hâkimiyet-i Milliye*, (5.4.1921), s. 1.

³²⁹ "Hani", *Hâkimiyet-i Milliye*, (15.4.1921), s. 1.

³³⁰ "Yunanistan'da Teşettüt Başladı", *İstikbâl*, (12.4.1921), s. 1.

vermiştir.³³¹ Hâkimiyet-i Milliye'nin 12 Nisan tarihli sayısında Anadolu'daki birliklerin başkomutanı Papulas'ın yerine, eski Genelkurmay Başkanı Meteksas'ın geleceği iddia edilmiştir. Ancak bu gerçekleşmemiştir. Bir diğer iddia ise Yunan Hükümeti, Papulas'ı azletmek istemiş, bunun üzerine Papulas geri çağrıldığı takdirde intihar edeceğini bildirmiştir.³³²

Mağlubiyetin Yunan siyaseti dışında darbe vurduğu diğer alan ekonomi olmuştur. Yunanistan'ın, Anadolu topraklarında girişmiş olduğu macera, alınan dış borçlar ile finanse edilmişti.³³³ Ancak geline son noktada Yunanistan, ekonomik anlamda girmiş olduğu darboğazda iyice sıkışıp kalmıştır. Muharebeden sonra Yunanistan Hükümeti iki milyon drahmi basmak zorunda kalmıştır. Yeni para basımından sonra ise Yunan drahmisi değer kaybetmiş, enflasyon artmıştır. Hükümet Yunan Milli Bankası'ndan 550 milyon drahmilik bir borçlanmaya gitmekten başka çare bulamamıştır.³³⁴ İkinci İnönü mağlubiyetinden sonra Yunanistan siyasi ve ekonomik problemlerle uğraşmak zorunda kalırken dış siyasetinde de nüfuz kaybetmişti. Yunan yenilgisini fırsat bilen Bulgar çeteler Yunan sınırlarına saldırıya geçmişlerdi.³³⁵

Yabancı basında Yunanistan, harbin mağlubu olduğu kadar sorumlusu da görülmüştür. Hâkimiyet-i Milliye, İngiliz Guardian gazetesinden aldığı makaleyi yayınlamıştır. Makalede şunlar yazılmıştır:

“Yunanlılar Asya-yı suğrada yeni bir taarruzda bulunmakla hal-i hazırdaki buhran mesuliyetin en büyüğünü üzerlerine almış oldular. İtilaf hükümetleri tarafından, son zamanlarda Yunanlılara vaki olan itidal ve itilaf nesayihine Atina politikacılarının kulak vermemiş olması şâyân-ı teessüfdür. Yunan ordusu şimdi elbette deruhde ettiği mesuliyetin neticesine razı olacaktır. Harbin devamı Yunanistan'ı en müthiş bir iflâs-ı maliye sevk ediyor. Bunun neticesi Atina'da ihtilâl olacaktır.”³³⁶ Fransız basını da aynı şekilde bu muharebeden ve sonuçlarından Yunanistan'ı mesul tuttuğu gibi aynı zamanda Anadolu'daki harekâtın Türk zaferiyle sonuçlanmaya devam edeceğini öngörmüştür: “Şimdiye kadar harbin cereyan eden safahatına bakılınca vaziyet-i harbiyenin Türkiye lehine inkişaf edeceği muhakkaktır. Aynı zamanda Atina'da günden güne artmakta olan bir huzursuzluk vardır. Yunanlılar nihayet maksatlarına silah kuvvetiyle vasıl olamayacaklarını anlamakta olduklarından düvel-i muazzamanın tavassutuna müracaat edecekleri hakkında deveran etmekte olan şayiaların sıhhatine inanmak muvafık olur.”³³⁷

İngiliz ve Fransız gazetelerinin Yunanistan aleyhine yazılar kaleme almalarını İstikbâl gazetesi şu şekilde yorumlamıştır:

³³¹ İkdâm, 10 Nisan 1921; “Yunanistan Kabinesi Yuvarlanıyor mu?”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (10.4.1921), s. 1; “Yunan Kabinesi Değişti”, **İstikbâl**, (18.4.1921), s. 1.

³³² “Papulas'ın Yerine Meteksas”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12.4.1921), s. 1.

³³³ “Pişmiş Tavuğun Başına Gelmeyenler Yunanistan'ın Başına Geldi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12.4.1921), s. 1.

³³⁴ “Yunan Maliyesi Hal-i Buhrandadır”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (27.4.1921), s. 1.

³³⁵ “Pişmiş Tavuğun Başına Gelmeyenler Yunanistan'ın Başına Geldi”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (12.4.1921), s. 1.

³³⁶ “Yunanlılar Taarruzdan Mesuldürler”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (8.4.1921), s. 1.

³³⁷ “Düvel-i Muazzamanın Tavassutuna Müracaat”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (21.4.1921), s. 1.

Düşenin dostu olmaz derler. Bu sözün siyaset sahasında da doğruluğuna kani olmak gereken bir manası vardır. Bu manayı Yunan mağlubiyetinin Paris'teki tesirleri ile ölçmek ve anlamak çok mümkündür. Filhakika en müfrit Yunan müdafî olarak tanınmış ecnebi gazeteleri bile Yunanlıların mağlubiyetini tahakkuk edince Yunan siyasetini, Yunan hareketini tenkit etmeye başladılar. Kahredici hezimetten dolayı Yunan'ın kirli çamaşırlarını pazara çıkararak mesul hep Yunan milletidir ve bu mesuliyetin neticelerine de katlanacaktır demeye kadar vararak nişanlarını hep Yunan aleyhine çevirdiler. Yunanlılar tevcih edilen bu hücumları sebep-i hakikaten Yunan hareketinin itilafkar düşüncelerle müttefiklere karşı serkeş bir şekilde başlamış olmasından neşet etmiş olmayıp belki taarruz neticesini beklenen neticeyi vermemiş olmasından Yunan ordusunun, Yunan milletinin kuru sıkı tehditlerinin artık bundan sonra para etmeyeceğinin meydana çıkmasıyla müttefiklerin ellerindeki tehdit silahının kıymetten düşmüş bulunmasından ileri gelmektedir.³³⁸

İkinci İnönü Muharebesi'nin TBMM Hükümeti'ne etkileri ise oldukça olumlu cereyan etmiştir. Yunanistan Hükümeti hem içerde hem de dışarda güç kaybederken TBMM ise İnönü'de vermiş olduğu bu çetin mücadele sonrasında kendini ikinci defa kanıtlamış olmaktadır. Anadolu'ya hâkim gücün TBMM olduğu bir kez daha askeri bir zaferle gösteriliyordu.

İkinci İnönü zaferi dış siyasette Fransa ve İtalya'yı, Türkiye'ye yaklaştıran bir etki yaratmıştı. Eski Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey, Hâkimiyet-i Milliye'ye verdiği demeçte; muharebeden sonra yeni bir konferansın toplanabileceğini dile getirmiştir.³³⁹ İtalya Dışişleri Bakanı Sforza da bu minvalde açıklamalarda bulunmuş ve çözümün her iki tarafında birbirini rencide etmeyeceği bir orta yolda buluşmalarında saklı olduğunu söylemiştir. Esasında Fransa ve İtalya daha Londra Konferansı'nda, şark meselesinin askeri değil siyasi bir tabanda çözülmesi gerektiğinin altını defalarca çizmişlerdi. Hem Fransızlar ve hem de İtalyanlar, Türkler üzerine yapılan askerî harekâta Yunanistan'ın başarılı olamayacağını düşünüyorlardı.³⁴⁰ İnönü'deki ikinci Yunan mağlubiyeti, iki devletin de haksız olmadığını göstermiştir.

İtilaf Devletleri içinde, Sevr'in Türklere zorla kabul ettirebileceği konusunda olan fikir zaten Birinci İnönü Muharebesi'nden sonra sekteye uğramıştı. Fransa ve İtalya, savaşın bir sonuç getirmeyeceğini dile getirerek Londra'da, Sevr'in tadilini isterken; İngiltere Yunanistan'ı sonuna kadar destekleme taraftarıydı. İtilaf Devletleri içindeki bu fikir ayrılığı İkinci İnönü Muharebesi'nden sonra daha da derinleşmiştir. Yunanistan'ın en büyük destekçisi durumunda bulunan İngiltere'de dahi muharebeden sonra büyük kayıplar veren Yunanistan'ın Türkleri yenecekleri konusunda soru işaretleri doğmaya başlamıştır.³⁴¹

İkinci İnönü Muharebesi'nin TBMM'nin dış siyasetteki etkileri İtilaf devletlerini bölmekle kalmamıştı. TBMM'nin önemli bir güç olduğunu gören İngiltere, TBMM ile ilişkiler kurma

³³⁸ Faik Ahmet, "Serzenişlerin Sebebi", **İstikbâl**, (11.4.1921), s. 1.

³³⁹ "Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'le Mülakat", **Hâkimiyet-i Milliye**, (27.4.1921), s. 1.

³⁴⁰ "Yunan Taarruzu ve Tan", **İstikbâl**, (20.4.1921), s. 1.

³⁴¹ "Yunanlılar Taarruzdan Mesuldürler", **Hâkimiyet-i Milliye**, (8.4.1921), s. 1.

abasının bir göstergesi olarak Malta’daki esirleri bırakmıştı. Blok içindeki bu atlak, Fransızların Zonguldak ve çevresini boşaltması ve 1921’in ortalarında İtalyanların yavaş yavaş Anadolu’dan çekilmeye başlamasıyla daha da genişlemiştir.³⁴²

³⁴² “Malta’dan Kimler Tahliye Olunacak”, **Hâkimiyet-i Milliye**, (8.4.1921), s. 1; Sonyel, a.g.e., s. 157-159.

SONUÇ

Türk milletinin bağımsızlık mücadelesini verdiği süreç içerisinde, İkinci İnönü Muharebesi önemli bir yer tutmaktadır. Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkması ve Millî Mücadelenin liderliğini eline almasıyla birlikte Anadolu harekâtı önemli evreler geçirmiştir. Bunlardan birisi de TBMM'nin kurulması ve meclise ait düzenli bir ordunun teşkil edilerek Yunan işgallerine karşı askeri mücadeleler içerisine girilmesidir. TBMM'nin, Yunan taarruzlarına karşı ikinci bir sınavını verdiği İkinci İnönü Muharebesi öncesi ve sonrasında, Türkiye'de askeri, siyasi ve sosyal anlamda mühim gelişmeleri beraberinde getirmiştir.

Birinci İnönü ve İkinci İnönü Muharebeleri arasındaki süreç içerisinde TBMM hukuki açıdan kendinden daha üst bir merci olmadığını Teşkilatı Esasiye Kanunu ile pekiştirmiştir. Askerî açıdan Anadolu'nun hâkimi olduğunu kanıtlayan TBMM, bu anayasa ile hukuki açıdan da yeni devletin tek egemeni olduğunu ispat etmiştir. Bu kanun ile Türk basını, Anadolu'da yeni Türk Devleti'nin temellerinin atıldığını görmüş ve bunu belirtmekten çekinmemiştir.

Birinci İnönü'de kazanılan askeri başarının devamı olarak görülen Londra Konferansı bir diğer önemli gelişme olmuştur. Millî Mücadele ve Misak-ı Milli davasını uluslararası bir zeminde dile getirme fırsatını yakalayan TBMM, Sevr'in uygulanamayacağı gerçekliğini Londra'da zikretmekten çekinmemiştir. İngiltere'nin Fransa ve İtalya ile yaşadığı fikir ayrılıklarını tetikleyen bu konferansın yanı sıra TBMM, Sovyet Rusya ve Afganistan ile yapmış olduğu dostluk anlaşmaları vasıtasıyla dış ilişkilerde etkili bir merci görevini üstlenmiştir. Türk basını işgallerin haksızlığını her defasında dile getirmiş, sayfalarında bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Londra Konferansı kamuoyunda büyük bir beklentiye sebep olmuş ancak konferans sürecindeki stratejik çıkarlar gün yüzüne çıkınca konferans Türk basını tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.

İkinci İnönü muharebesine güden süreç içindeki Türk askeri hazırlıkları Türk basınına fazla yansımamıştır. Ancak Yunanistan'ın askeri hazırlıkları Türk basınında yer bulmuştur. Yine bu süreçte Yunan birlikleri içinde baş gösteren itaatsizlikler ve askerlerin firarları gibi haberler gazetelere taşınarak birer propaganda malzemesi yapılmıştır. TBMM Hükümeti bir yandan muharebeye hazırlanırken diğer taraftan da Anadolu'da çıkan bazı ayaklanmaları bastırmak zorunda kalırken, Yunan Hükümeti ülke genelinde halihazırda devam eden siyasi karışıklıklarla birlikte, savaşın getirdiği ekonomik yüklerle de uğraşmak zorunda kalmıştır. TBMM Hükümetine Sevr'i kabul ettirmek amacıyla yola çıkan Yunan ordusu 23 Mart 1921'de taarruza geçmiş, günlerce süren kanlı bir muharebenin sonunda mağlup olarak çekilmek zorunda kalmıştır.

Muharebenin gerçekleştiği günlerde Türk basını her iki tarafın tebliğleri doğrultusunda savaşın gidişatını kamuoyuna bildirmeye çalışırken bir yandan da muharebenin Türk ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanacağı ümidini halka aşılama görevini üstlenmiştir. Muhaberenin başlangıcından son gününe kadar basın, zafere olan inancını yitirmemiş; halkın da inancını kaybetmemesi gerektiğini her seferinde dile getirmiştir.

Türk ordusunun almış olduğu zaferden sonra basın yoğun bir coşku ile bunu paylaşırken bir yandan da Yunanistan'ın hareketlerini siyasi bir hesaplama içerisinde yargılamaya başlamıştır. Sevr'in asla Türk milletine silah zoruyla kabul ettirilemeyeceğini, Anadolu'nun sonsuza kadar Türk topağı olarak kalacağını ısrarla sayfalara taşınmıştır.

Muharebe döneminde askeri ve siyasi alanların yanı sıra sosyal olarak da gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birisi Yunan işgali altındaki bölgelerde yaşayan yerli halka Yunan hükümeti ve ordusu tarafından yapılan mezalimdir. Yunanların gerek işgalleri altında bulunan bölgelerde gerekse ordularının çekilmekte olduğu yerlerde yaptıkları insanlık dışı faaliyetleri yıkıcı etkiler yaratmıştır. Kundaklama, gasp, tecavüz ve cinayet gibi zulümler Yunanistan'ın, Anadolu'da işlediği insanlık suçlarından olup, basında geniş yankı uyandırmıştır.

İkinci İnönü Muharebesi'nde Yunanistan istediği sonuç elde edilemediği gibi alınan mağlubiyet sonrasında büyük zararlar grmştir. Siyasi açıdan zorda olan Yunanistan, içeride iyice çıkmaza düşerken dışarıda da güven kaybetmiştir. Türk Hükümet'i ise bunun tam tersi olarak içerde hakimiyetini güçlendirirken dışarda nüfuz kazanmıştır. Muharebe bütün bu sonuçları ile Türk basınında yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

İkinci İnönü Muharebesi halkı ortak bir amaç uğruna birleştiren bir güç olmakla birlikte basın üzerinde de birleştirici bir etki yaratmıştır. Hem İstanbul hem de Anadolu basını İkinci İnönü Muharebesi sürecini hem öncesi hem de sonrasıyla ortak bir dava olarak grmştir. İstanbul'un işgal altında olmasından olayı İstanbul basını daha temkinli bir dil ile destek verirken; Anadolu basının ise dili daha sert olmuştur. İkinci İnönü Muharebesi'nin birleştirici yanı, Milli Mücadele'ye muhaliflikleri ile bilinen Peyâm-ı Sabah ve Alemdar gazetelerini de etkilemiştir. İki gazete de Türk ordusunun her hamlesini dikkatle ve destekleyici bir tavırla takip ederken, muharebeden sonra ise zaferi büyük bir sevinçle sayfalarına taşımıştır. Burada dikkat çeken nokta ise Peyâm-ı Sabah gazetesinin, İkinci İnönü zaferinin, Milli Mücadeleyi yöneten kadrodan ziyade sadece İsmet Paşa'nın bir başarısıymış gibi göstermeye çalışmasıdır.

Türk basını, İkinci İnönü Muharebesi sürecinde birçok görev üstlenmiştir. Öncelikle Türk Milletinin sesi olma göreviyle, Anadolu'daki işgallerin haksızlığını dile getirmiş ve bağımsızlığı savunmuş, Yunanistan'ın ilhakçı emellerinin gerçekleştirilemeyeceği hususunda Türk halkını motive etmeye çalışmıştır. Diğer taraftan propagandalar ile Türk ordusuna, ihtiyaı olan maddi ve

manevi destek toplamaya çalışmıştır. Bütün bu yönleri ile Türk basını, muharebeden önce ve sonra büyük bir heyecan ve coşkuyla cephede savaşılan Türk askerinin zaferine farklı açılardan katkı yapmıştır.

KAYNAKÇA

Açıksöz

Albayrak

Alemdar

Anadolu'da Yenigün

Gaye-i Milliye

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İstikbâl

Sebilürreşâd

Peyâm-ı Sabah

Vakit

Akşin, Sina (2007), **Kısa Türkiye Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Tarihi, İstanbul.

Altınbaş, Nihan (2016), **Millî Mücadele'de Mehmet Akif Ersoy ve İstiklal Marşı**, TBMM Basımevi, Ankara.

Arıkan, Mustafa, (Tarih Yok), "Anadolu'da Yenigün Gazetesi", **Atatürk Ansiklopedisi**, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/anadoluda-yenigun-gazetesi/?pdf=3853>, (12.07.2023)

Armaoğlu, Fahir (2017), **19. Yüzyıl Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

_____ (2017), **20. Yüzyıl Tarihi**, Timaş Yayınları, İstanbul.

Atatürk, Mustafa Kemal (2010), **Nutuk**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (2006), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

Avcıoğlu, Doğan (1978), **Millî Kurtuluş Tarihi 1838'den 1995'e**, Tekin Yayınevi, İstanbul.

Ayna, Bayram (2018), "Millî Mücadele Yıllarında Koçgiri Aşireti Reisi Alişan Bey'in Faaliyetleri", **Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi**, (5), 18, 210-231

Balcıoğlu, Mustafa (1991), **Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, YÖK Matbaası, Ankara.

Baykal, Hülya (1970), **Türk Basın Tarihi 1831-1923**, Afa Matbaacılık, İstanbul.

Berkes, Niyazi (2002), **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çalışlar, İzzeddin (2009), **Gün Gün, İstiklâl Harbi'nde Batı Cephesi**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.

- Dalby, Andrew (2014), **Eleftherios Venizelos**, çev. Dinçer Demirkent, Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- Ediz, İsmail (2011), **Batı Anadolu’da Yunan İşgali (1919-1922)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Erdem, Nilüfer (2010), **Yunan Tarihçiliğinin Gözüyle Anadolu Hareketi (1919-1923)**, Derlem Yayınları, İstanbul.
- Ertan, Temuçin Faik (2009), “Gaye-i Milliye Gazetesinin Tıpkıbasımı Üzerine Bir Değerlendirme” **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, (44), 771-781.
- Goloğlu, Mahmut (1969) **Sivas Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara.
- _____ (1969), **Cumhuriyete Doğru**, Başnur Matbaası, Ankara.
- _____ (1969), **Üçüncü Meşrutiyet**, Başnur Matbaası, Ankara.
- _____ (1969), **Erzurum Kongresi**, Başnur Matbaası, Ankara.
- Gülmez, Güneş (2020), “Teşkilatı Esasiye Kanunu (1921 Anayasası’nın) Yapılış Süreci”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, (2), 20, Eskişehir, 233-256.
- Gülmez, Nurettin (1999), “**Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu Yeni Gün**”, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Kara, Bülent (2009), “Savaş Hazırlayan Barış Konferansı: Londra Konferansı”, **Gazi Akademik Bakış Dergisi**, (3), 5, Ankara, 143-170
- Kurt, Yılmaz (1995), “**Pontus Meselesi**”, TBMM Basımevi, Ankara.
- Küçük, Cevdet (2016), “Milli Mücadele”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, (30) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara. 76-83.
- Lewis, Bernand (2015), “**Modern Türkiye’nin Doğuşu**”, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınları, Ankara.
- Meray, Seha L. ve Olcay, Osman (2020), “**Osmanlı İmparatorluğu’nun Çöküş Belgeleri**”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Miser, Sinan (2019), “Ortaya Çıkışından Bastırılmasına Kadar Pontus Ayaklanması”, **Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi**, (1), 81-96.
- Noor, Mohammad İbrahimi (2014), “**Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri**”, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Okay, M. Orhan (2009), “İstiklâl Marşı”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, (23), Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara. 355-356.
- Okur, Mehmet (2017), “Pontus Meselesinin Ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesinde Pontusçu Faaliyetler”, **Karadeniz Araştırmaları**, (14), 14, 1-28.

- Oran, Baskın (2009), **“Türk Dış Politikası”**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Örs, Orhan (2014), “Koçgiri İsyanına Farklı Pencereleden Bakmak”, **Tunceli Üniversitesi 2. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Tunceli, 262-290.
- Palabıyık, Mustafa Serdar ve Deveci Bozkuş, Yıldız (2011), “Pontus Meselesi: Genel Bir Bakış”, **Uluslararası Suçlar ve Tarih**, (11), 11-77.
- Smith, Michael Llewellyn (2002), **Yunan Düşü**, çev. Halim İnal, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Sonyel, Salahi R. (1991), **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, (2), Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara.
- Şimşek Çini, Derya (2018), “Milli Mücadele Dönemi Türk-Gürcü İlişkileri”, **Researcher**, (6), 2, 318-331.
- Tağmat, Çağla (2013), “1921 Londra Barış Konferansı’nda Yunan Heyeti ve Tezleri”, **Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi**, (9), 18, 29-54.
- Tansel, Selahattin (1978), **Mondros’tan Mudanya’ya**, (3) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- _____ (1978), **Mondros’tan Mudanya’ya**, (4) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Tavukçu, İbrahim (2019), **Milli Mücadele’de İnönü Muharebeleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
- TİH Batı Cephesi** (1969), II. Cilt, III. Kısım, Genel Kurmay Basımevi, Ankara.
- TİH İstiklâl Harbi’nde Ayaklanmalar** (1974), VI. Cilt, Genelkurmay Basımevi, Ankara.
- Topuz, Hıfzı (2003), **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunç, Ahmet (2019), **Alemdar Gazetesine Göre İstiklal Savaşı’nda İç Politika**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi** (2005), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara.
- Uçarol, Rıfat (2013), **Siyasi Tarih 1789-2012**, Der Yayınları, İstanbul.
- Üçüncü, Uğur (2014), “İstikbâl Gazetesi’ne Göre Doğu Cephesi’nde Türk-Ermeni Savaşı (1920)”, **Karadeniz İncelemeleri Dergisi**, (9), 87-114.
- Yalçın, E. Semih (2019), **Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Kaynakları**, Berikan Yayınevi, Ankara.
- Yılmaz, Hadiye (2014), **Peyam-Sabah Gazetesi’nde Milli Mücadele**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Yıldırım, Besim (2022), “Milli Mücadele’nin Gür Sesi Albayrak Gazetesi’nin Köşe Yazılarının İncelenmesi”, **Ankara Üniversitesi İlef Dergisi**, (9), 372-407.
- Yıldız, Muhammet (2023), **Türk Kamuoyunda Sakarya Savaşı**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Zürcher, Erik Jan (2015), **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul

EKLER

می‌تواند به عرب‌ها پس از مدتی بعد از فوت یک‌دیگر در مدینه - قاهره، اردلان، آفریقا
نور کرده - برآمد و گفت: «بالموده» نور کرده استاده که در شرق آفریقا
آوردن از یک شکل حکایت «آدم‌سیندر» - به‌کار آمدن و فرستادن
تبعی که - کسی در مدینه و مکه در افغان - شیراز - مدینه و مدینه
جود و در آن‌ها در مدینه و مدینه - به‌کار آمدن و فرستادن
مدینه و مکه در مدینه و مکه - مدینه و مکه

روایتی است که می‌گوید در دوران حکومتی سهروردی از آمدن سهروردی به ایران، سهروردی به همراه خانواده و یاران خود به سمت ایران حرکت می‌کرد. در این مسیر، سهروردی به همراه خانواده و یاران خود به سمت ایران حرکت می‌کرد. در این مسیر، سهروردی به همراه خانواده و یاران خود به سمت ایران حرکت می‌کرد.

[illegible]

۸ هـ - سید الشهدا ابن ابی طالب (ع) شهادت یافتند.
 طرف دیگر حاکمان با خودشان حاکمان دیگر را
 حکومت کردند و در این زمان بود که
 حاکمان و اهل این دین را که
 با خودشان حاکمان دیگر را که
 بود این دین را که
 بود این دین را که

شاوشت طای و طای طای و اوراد
خط حدود دائما آردهان و عارض سنجار لرتک
خطوط شایه اداریستی و امان چای و آراس
نهری الواع خطی غریزی و مستقیم و غیر تعین ابر

[illegible][illegible][illegible]

1890

مص - بی کرانه افغانی
اولول بی کرانه افغانی -
مستند دولی بکار استفاده
۳۷ - کیه سنه ۱۹۲۰ -
ملکوتی مظهره کومند،
الی ابرار ملت پلاشلا
بی کرانه افغانی -

[illegible]

دیگر طرفین بویوک برتانیای سور
معاہدہ فی اولای کئی اسدہ حقہ
مہایدی ۱ بوکادہ باندہ مرتد بویوکوز
جونکری بوقلدی بده برتانیایکونک لوندردہ
برتر قورق اسدہ حقہ بکلیک وادوای
تورکری دوت ایندہک سیک خالوندی
آلاشماز

[illegible][illegible]

فرانسە ۋالېنتىنك ۋوچەرى
پروكل، ئىنقىلاۋىي ئىقتىسادىي
سەۋەبىدىن (۳۹۶.۰۰۰) قوش
اۋزىدىن قوش پىئە (۵.۳۲) قىزىق
داخلىي ۋالېنتىنك ھەمەلەتلىك
پىئە ۋالېنتىنك ۋوچەرى ۋالېنتىنك
ۋالېنتىنك ۋوچەرى ۋالېنتىنك
ۋالېنتىنك ۋوچەرى ۋالېنتىنك

ج قول اہم برسودہ - برقول اہم عشائردہ نعرہ - یکی ہوتاہہ مہفتہزاری
رسمی تبلیغ

[illegible][illegible]

سی ایکی ہفتہ ص - (پانچواں) ہر سہوہ - ہونا نڈیہ صرک زاری آپیہ را -
کو چوک بر وقاہد - وداع نرضی !

[illegible]

پیشترده. بایا، یونان اردو می‌پوشد.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
موموس می‌پوشد. کتا: در پرتیب
پیشترده. بایا، یونان اردو می‌پوشد.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
موموس می‌پوشد. کتا: در پرتیب
پیشترده. بایا، یونان اردو می‌پوشد.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
اشتهایانی ورتیه گزیده است و پخته است.
موموس می‌پوشد. کتا: در پرتیب

۱۵) تجھی مادہ سنو پاشے دوا کو
 لک و انا سنو ایسیہ موم
 و اسانہ مسارک پشہ دوا کشہ
 چوکی بودیدی و آن لاندو و دندو
 چچامایدا
 مسارف و کائنہ کابھی کوکن
 جدی و شکور و تانیہ دقہ نقیبان
 دلاہ صبی بکدن و فیکس بولک
 جسنہ پر آن لانی انشہ کابھی

Handwritten text in Urdu script, likely a signature or name, located at the bottom of the page.

جبهه‌ده کی محارب اووردور آسانده
 مَنّا سالیمن خسته قلل بیقرار، عسکری
 یمن قیام بیخیز، مسلم اووردیسه
 کورپوه داخلی عرتک استیلاسی آتنده
 بشک اویوب ایلک ایلکده
 بوخته ملک تأثیرات و نانیج جان
 هرده کوردور، مغاره منسوب
 ملنرون هرگون بر قاشی مسلکاری ترک
 دیوب کبیرو، باقالت بن، استایوب
 املولی دالمستری ترمیم و مسکن

شش مقدار کج طایرود که حکونه
نی اوله نهده ایتدیکر مجبوری خدمتی
ایضا ایتدق ایقارنی میکلرند و
سارون قوتاردن سیدلر - بویجه
کون ساییز مملک دایرلرده کایکجه
میکورد مأمورله - چاریلرده نیایه
نیک کورده قضاقلرلر و بویسلرلر
نایماردن مملک مسکین کایق
رعای بر آن اولای ایتزکله مارف
دورسقی بر کون پایتک حایده بوس بوتون
ایغیش بر داهاطو ایلامجه درجه
دوئش - شیرازسدن کجیلر بولایغز
صالحان علی می بیسم - دندیسای

دایه قانون و موقوفه «مکتبای اندیشه» و فصلده
بمدرسه (۱۵۰) نخی ماده دریا داد اولتور
تدبیرات قانونلریزه و ماده نك يوم
نقوش و - تور کيا حکومتک بونج، مصراتی
دایات ادارسی بچون حقیقی برعایت اولتی
تذکره، معارف ابتدائی، (ک از) دن
(ک) حاکم ایندیرن و مکتب لک قانونلری
(تور) برلری، مائو و نری و حال دکانلری
و ادب، معامله و میسکدن - ساندن

[illegible][illegible]

کوتاهه ای که در این کتاب آمده است، اگر با وسع بر عرصه
کثرت از زمره خفیه اولهیدی، کندی
سریه و مستقل اولان بدیهه تکلی
مندی، قادر معصومه زاره جوهر معاری
مطهره می باشد. حالیکه اولهیکه می شیری
اوله اوله بدیهه عجزی کورده
دیکه که مکتب از عیون اسالی بر
کز تیکک دهاه قانع بر ماسوله. معنای
براده و انکر مکتبه هر کز تیکه در
مستند بحث ادبیوم
مکتبه ای که قانونی تدوین ابدیکه

[illegible]

[illegible]

دوشونديکمزى بى پروا سويله يه بيليرز

[illegible][illegible][illegible]

روی اتحاد و توفیق الله العالی ، آمین
 بول آلوده ایدیلر ، جهانه کوردی

علی کمال

آنک تمیزات حنہ کے جواں
 ۲۲ مارچ (ت. ر.) - خیبر
 پختونستان صوبائی ماحولیات
 ڈیپارٹمنٹ کی جانب سے منعقد
 کی جانے والی ایک تقریب میں
 محکمہ ماحولیات کے ایگزیکٹو
 ڈائریکٹر نے کہا کہ ماحولیات
 کے تحفظ کے لیے ہمیں اپنی
 ذمہ داریاں سمجھنی چاہیے
 اور ہمیں اپنی ماحولیات کو
 بچانے کے لیے کوشش کرنی
 چاہیے۔

آثارك هندستاندى اخراجى
لوندە ۲۲ يارت (ت.م.م) — خىتتالار
نارى موسو (موتكو) بولور عىلىدە
ھەركىن بىرلىككە بولورمىسە بولورمىسە
بىش تەنچە خىتتالار اخراجى
يول اقمىر.

[illegible]

روسه چمه سنده یونان عدم موفقتی

اشغال ابدلی - ۲۰ ماکینہ کی تفنیک ۱۸۰۰ اسیر

[illegible]

رضی، یونان المحون تہلکہ ہے، کہ رسول

انگلتره یونانستانى عسكى سم كذشته قطعا تشو به اقامه مشيد

۲۴ هجری ثانی (۱۸۴۵ء) — دہلی انفرارٹری میں وہابی شاہی اہلوائیہ نے طرہ سے انگریزوں کے خلاف بغاوت کی۔ انگریزوں نے اس بغاوت کو دبانے کے لیے ایک فوج بھیج دی۔ فوج نے دہلی کے قلعہ کو گھیر لیا۔ قلعہ کے اندر رہنے والے وہابیوں نے قلعہ کو آگ لگا دی۔ قلعہ کے اندر سے نکلنے والے وہابیوں نے انگریزوں کو قتل کیا۔ انگریزوں نے قلعہ کو آگ لگا دی۔ قلعہ کے اندر سے نکلنے والے وہابیوں نے انگریزوں کو قتل کیا۔

تعوض نرہ لودہ اولیہ

سنہ - عشاق جہمسنہ برافتر - ایکی جہمسنہ کی ساحہ حرکات آفیون
قرمحصارندن و (این اوکی) نذل بوزر کلومترو اوزاقدم -

اراضينك وضعت سوق الجيشه

[illegible][illegible][illegible][illegible]

آناطولىدم حب اشلا دى

عشاق و پروسہ جیہ زندہ آمر ضدہ - تبلیغاریہ کورہ یونانیل
دہدہ اغشیل - باولاس امر یومسندہ نالی سہ لہ نور ؟

[illegible]

چهارم بر ترمضی

[illegible]

یونان - فربلکنک توسی

[illegible]

فلسطين به زمان چه به كيد سوز
آن ۲۲ مارت (شولوفوس) — حكومت
هائنه بانياباها الورثينه كور و بوعيت جليليه
اجاب ايتيريكوروا كورآفنه ۱۹۰۳ ۱۹۰۶
۱۹۰۵ و ايتيريدساح كورآفنه دولت دولتي
كي نزال اسطيلاني دورلي و برنس آخردايه
بركده هه مرگانه كورده باش نوماماشي

پرنس ژورژ دونما قوماندانى

[illegible]

سالمه

[illegible]

کاپیوم مدد ادرایم د کاسکی
 یابو عیط جابیده وواحوالده ، ویتجه لورده نشود
 اولالارده ، ویتجه لورده ویتجه لورده ، مسوره
 مفتخر اولورده اکیله اولالارده کورده
 سکر ویتجه لورده اکیله اولالارده ایتجه
 اولالارده ویتجه لورده ایتجه
 ویتجه لورده سون ویتجه
 ویتجه لورده ایتجه ایتجه ایتجه ایتجه
 ویتجه لورده ایتجه ایتجه ایتجه ایتجه

Ait Başyazı

[illegible]

ÖZGEÇMİŞ

2013 yılında Kelkit Gazi Anadolu Lisesini bitirdi. 2013 senesinde Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde lisans eğitimine başladı. 2018 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Programı'na başladı.

